



Засгийн газрын тохируулагч
агентлаг
ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН
ГАЗАР



Монгол Улсын Их Сургууль
ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХҮРЭЭЛЭН



ОЮУ ТОЛГОЙ ХХК



ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ СУДАЛГАА

ЭДИЙН ЗАСГИЙН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ОНОЛ
АРГАЗҮЙ



УЛААНБААТАР ХОТ, 2019 ОН

Энэхүү тайланд захиалагч болон санхүүжүүлэгчийн байр суурийг биш, харин судлаачийн байр суурийг илэрхийлсэн болно.

**ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨР
БОЛОВСРУУЛАХ СУДАЛГАА**

Судалгааны эцсийн тайлан

БАГИЙН ГИШҮҮД:

МУИС-ийн багш, Др. Проф.	Б.Чинбат
МУИС-ийн багш, Др. Проф.	В.Батцэнгэл
МУИС-ийн багш, Др. Дэд проф.	Ц.Базарханд
МУИС-ийн багш, Др. Дэд проф.	Д.Энхжаргал
МУИС-ийн багш, магиср.	Ч.Заяа

АГУУЛГА

БҮЛЭГ I. ЭДИЙН ЗАСГИЙН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ОНОЛЫН ҮНДЭСЛЭЛ	6
1.1. Бүс нутгийн хөгжлийн онол аргазүй.....	6
1.1.1. Хөгжлийн онол сургааль.....	6
1.1.2. Бүс нутаг төлөвлөлтийн онол үндэслэл.....	8
1.2. Бүсчлэн хөгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага	9
1.3. Монгол Улсыг бүсчилэн хөгжүүлж ирсэн түүхэн замнал	12
1.4. Бүсчилсэн хөгжлийн талаарх гадны туршлага, сургамж	14
1.4.1. Вьетнамын бүс нутгийн хөгжлийн бодлого	14
1.4.2. БНСУ-ын үндэсний нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн бодлого	16
БҮЛЭГ II . ЭДИЙН ЗАСГИЙГ БҮСЧЛЭН ХӨГЖҮҮЛЭХ СУДАЛГААНЫ ЕРӨНХИЙ АРГАЗҮЙ	18
2.1. Гео орон зайг тодорхойлох аспект, судалгааны ерөнхий аргазүй.....	18
2.2. ГМС-ийн технологид суурилсан судалгааны аргазүй.....	22
2.3. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын аргазүй.....	28
2.4. Бүс нутаг дахь аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтцийг судлах арга зүй	30
2.5. Эдийн засгийн бүсэд бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох.....	36
2.5.1. Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээний үр дүн.....	36
2.5.2. Нийгэм эдийн засгийн суурь нөхцөлийн үнэлгээний үр дүн.....	37
2.5.2.1. Хүн амын өсөлт, бууралт	37
2.5.2.2. Орон нутгийн хөгжлийн индекс	38
2.5.3. Дэд бүтцийн суурь нөхцөлийн үнэлгээний үр дүн	39
2.6. Говийн дэд бүсийн бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох.....	42
2.6.1. Говийн дэд бүсийн бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоосон судалгааны ажлууд.....	42
2.6.2. Говийн дэд бүсийн хот суурингийн эрэмбэ, бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох ...	45
2.7 Говийн дэд бүс дэх үйлдвэрүүдийн байршил	47
БҮЛЭГ III. ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН БАРИМТ БИЧИГ БА БҮС НУТГИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ.....	48
3.1. Эдийн засгийн бодлого ба бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хамаарал	48
3.2. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийн судалгаа.....	49
3.3. Говийн дэд бүсийн хөгжлийн концепцид тусгах санал	55

Зургийн жагсаалт

Зураг. 1 Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хуваарилалтын түүхэн хандлага, зохион байгуулалтын хэлбэрүүд (Эх сурвалж: Монголын бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих нийгэмлэг, 2018).....	1
2	
Зураг. 2 Монгол Улсын эдийн засгийн мужлалын түүхэн үйл явц (Эх сурвалж: Базарханд нар, 2016).....	13
Зураг.3 Өмнийн говийн хүн амын нутагишил, суурьшил.....	27
Зураг.4 Авто ба төмөр зам, стратегийн ордын байршил.....	28
Зураг. 5 Давхаргуудын давхцуулалт, Өмнийн Говийн дотоод бүсчлэлийн урьдчилсан төсөөлөл.....	29
Зураг 6 Бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх оронзайн суурь үзүүлэлтүүд.....	31
Зураг 7. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн уялдаа холбоо.....	32
Зураг 8. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн чанарын түвшнийг судлах.....	32
Зураг 9. Эдийн засгийн бүсүүд дахь нутаг дэвсгэрийн бүтцийн схем.....	33
Зураг 10. Нутаг дэвсгэрийн бүтэц, бүрэлдэн тогтох схем.....	33
Зураг 11. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн циклийн схем.....	34
Зураг.12 Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн бүрэн циклийн дүрслэл.....	35
Зураг. 13.Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн орон зайн шатлалын дүрслэл.....	35
Зураг 14.. Нутаг дэвсгэрийн бүтэцийн түвшин.....	36
Зураг. 15 Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээний үр дүн, баллын утгаар.....	37
Зураг. 16 Сум тус бүрийн хүн амын дундаж өсөлтийн хувь болон хүн амын өсөлт, бууралт.....	38
Зураг. 1 Орон нутгийн хөгжлийн индексд харгалзах баллын үнэлгээний зураглал.....	39
Зураг. 2 Сум, суурингуудын улсын чанартай авто замын сүлжээнд холбогдсон байдал	40
Зураг. 19 Сум, суурингуудын улсын чанартай төмөр замын сүлжээнд холбогдсон байдал	41
Зураг 20. Говийн дэд бүсийн бичил бүс	45
Зураг 21. (Базарханд, Ц., 2015). Төвийн бүсийн бичил бүс.....	46
Зураг 22. Өмнийн говийн бичил бүсийн төв, бүлэг суурингууд.....	47
Зураг 1. Бүс нутгийн хөгжлийн үзэл баримтлал ба эдийн засаг, нийгмийн бодлогын хамаарал.....	49

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1 Хөгжлийн онол сургааль	6
Хүснэгт 2. Монгол орны нутаг дэвсгэрийн хуваарилалт, түүхэн үе шат.....	11
Хүснэгт 3. Бүсийн хөгжлийн стратеги, үйл ажиллагаа.....	15
Хүснэгт.4. БНСУ-ын үндэсний нутаг дэвсгэрийн ерөнхий төлөвлөгөөний концепци.....	16
Хүснэгт 5. Гео орон зайг тодорхойлох аспект.....	18
Хүснэгт 6. Өмнийн говийн бүлэг суурингийн тогтолцоо.....	43
Хүснэгт 7. Өмнийн говийн бичил бүсийн төв, бүлэг суурингууд.....	47
Хүснэгт 8. Бүс нутгийн хөгжил ба эдийн засгийн бодлогын хамаарал.....	50
Хүснэгт 9. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүд.....	51

ОРШИЛ

Монгол Улс нь хүн амын амьдралын түвшний хот, хөдөөгийн болон бүс нутаг хоорондын ялгааг багасгах, иргэн бүр төрж өссөн нутагтаа ая тухтай ажиллаж, амьдрах таатай орчинг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн бүсчилж хөгжүүлэх үзэл баримтлалыг хөгжлийн бодлого болгон дэвшүүлээд арав гаруй жил болж байна. Гэсэн хэдий ч хөдөө орон нутгаас хот суурин газар руу чиглэсэн хүн амын шилжих хөдөлгөөн эрчимтэй явагдаж, хотжилтын түвшин 67.5 хувьд хүрч байгаа ба зарим бүс нутагт хүн ам, үйлдвэрлэл, мал сүрэг хэт бөөгнөрч экологийн тэнцвэрт байдал алдагдах, зах хязгаар нутаг эзгүйрэх, хөгжлийн чадавхи буурах, орлого болон хэрэглээний тэгш бус байдал улам бүр нэмэгдэх нөхцөл бүрдэж байна

Хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтолцоонд гарч буй өөрчлөлт нь хот-хөдөөгийн хөгжлийн ялгааг улам бүр гүнзгийрүүлж, хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутгийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг сааруулах, улмаар үндэсний аюулгүй байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэх шалтгаан, нөхцөл болж хувираад байна.

НҮБ-аас дэлхийн “Тогтвортой хөгжлийн зорилго”-ыг 2015 онд шинэчлэн тодорхойлсоны дагуу Улсын Их Хурлаас “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-ыг 2016 онд баталсан бөгөөд дэлхийн цаашдын хөгжлийн чиг хандлага хийгээд Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал, хэтийн зорилго, зорилтуудтай уялдуулан бүсчилсэн хөгжлийн үзэл, баримтлал, бодлогыг шинэчлэн боловсруулах хэрэгцээ шаардлага урган гарч ирсэн болно.

Өнгөрсөн хугацаанд тус улсын эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчны төлөв байдал хийгээд хөрш орнууд болон гадаад эдийн засгийн орчин нөхцөл ихээхэн өөрчлөгдсөнтэй уялдуулан бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг шинэчлэн, Монгол Улсын эдийн засгийг бүсчилэн хөгжүүлэх хөтөлбөр шинээр боловсруулах ажлыг Үндэсний Хөгжлийн Газар эхлүүлээд байгаа билээ.

Энэ ажлын хүрээнд Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэн цэгнэж, тус бүсийн хөгжлийн цаашдын чиг хандлага, үзэл баримтлал, хэтийн зорилго, зорилтуудыг шинэчлэн тодотгох ажлыг МУИС-ийн Эдийн засгийн хүрээлэн хариуцан гүйцэтгэж байгаа ба Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулах судалгаа шинжилгээний онол аргазүйн үндэслэл боловсруулах ажлын хэсгээс эдийн засгийг бүсчлэн хөгжүүлэх ерөнхий аргазүйн талаар хийсэн судалгааны зарим үр дүнг уг тайланд тусгасан болно.

БҮЛЭГ I. Эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн онолын үндэслэл

1.1. Бүс нутгийн хөгжлийн онол аргазүй

1.1.1. Хөгжлийн онол сургааль

Эдийн засгийн бүсчилэл, бүс нутгийн төлөвлөлт гэдэг нь угтаа орон зайн төлөвлөлтийн тодорхой хэлбэрүүд бөгөөд эдгээр нь тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлогт нийцсэн стратегийн дагуу салбарын бодлогуудыг орон зайн хувьд нэгтгэн зохицуулах үйл ажилгаа юм. Орон зайн төлөвлөлт нь эдийн засгийн хөгжил, байгаль орчин болон нийгмийн асуудал зэрэг салбарын бодлогуудын хоорондын эсрэг тэсрэг байдал, зөрчилийг сааруулж, зохицуулах замаар тухайн нутаг дэвсгэрийн тогтвортой хөгжлийг хангах үндсэн тэнцвэрт харьцааг бүрдүүлэх зорилготой.

Эдийн засгийг бүсчилэн хөгжүүлэх төлөвлөлтийн судалгааны үндсэн агуулгыг дараах байдлаар тодорхойлж болно: Үүнд

1. Бүс нутгийн тухайн үеийн байдал ба өөрчлөлтийн хэтийн төлөв;
2. Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн үзэл баримтлал, ирээдүйн дүр зураг
3. Бүс нутгийн орон зайн бүтцийн өөрчлөн байгуулалт
4. Бүс нутгийг тэнцвэртэй хөгжүүлэх, бүс нутгийн үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого;
5. Бүс нутгийн үнэмлэхүй ба харьцангуй давуу байдалд нийцсэн салбарын зохистой бүтэц бүрдүүлэх
6. Байгалын нөөц баялагийн үр дүнтэй ашиглалт ба менежмент;
7. Амьдралын чанарыг сайжруулах;
8. Байгалийн элдэв гамшигаас урьдчилан сэргийлэх эдгээр болно.

Бүс нутгийн хөгжлийн концепци боловсруулахад хөгжлийн талаарх дараах онол, үзэл баримтлалыг үндэслэл болгон ашигласан болно. Үүнд:

Хүснэгт I Хөгжлийн онол сургааль

дд	Сургааль	Онол	Таамаглал	Төлөөлөгчид
1.	Эдийн засгийн түүхийн онол, сургааль	Хөгжлийн үе шатны онол	Эдийн засгийн хөгжил (бүтээмж ба хөрөнгө оруулалтын түвшингийн өсөлт гэх мэт) -ийг S хэлбэрийн муруйн үе шатаар тодорхойлж болно	W.W.Rostow
		Бүтцийн хөгжлийн онол	эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтөөр нөхцөлдсөн хөгжил (анхдагч, хоёрдогч, гуравдагч салбар)	C. Clark J. Fourastié
		Шинэчлэлийн онол modernisation theory	Хөгжил үйлдвэрлэлийн жингээр тодорхойлогдоно	J. Friedmann
		хувьслын онол evolution theory	40-60 жил тутамд бий болсон суурь инновациуд нь эдийн засгийн хөгжлийг үсрэнгүй түргэсгэдэг	J. Schumpeter

2.	Социологи, улс төрийн шинжлэх ухааны онол, сургааль	Протестант ёс зүй Protestant ethics	Пуританы зан үйл нь хөгжлийн гол хүчин зүйл юм	M. Weber
		Ангигүй нийгмийн онол	Мөлжлөгийг устгах нь хөгжлийг дэмжинэ.	H. Babek K. Marx
		орон нутгийн онцлогийн онол theory of local iden-tity	орон нутгийн үүрэг хариуцлага хүмүүний нэмүү эрчим хүчийг бий болгодог	S. Kopátsy
3.	Эдийн засгийн онол сургааль	Институцичлэлийн онол institutionalist theory	институциудын үр ашигтай үйл ажилгааны систем нь хөгжлийг бий болгодог	D. North
		Шинэ сонгодог тэнцвэрийн онол neo- classic equilib-rium theory	Хүчин зүйлсийн чөлөөтэй урсгал нь хөгжлийн доод түвшний бүс нутгийн хөгжилд тусалдаг	R. Solow
		Туйлшрал (төв- хязгаар)-ын онол polarisation (centre - periphery) theory	Үйлдвэрлэлийн хүчин чадлын үр ашиг ба өргөжин буй гадаад хэмнэлтийн харьцаа хөгжилд хүргэдэг	J. Friedmann I. Wallerstein
			Бөөгнөрлийн давуу тал нь хөгжлийг өдөөдөг (шинэ хүмүүнлэгийн газарзүй)	P. Krugman
		Экспортод суурилсан онол export basis theory	Гадаад хэмнэлтийн харьцаа хөгжлийг өдөөдөг	D. North G. Myrdal
		Эндоген хөгжлийн онол theory of endogenous development	Технологийн дэвшил нь гадаад боломж биш, харин хөгжлийн загварыг тодорхойлох хүчин зүйл юм	P. Romer
Өсөлтийн туйлын онол theory of poles of growth	Туйлууд нь эдийн засгийн хөгжлийн төвүүд юм	F. Perroux J. R. Boudville J. R. Lausen		

Эдгээр онол сургаалийг нэгтгэн дүгнэж үзвэл бүс нутгийг төлөвлөн хөгжүүлэх үзэл баримтлалд харгалзан үзэх шаардлагатай дараах чухал үндэслэлүүд гарч ирж байна. Үүнд

1. Говийн дэд бүсийн хүрэн дэх хот суурингууд, бүлэг суурингийн эдийн засаг, нийгэм, соёл ахуйн, орон зайн бүтэцлэг тогтолцоог бүрдүүлж, үйлдвэржилтийг дэмжих;
2. Суурь инноваци, технологийн дэвшлийг нутагшуулж, хөгжлийн туйл болсон эдийн засгийн хөгжлийн төвүүдийг үүсгэн байгуулах;
3. Бүс нутгийн хэмээнд эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлт (анхдагч, хоёрдогч, гуравдагч салбар) хийх, кластерийн зохион байгуулалтад шилжих;
4. Бүс нутгийн хэмжээнд орон нутгийн үүрэг хариуцлагыг өндөржүүлэх үндсэн дээр хүмүүний эрчим хүчийг нэмэгдүүлэх, институцийн үр ашигтай үйл ажилгааны систем бүрдүүлэх
5. Хүчин зүйлсийн чөлөөтэй урсгалыг хөгжлөөр хоцрогдсон орон нутгийн хөгжилд түлхүү үр дүнтэй ашиглах;
6. Бүс нутгийн хүрэн дэх төв ба дагуул хот суурингууд дахь төвлөрлийн дотоод гадаад хэмнэлтийн зохистой харьцаа, аж ахуй эдийн засгийн чиг үүргийг тогтоох эдгээр болно.

1.1.2. Бүс нутаг төлөвлөлтийн онол үндэслэл

1. Бүс нутаг гэдэг нь (Region as hierarchical systems of central places) Кристаллер (1933), Лёш (1954) нарын боловсруулсан Төв байрлалын онолоор бол төв байрлал буюу хотуудын иерарх систем болох ажээ. Регион бүр тодорхой тооны том эрэмбийн төв ба бусад жижиг эрэмбийн төвүүдээс бүрдэл болж байдаг ба хотуудын эрэмбэ нь тэдгээр дэх үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тоо чанар, зах зээлийн багтаамж хүрээгээр тодорхойлогддог байна. Энэхүү системийн хүрэн дэх жижиг эрэмбийн төвүүд нь том эрэмбийн төвүүдийн үйлчилгээний хүрээний босго, хязгаар буюу эрчимтэй таталцал нөлөөллийн хүрээнд багтаж, зах зээл, нийгэм эдийн засгийн хувьд тэдгээрт бүрэн татагдан оршиж байдаг байна.

2. Хувер, Гиарратани нарын дэвшүүлсэн төвийн буюу зангилаа бүс нутгийн онолоор (Nodal region.1985) бүс нутаг гэдэг нь орон зайн хувьд харилцан хамааралтай, өөрөөр хэлбэл, тодорхой зангилаа үүсгэж, харилцан таталцсан хөдөлмөрийн зах зээл болох ажээ. Үүнд а. Бүс нутаг нь бусад орон нутагтай харьцуулбал дотооддоо функционал нягт уялдаа холбоотой, энэ хүрээнд хөдөлмөр, хөрөнгө ба бараа үйлчилгээний биеэ даасан харилцаа, урсгал бүрэлдэн тогтсон байдаг. б. Бүс нутгийн хүрээнд үйл ажилгаа нь тодорхой цэг буюу төв зангилаанд чиглэн татагдаж байх ба тэр нь эргэн тойрон дахь хязгаар нутгийнхаа хөгжлийн тулгуур нь болж байдаг.

3. Карл Фоксийн 1994 онд дэвшүүлсэн Эдийн засгийн функциональ бүсийн үзэл баримтлал нь (Functional economic area) ажиллах хүчин орон зайн хувьд ойролцоох ажил хэргийн төвөөс илүү хамааралтай байдаг гэдгийг үндэслэл болгодог ба зангилаа бүс нутгийн онолоос зохих ялгаатай байна. Фоксийн энэ үзэл баримтлал нь дараах шалтгааны улмаас онол, практикийн хувьд ач холбогдолтой гэж үздэг. Үүнд:

а. Хөдөлмөр ба ажиллах хүч нь бүс нутгийн дотоод функциональ уялдаа холбоо ба нийгмийн халамжийн шинжилгээнд үндсэн хэмжигдхүүн болон хэрэглэгддэг.

б. Орон зай ба бүс нутгийн хүрэн дэх эдийн засгийн нэгжүүдийн орон зайн интеграцийн холбоог тодорхой харуулдаг ба учир нь ажиллах хүчний тээврийн зардлаар дамжуулан орон зайн хүрээг илэрхийлдэг.

в. Ажилчид ажилдаа ирж буцах тээврийн зардалаа багасгахыг хүсэх ба ажил олгогчид ажилчдын зорчих зардлын нөхөн олговрыг аль болох багасгахыг эрмэлзэж байдаг энэхүү эдийн засгийн зүй тогтол нь функциональ эдийн засгийн бүсийн орон зайн хүрээ хийгээд чиг үүргийн хувьд интеграцлагдсан хөдөлмөрийн зах зээлийг тодорхойлно.

4. Хөгжлийн зарим хүчин зүйлсийн дотоод ижил төстэй байдлын ялгаанд тулгуурлан бүс нутгийг (Homogeneous region) ялган тодорхойлдог ба газар нутаг, байгалийн нөхцөл нөөц, аж ахуй эрхлэлт, ажиллах хүчний нөөц, орлогын түвшин зэрэг олон хүчин зүйлсийг бүсчлэл тогтооход ашигладаг.

5. Төлөвлөлтийн бүс нутаг нь (Planning region) тодорхой улс төр, засаг захиргааны нэгжүүдийг дан ба нэгтгэсэн байдлаар бүс нутаг болгон, төлөвлөлт, хяналттайгаар хөгжүүлэх үзэл баримтлал болно.

6. Байгалийн нөхцөл нөөц ба хүн амын харилцан хамааралд суурилсан түүхэн бүс нутгийн үзэл баримтлал (Historical region) байдаг ба Маркусений 1987 тодорхойлосоноор хүн байгалийн харилцан үйлчилгээний түүхэн хөгжлийн явцад хүрээлэн буй орчин, нийгэм эдийн засаг, улс төр болон соёлын өвөрмөц онцлогоороо бусдаас тодорхой ялгарах бүс нутаг бүрэлдэн тогтдог байна.

7. Бүс нутгийн эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг кластерийн (Cluster based region) хандлагаар дээшлүүлэх онолыг Майкл Портер 1998 дэвшүүлсэн. Кластер нь газарзүйн байршилдаа тулгуурлан хэлхээ холбоо тогтоон бөөгнөрч нэгдсэн компаниуд, тэдгээрт бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нийлүүлэгч тухайн салбарын бусад компаниуд, түүнчлэн тэдгээр компанийн үйл ажиллагаатай холбоотой бөгөөд тодорхой салбарт өрсөлдөж байдгийн зэрэгцээ мөн хамтран ажиллаж байдаг их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллага, агентлагууд, худалдааны нэгдлүүдээс бүрддэг. Кластерийн хөгжил нь түүнд суурилсан бүс нутгийн хөгжлийн үндэс болдог байна.

8. Бүлэг суурингийн тогтолцоо нь (Групповая система расселения) хүн амын нутагшил суурьшил ба хот бүс нутгийн төлөвлөлтөнд өргөн хэрэглэгддэг ойлголт бөгөөд энэ нь том хотуудын өсөлт, хэт төвлөрлийг сааруулах, том хоттой функциональ холбоо уялдаа бүхий жижиг, дунд хот суурингуудыг хөгжүүлэх үндсэн дээр төв ба дагуул хот суурингуудын тогтолцоо бүрдүүлж хот ба бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн суурь нөхцөлийг хангахад чиглэгдэнэ.

9. Хот-бүс нутаг (City region) гэдэг нэр томъёо 1950 оноос хэрэглэгдэх болсон ба метрополитан томоохон хотууд ба тэдгээрийн үйлчилгээний хүрээн дэх хот суурин, дүүргүүд бизнесийн төв дүүрэг, хөдөлмөрийн зах зээл, зам тээврийн сүлжээгээр нэгдсэн бие даасан нутаг дэвсгэрийн систем буюу бүс нутаг болон хөгждөг байна.

10. Улс орон бүрд нийслэл хот ба түүний нөлөөллийн хүрээн дэх орон зайгаас бүрдэх нутаг дэвсгэрийн систем байх ба түүнийг нийслэлийн бүс нутаг(Capital region), нийслэлийн дүүрэг, нийслэлийн нутаг дэвсгэр зэргээр нэрлэдэг боловч угтаа энэ нь хот- бүс нутгийн нэгэн онцлог хэлбэр болно.

1.2. Бүсчлэн хөгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага

Монгол улсад хөдөө орон нутгаас хот суурин газар руу чиглэсэн хүн амын шилжих хөдөлгөөн эрчимтэй явагдаж, хотжилтын түвшин 67.5 хувьд хүрч байгаа ба зарим бүс нутагт хүн ам, үйлдвэрлэл, мал сүрэг хэт бөөгнөрч экологийн тэнцвэрт байдал алдагдах, зах хязгаар нутаг эзгүйрэх, хөгжлийн чадавхи буурах, орлого болон хэрэглээний тэгш бус байдал улам бүр нэмэгдэх нөхцөл бүрдэж байна. Зөвхөн нийслэл Улаанбаатар хотод улсын нийт хүн амын 46 хувь нь төвлөрч, аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын 80 орчим хувь нь байршиж, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 64.6 гаруй хувийг үйлдвэрлэж байгаа юм.

Хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтолцоонд гарч буй энэхүү өөрчлөлт нь хот-хөдөөгийн хөгжлийн ялгааг улам бүр гүнзгийрүүлж, хөдөө орон нутаг, алслагдсан бүс нутгийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг сааруулах, улмаар үндэсний аюулгүй байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэх шалтгаан, нөхцөл болж хувираад байна. Хүн амын амьдралын түвшний хот, хөдөөгийн болон бүс нутаг хоорондын ялгааг багасгах, иргэн бүр төрж өссөн нутагтаа ая тухтай ажиллаж, амьдрах таатай орчинг бий болгоход чиглэгдсэн бүсчилж хөгжүүлэх үзэл баримтлалыг хөгжлийн бодлого болгон дэвшүүлээд арав гаруй жил болж байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн, Улаанбаатарын гэсэн 5 бүсийг тогтоож улмаар бүсийн тулгуур төвүүдээр Ховд, Улиастай, Хархорин, Эрдэнэт, Дархан, Зуунмод, Өндөрхаан, Чойбалсан хотуудыг тогтоосон юм. Дээрх цогц бодлогоор хязгаар нутгийн хөгжлийн жигдрүүлэх, хүн амын хэт төвлөрөл, хотжих үйл явцаас үүдэн гарах сөрөг нөлөөллийг хязгаарлах, төвөөс алслагдсан сум суурингуудыг үйлчилгээний хүрээгээр нь таталцал үүсгэх зорилгоор нэг төвтэй тогтолцооноос олон төвтэй тогтолцоонд шилжүүлэх эхлэл тавигдсан.

Одоогийн байдлаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэр засаг захиргааны хувьд аймаг, нийслэлд, аймаг нь суманд, сум нь багт, нийслэл нь дүүрэгт, дүүрэг нь хороонд хуваагдаж нийслэл, 21 аймаг, 330 сум, 9 дүүрэг, 1671 баг, хороотой болоод байна.

Орон нутагт хөгжлийн ойролцоо түвшиний бие даан хөгжих эдийн засаг, санхүүгийн чадавхгүй, зах зээлийн багтаамж бага, үйлдвэрлэл үйлчилгээ хөгжих боломж хязгаарлагдмал суурингууд олон байгаагаас ажилгүйдэл ядуурал бий болж, хүн амын амьжиргааны түвшин буурч, боловсрол, эрүүл мэнд зэрэг төрийн үйлчилгээг цогцоор авч чадахгүйд хүрч иргэд олноор томоохон суурин газар руу шилжин нүүх явдал зогсохгүй байна.

Хөдөөгийн хүн амд үзүүлэх үйлчилгээг сайжруулах, хөрөнгө оруулалтыг төвлөрүүлэх, хөдөөгийн иргэд орон нутагтаа амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор Монгол улсын засаг захиргааны нутаг дэвсгэрийн хуваарийг Бүлэг суурингийн тогтолцоонд тулгуурлан тодорхой үе шаттайгаар шийдвэрлэх боломжтой гэж зарим судлаачид үздэг.

Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан, бүсчлэлийн схемийг эргэн харж, эдийн засгийн макро бүс нутгуудын дотоод бүсчлэлийг нарийвчлан тогтоох үндсэн дээр дэд ба бичил бүс, бүлэг суурин, хот суурингийн чиг үүрэг, үйлдвэр аж ахуйн төрөлжилт, хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох төлөвлөлт, судалгаа шинжилгээний ажил хийгдэх шаардлага урган гарч байна (Базарханд, Ц., 2015).

Хот суурингуудыг төлөвлөн хөгжүүлэхдээ бүлэг суурингийн тогтолцоо, бүс нутгийн хөгжлийн чиг хандлагыг харгалзан, хот-бүс нутгийн зарчимд тулгуурлан, таталцал нөлөөллийн бүсийг тогтоон, нэгдмэл тогтолцооны хүрээнд төлөвлөх шаардлагатай байгаа болно.

Бүлэг суурингийн тогтолцоог тодорхойлох асуудлыг дэд бүтцийн үндсэн сүлжээ, бүс нутгийн оновчтой бүтэц, бүсийн тулгуур төв хотуудтай харилцан уялдаатай, цогц байдлаар авч үзэх шаардлагатай бөгөөд ингэснээр бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг үндэсний түвшинд, бүс нутгийн хүрээнд, орон нутгийн нөхцөлд бодитойгоор хэрэгжүүлэх үндэс суурь тавигдах бололцоотой.

Хүн амын нутагшилт хөгжлийн хүрээнд бүлэг суурингийн тогтолцоог Монгол орны байгаль, цаг уурын нөхцөл, эрдэс баялагийн нөөц, хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ, хүрээлэн буй байгаль орчны хамгаалал, тухайн төв суурингийн суурьшлын өвөрмөц онцлог цаашдын хөгжлийн төлөв, нийгэм эдийн засгийн одоогийн болон шинэлэг хандлага зэргийг харгалзан үзэх шаардлагатай.

Нутагшилт, хот байгуулалтын үүднээс улс орныг бүсчилэн хөгжүүлэх чиглэлээр УБЗТИ-/хуучин нэрээр/-д 1988 онд ЗХУ /хуучин нэрээр/-ын мэргэжилтнүүдийн шууд оролцоотойгоор хийж боловсруулсан нилээд дорвитой ажил нь “Генеральная схема расселения на территории МНР” /төслийн хуучин нэрээр/ юм.

Улс орон эдийн засгийн төвлөрсөн төлөвлөгөөт тогтолцооноос зах зээлийн тогтолцоонд шилжин орсон нөхцөл байдалтай уялдан 1996 онд боловсруулсан “Монгол Улсын хүн амын нутагшилт хөгжлийн ерөнхий төсөл” нь дээрх ажлын шууд үргэлжлэл байсан. Тус төсөлд Монгол орны хөгжлийг тэтгэх зам, эрчим хүч, харилцаа холбооны үндсэн тэнхлэг, хөгжлийн тулгуур төвүүд болон бүс нутгаар хөгжих, чөлөөт бүс байгуулах, хүн амын нутагшилт, хот байгуулалтын шийдэлд тулгуурлан засаг захиргааны хуваарийг өөрчлөх, салбар хоорондын асуудлыг нутаг дэвсгэр зохион байгуулалт, хүн амын нутагшилт, хот байгуулалтын бодлоготой зохицуулан шийдвэрлэх асуудлыг улсын хөгжлийн хэтийн бодлоготой уялдуулан авч үзсэн бөгөөд салбаруудын холбогдох эрдэмтэд, мэргэжилтнүүдийг оролцуулж боловсруулсан байдаг. Тус төслөөр бүсчилсэн хөгжлийн үндэс суурь болох бүлэг суурингийн тогтолцоо нь анх төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн тогтолцооны үеэс “сум дундын төв” гэсэн нэртэйгээр

эхлэл нь тавигдаж байсан төдийгүй тухайн төвд сум дундын эмнэлэг, 8, 10 жилийн сургууль, соёлын төв, дэлгүүр хоршоо зэрэг соёл ахуйн үйлчилгээний объектуудыг цогц байдлаар төлөвлөгдөж энэ ажил нь тухайн үедийн нөхцөл байдалтай уялдан хэрэгжиж ирсэн бөгөөд бүлэг суурингийн тогтолцоог төлөвлөхөд энэ байдлыг харгалзан үзсэн байдаг. Тус төсөлд Монгол улс 2010 оны байдлаар нутагшилтын бүс нутгийн 5 тогтолцоо, аймгийн 18, бүлэг суурингийн 91, сумдын 334 тогтолцоо байна гэж төлөвлөсөн байна.

Бүлэг суурингийн тогтолцоо нь хөдөөгийн хүн амд нийгэм соёл ахуйн үйлчилгээг ойртуулах, үйлдвэрлэлийг хэрэглэгч, түүхий эд, ажиллах хүчний нөөцөд нь тулгуурлан хорших, дагнах чиглэлээр орон нутгийн нөхцөл бололцоонд түшиглэн хөгжүүлэх, цаг хугацаа, өртөг зардлыг хэмнэх, хүн амын амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх зорилтыг хангах чиглэлээр бүх төрлийн үйлчилгээний зохистой хүрээгээр тогтоогдож байгаагаараа онцлог юм. Мөн 2006 онд Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарийг “Бүлэг суурингийн тогтолцоо”-нд тулгуурлан боловсронгуй болгох төслийг засгийн газраас УИХ-д өргөн мэдүүлсэн байдаг. Тус төсөлд улсын хэмжээнд нийт 95 бүлэг суурингийн тогтолцоо байх санал оруулсан ба үүнээс нийслэл, бүсийн тулгуур төв хот, аймгийн төв хотын 23, сум дундын 72 бүлэг суурингийн тогтолцоо байхаар санал болгосон.

Бүлэг суурингийн тогтолцоог тогтоохдоо дараах үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзсэн. Үүнд:

- Бүлэг суурингийн төвүүдээр сумуудыг сонгохдоо ойр зэргэлдээ сумуудтай нь харьцуулахад хөгжлийн түвшин, ирээдүйн төлвөөр давуу, байршлын хувьд бусад сумуудаас нийгэм, соёл ахуйн болон бизнесийн үйлчилгээг хүргэх боломжтой сумуудыг сонгож тогтоосон. Мөн зам харилцаа, дэд бүтцийн хангамжийн эх үүсвэрийг одоогийн байдал цаашдын хандлагад тулгуурласан байна.
- Бүлэг суурингийн тогтолцооны хувьд УИХ-ын шийдвэрийн дагуу аймаг, нийслэлийн ИТХ-ын шийдвэрийг үндэс болгосноос гадна нэгэнт тогтсон аймаг, сумуудын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн хуваарийг хадгалах, засаг захиргааны үндсэн төврүү чиглэсэн үйлчилгээнд сөрөг урсгал гаргахгүй байх, үйлчилгээний зохистой хүрээнд хамрагдах байдал зэрэг өмнөх хэлэлцүүлгийн явцад тохирсон зарчмын дагуу зарим цөөн сумуудад холбогдох өөрчлөлт, тодруулга оруулжээ.
- Бүлэг суурингийн төвүүдийг монгол орны байгаль-газарзүйн болон инженер-геологийн нөхцөл зэрэг хүчин зүйлүүдээр харьцуулан үнэлж хот байгуулалтанд тохиромжтой байдлыг харгалзан тогтоосон.

Бүс нутагт дотоод бүсчлэл, бүлэг суурингууд хөгжсөнөөр дараах ач холбогдолтой. Үүнд:

- Орон нутгийн төр захиргааны үүрэг хариуцлага нэмэгдэж, аймаг сумуудын уялдаа холбоо сайжирч, бие дааж тогтвортой хөгжих нийгэм сэтгэл зүйн үндэс бүрдэнэ.
- Сум, орон нутгийн хөгжлийн талаарх сэтгэлгээний хүрээ тэлж, бүлэг суурингийн тогтолцооны хүрээнд сэтгэдэг болж, зах зээлийн үр ашигтай нөхцөл бий болох бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэхэд үйл ажиллагаа нь чиглэгдэнэ.
- Сумууд харилцан уялдаатай хөгжихийн тулд бүлэг суурингийн зөвлөл байгуулж ажиллах боломжтой.
- Бүлэг суурингийн түвшинд оюуны чадавхитай болох удирдлагын менежементийг боловсронгуй болгох шаардлага аяндаа тавигдана.
- Бүлэг суурингийн төвийн тогтолцоог бий болгосноор хүн амын хэт бөөгнөрөл, их нүүдлийг сааруулах, төв болон хязгаар нутгийн хөгжлийн ялгааг жигдрүүлэх бодит нөхцөл бүрдэнэ.

- Бүлэг суурингийн төвд бүрэн дунд боловсролын сургууль, сум дундын эмнэлэг, соёл, ахуйн үйлчилгээг түлхүү хөгжүүлж, бөөний худалдааны төвийг байгуулснаар сум орон нутагт тогтвортой суурьших нөхцөл бүрдэнэ.
- Бүлэг суурингийн нутаг дэвсгэрийн хөгжил, хүн ам, хөдөлмөрийн нөөцийн ашиглалт, аж ахуйн үйл ажиллагааны уялдаа холбоо сайжирч, үйлдвэр үйлчилгээг дагнах, хорших чиглэлээр ажиллах боломж бүрдэнэ.
- Бүлэг суурингийн төвийн тогтолцооны түвшинд фермер болон эрчимжсэн аж ахуйг хөгжүүлэх, аялал жуулчлал зэрэг шинэлэг, үр ашигтай чиглэлийг хөгжүүлэх замаар ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлж, ядуурлыг бууруулах, амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх боломж бий болно.

Монгол улсын хувьд бүс нутгийг дотоод бичил бүс, бүлэг суурингийн тогтолцоонд оруулах, тухайн бүлэг суурингуудын чиг үүрэг, үйлдвэр аж ахуйн төрөлжилт, хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох төсөл, саналууд нэг бус удаа хийгдэж байсан байна. Гэсэн хэдий ч энэ асуудал одоог хүртэл шийдэгдээгүй л байна. Тиймээс одоо байгаа эдийн засгийн бүсийг эргэн харж, дотоод дэд бүс, бичил бүс, бүлэг суурингийн тогтолцоог бий болгох судалгааны орон зай байсаар байна.

1.3. Монгол Улсыг бүсчилэн хөгжүүлж ирсэн түүхэн замнал

Монголын нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалт, хуваарилалтын түүхэн хандлагыг авч үзвэл:

Хүснэгт 2. Монгол орны нутаг дэвсгэрийн хуваарилалт, түүхэн үе шат

№	Улсуудын нэр	Нутаг дэвсгэр /газар нутаг/-ийн хуваарилалт
1	Хүннү /МЭӨ 200-300-р зуунаас МЭ VI зуун/ - гэс Нирун , Сүмбэ, Хамаг Монгол улс хүртэл	Төв, Баруун, Зүүн хэсэг, /гар/, МЭ III зуунаас түмт, аравт
2	Их Монгол улс/МЭ XIII -XIV зуун/ Чингис хаант/, Бага хаадын улсууд	Төвийн, Баруун, Зүүн тойрог буюу түмэн, бага түмэн, мянгат, аравт/Бага хаадын үед – түмтийн хуваарь/
3	Ар Монгол Манж Чин улсын вассаль улс/ XVII - XX зууны эх/	Аймаг/ ЗХ, СНХ, ТХ, СХ -4/,хошуу/74 -123/, сум, баг, 10 гэр, нийслэл гүрээ, амбаны газар ,сүм
4	Богд хаант Монгол улс 1911 -1921 он	6 аймаг,118 хошуу,56 отог, шавь, Өргөө хот, сүм, хийд
5	БНМАУ/1924 -1990 он/	18 аймаг, 311 сум, баг, УБ, Дар., Эр., Чойр хот
6	Монгол Улс 1990 оноос	аймаг, сум, баг, нийслэл, дүүрэг, БН, НХ хот

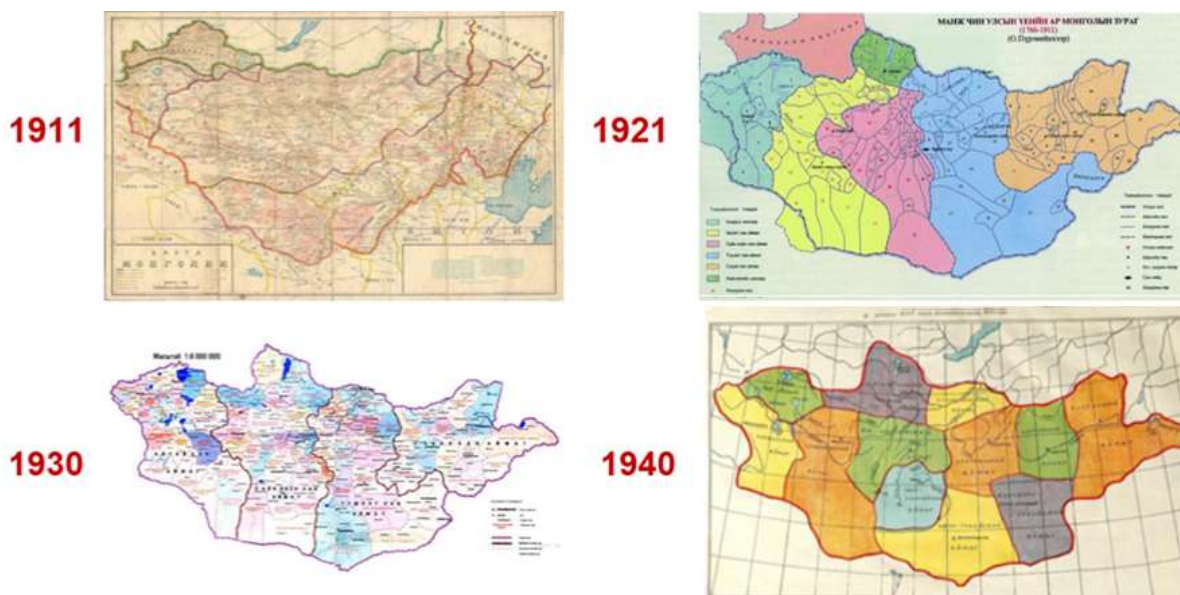
Эх сурвалж: Монголын бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих нийгэмлэг.2018

Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй нутаг дэвсгэрийн суурь судалгааны ажлууд Ардын хувьсгалын дараагаас Судар бичгийн хүрээлэнгийн Газарзүйн тасагт эрчимтэй хийгдэж эхэлсэн .Тус хүрээлэнгийн судалгааны үр дүнд “БНМАУ-ын Газарзүйн атлас” “БНМАУ-ын говийн хязгаар”, “Төв хангай” зэрэг бүтээлүүд хэвлэгдэн гарсан байна (*Ринчинбазар, 2004*). Эдгээр судалгааны ажлуудын дараагаар тодорхой нутаг дэвсгэрийн эдийн засгийн нөөцийг судлан “Дорнод районы эдийн засгийн байдал”, “Доод Сэлэнгийн газар тариалангийн район”, “Улиастайн районы эдийн засгийн байдал” зэрэг судалгааны ажлуудыг гүйцэтгэсэн нь Монгол Улсын хэмжээнд анх эдийн засаг, аж ахуй эрхлэлтийн бүсэд нарийвчлан хийсэн анхны судалгааны ажлууд болсон. Улс орны нийт нутаг дэвсгэрийг хамарсан шинжлэх ухааны үндэслэлтэй бүсчлэл, нутаг дэвсгэрийн зохион

байгуулалтыг шийдвэрлэх зорилготой хийгдсэн судалгааны ажил нь 1931 онд Засгийн газрын тусгай комиссын гүйцэтгэсэн ажил болно.

Судлаач Р. Ринчинбазар “Тэрхүү комиссын саналаар аж ахуйн хөгжилд нөлөөлөх байгаль, газарзүйн шинжүүд, зам харилцааны байдал, бүсийн төв болохуйц суурин газруудын байршил, газар нутгийн асуудал хийгээд үндэсний цөөнхийн байдал зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзан үзэж 5 аймаг, худалдааны 6 бүс, МАА-ын 8 бүсийн оронд засаг захиргаа-эдийн засгийн 13 аймаг байгуулах шийдвэр гаргажээ, үүнийг ХАА-ын бүсчлэлийн анхны хэлбэр” гэж үзэж болох талтай гэж судлаачид дүгнэсэн байдаг.

Зураг. 1 Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн хуваарилалтын түүхэн хандлага, зохион байгуулалтын хэлбэрүүд

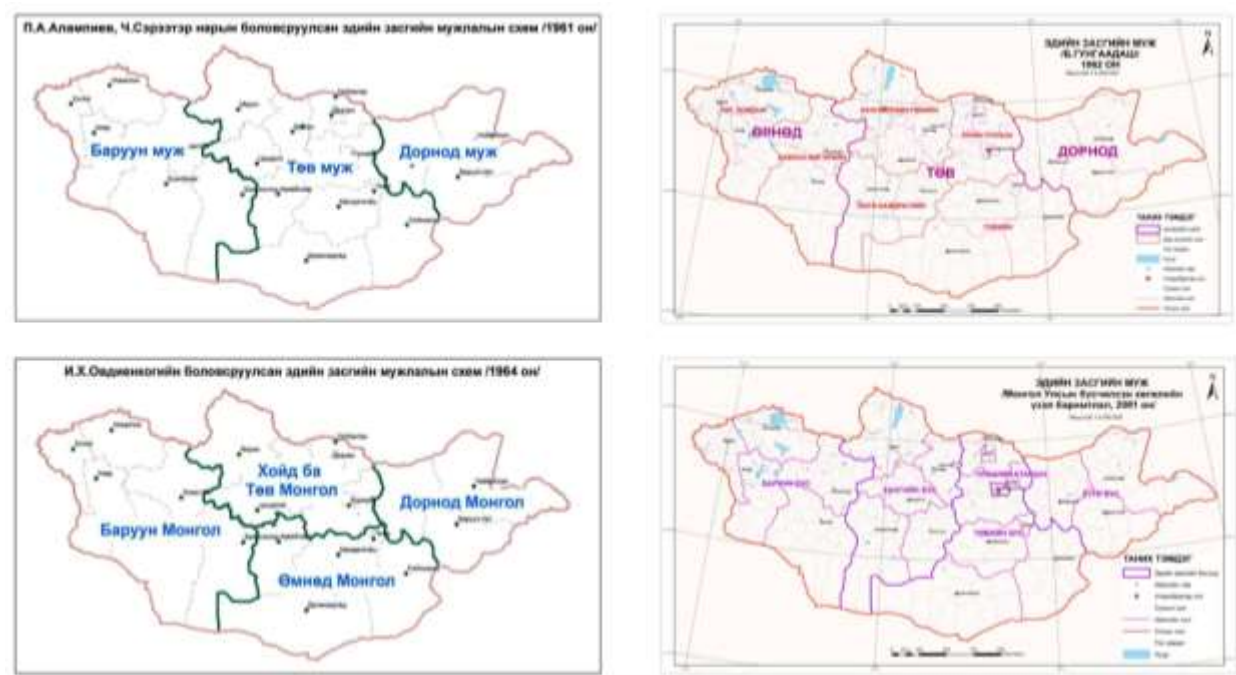


Эх сурвалж: Монголын бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих нийгэмлэг, 2018

Улс орныг эдийн засгийн бүсчлэлд тулгуурлан хөгжүүлэх зорилго бүхий анхны судалгаа нь ШУА-ийн санаачлагаар 1961-онд Монгол, Зөвлөлтийн эрдэмтдийн хамтран гүйцэтгэсэн ажил юм. Хамтарсан судалгааны үр дүнд Монгол орны нутаг дэвсгэрт Төв, Дорнод, Өрнөл гэсэн гурван бүсийг тогтоох, үндэслэл санал боловсруулсан байна. Энэхүү нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалт нь нэлээн ерөнхийлсөн шинжтэй ч тухайн үеийн улс орны хөгжил, төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засаг бүхий үйлдвэр аж ахуйн төлөвлөлтөд тохиромжтой байсан.

Бүсчилсэн хөгжилд үндсэн бүсүүдийг дэд бүсүүдэд хуваан хөгжүүлэх шинэлэг санааг академич Б. Гунгаадаш гаргаж, БНМАУ-ын эдийн засгийн Төв муж (1967) бүтээлдээ анх дурджээ. Тэрээр 1969 онд Монгол-Зөвлөлтийн эрдэмтдийн хамтран боловсруулсан бүсчлэлийн схемийг нарийвчилж дэд бүсүүдийг тогтоон тус бүрт тодорхойлолт өгсөн. Төвийн бүсийг дотор нь Ерөө-Туул (Улаанбаатарын аж үйлдвэрийн зангилаа, Төв, Сэлэнгэ аймаг), Хангай-Хөвсгөл (Эрдэнэтийн аж үйлдвэрийн зангилаа, Булган, Хөвсгөл, Архангай), Онги-Байдраг (Өвөрхангай, Баянхонгор), Говийн (Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь) гэсэн дөрвөн дэд муж, Өрнөд бүсийг дотор нь Завхан-Бигэр (Завхан, Говь-Алтай) Увс-Ховдын (Увс, Ховд, Баян-Өлгий) гэсэн хоёр дэд муж болгох санал дэвшүүлсэн байна.

Зураг. 2 Монгол Улсын эдийн засгийн мужлалын түүхэн үйл явц



Эх сурвалж: Базарханд нар, 2016

Монгол Улсад улс төр, нийгэм эдийн засгийг хөгжүүлэх төлөвлөлт, нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, хүн амын нутагшил суурьшилтын схемийг оновчтой тогтоох зэрэгт анхаарлаа хандуулж ирсэн байна. Улс орон улс төр, нийгэм, эдийн засгийн бүх хүрээг хамарсан өөрчлөлт байгуулалтад орсноор бүсчилсэн хөгжлийн асуудал ахин шинэ түвшинд тавигдаж эхэлсэн (Ринчинбазар, 2004).

1.4. Бүсчилсэн хөгжлийн талаарх гадны туршлага, сургамж

НҮБ-ын 1996 оны бага хурлаас дэвшүүлсэн Хабитатын зарчмуудад орчин үеийн нийгэм эдийн засгийн хөгжлийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, үр ашигтай, хүрээлэн буй орчин болон хүмүүнлэгийн хөгжилд саад учруулахгүй байх хот бүс нутгийн хөгжлийн стратеги боловсруулж, хэрэгжүүлэхийг засгийн газар, орон нутгийн удирдлага болон бусад нөлөө бүхий хүчнүүдэд зөвлөмж болгосон байдаг байна.

1.4.1. Вьетнамын бүс нутгийн хөгжлийн бодлого

1) Зорилго

Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн зорилго нь өсөлт хөгжлийг тогтвортой хөгжлийн замд хөтлөх, тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжих, бүс нутгийн тэгш бус байдал, байгаль орчны доройтлыг саармагжуулахад чиглэнэ.

Бүсчилсэн хөгжлийн гол зорилтууд:

(i) Бүсчилсэн хөгжил нь тус улсын хөгжлийг залах, дэлхийд өрсөлдөх тэнхлэг бүхий, Вьетнам улс төдийгүй Меконгийн сав газар дахь бүсчилсэн хөгжлийн тогтолцоо болохын зэрэгцээ Зүүн Өмнөд Ази дахь эдийн засаг, соёл, байгаль орчны асуудлуудад чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

(ii) Бүс нутаг нь бодлого боловсруулах, бүс нутгийн эдийн засгийн өсөлт, уламжлалт соёл, шинжлэх ухаан, технологийг хөгжүүлэх, өндөр чанартай хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд тодорхой байр суурь эзэлнэ.

(iii) Орон нутаг ба Нийслэлийн хөгжлийн бодлогыг уялдуулах, Ханой хот дахь хүн ам ба нийгэм эдийн засгийн хэт их төвлөрлийг сааруулах, тус бүс дэх бусад орон нутгуудтай үр дүнтэй хамтран ажиллаж, бүс нутгийн тэнцвэрт өсөлтийг хангана.

2) Санал болгож буй стратеги, үйл ажиллагаа, стратегийн төслүүд

Бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг дэмжихийн тулд таван стратегийг боловсруулав.

Үндсэн стратегиуд нь дараах байдалтай байна:

- (i) Бүсийн хөгжлийн стратегийг шинэчлэх
- (ii) Дэлхийд өрсөлдөх чадвартай өсөлтийн коридорыг хөгжүүлэх
- (iii) Ядуурлыг бууруулах стратеги, хөтөлбөрийг өргөжүүлэх
- (iv) Бүсийн зохицуулах механизмыг хөгжүүлэх
- (v) Орон нутгийн засаг захиргааны чадавхийг бэхжүүлэх

Нэн тэргүүнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны стратегийн төслүүд:

- (i) Дэлхийд өрсөлдөх стратегийн өсөлтийн коридоруудыг хөгжүүлэх
- (ii) Хил дамнасан бүсийн хөгжил
- (iii) бүс нутгийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг нэгтгэх, нэг төвийн зохицуулалт хийх
- (iv) Бүс нутгийн төлөвлөлтийн мэдээллийн сан, мэдээллийн системийг сайжруулах
- (v) Бүс нутгийн зохицуулах зөвлөлийг байгуулах
- (vi) Хот, бүс нутгийн төлөвлөлтийн чадавхийг бэхжүүлэх байнгын байгуулагуудыг ажиллуулах

Хүснэгт 3. Бүсийн хөгжлийн стратеги, үйл ажиллагаа

Стратеги	Үйл ажилгаа	Хянах индикатор
A1 Бүсийн хөгжлийн стратегийг шинэчлэх	A11 Бүс нутгийн хөгжлийн нэгдсэн зохицуулалттай, нэгтгэсэн цогцолбор төлөвлөгөө A12 Хувийн Санхүүгийн Санаачлага болон Төр хувийн хэвшлийн түншлэлийн өргөн хүрээний практик үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх механизмыг сайжруулах A13 Бүс нутгийн хөгжлийн нэгдсэн зохицуулалттай / нэгдсэн төслүүдийг тодорхойлж, хэрэгжүүлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Төлөвлөгөө / стратегийн талаар оролцогч талуудын ойлголт, зөвшилцөл • Төслийн явц
A2 Олон улсын өрсөлдөх чадвартай өсөлт бүхий коридорыг хөгжүүлэх	A21 Дээд зэрэглэлийн тээвэрлэлт / логистикийн коридорыг бий болгох A22 өрсөлдөх чадвар бүхий үйлчилгээтэй Хот суурин газар, үйлдвэрлэлийн бүсийг хөгжүүлэх	<ul style="list-style-type: none"> Төслийн явц • Коридор дахь хөрөнгө оруулалтын хэмжээ • Хөрөнгө оруулагчдын сэтгэл ханамж

	A23 Хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүрдүүлэх ГШХО-ыг дэмжих	<ul style="list-style-type: none"> • Корридорын худалдааны хэмжээ / үнэ цэнийн эзлэх хувь
A3 Ядуурлыг бууруулах стратегийг бэхжүүлж, хөтөлбөрийг өргөжүүлэх	A31 бүс нутгийн ядуурлыг тодорхойлох A32 Ядуурлын асуудлын талаархи тусгайлсан цэс, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх A33 Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх зохицуулалтын механизмыг бий болгох	<ul style="list-style-type: none"> • Ядуурлын үзүүлэлтүүд • Ядуурлыг бууруулах талаар хэрэгжсэн хөтөлбөр • Ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн төсөв / зардал
A4 Ажиллах чадвартай, бүсийн зохицуулалтын механизмыг сайжруулах	A41 Орон нутгийн засаг захиргаа хоорондын бүс нутгийн хөгжлийн зохицуулалтыг бэхжүүлэх A42 Орон нутгийн засаг захиргааны төлөөлөл бүхий бүсийн хөгжлийн зохицуулах зөвлөл байгуулах A43 Хотын форумар дамжуулан хандивлагчидтай хамтран ажиллах ажлыг өргөжүүлэх	<ul style="list-style-type: none"> •Институцийн зохицуулалтын явц • Хурлын тоо / давтамж
A5 Орон нутгийн засаг захиргааны чадавхийг бэхжүүлэх	A51 Бүс нутгийн төлөвлөлт, хөгжлийн чиглэлээр нийтлэг мэдээллийн сан бүрдүүлэх A52 Төв засгийн газрын доорхи орон нутгийн ажилтнуудын чадавхийг дээшлүүлэх байнгын сургалтын тогтолцоо бүрдүүлэх A53 Орон нутгийн засаг захиргааны төлөвлөлтийн газруудыг бэхжүүлэх	<ul style="list-style-type: none"> • Системийн дизайн ба үйл ажиллагааны явц • Сургалтанд хамрагдсан албан хаагчдын тоо • Боловсруулсан төлөвлөгөөний тоо

1.4.2. БНСУ-ын үндэсний нутаг дэвсгэрийн хөгжлийн бодлого

БНСУ 60-аад оноос эхлэн Сөүл ба зүүн хойд эргийн бүсийг үйлдвэржүүлэх замаар хөгжлийн анхдагч голомт бий болгох өсөлтийн туйл бодлого баримталж эхэлсэн бөгөөд энэ бодлогын нөлөөгөөр нийслэлийн бүс нутаг болон Сөүлийн метрополитан бүсэд хүн ам, нийгэм эдийн засгийн хэт өсөлт төвлөрөх болсон байна.

Нийслэлийн бүс нутаг болон Сөүлийн метрополитан бүсийн хэт өсөлт зохицуулалт шаардах болсон ба Солонгосын засгийн газар өсөлтийн менежмент буюу Сөүлийн төвлөрлийг сааруулах бодлого барих болж, энэ чиглэлээр олон тооны бодлого, хэрэгжүүлэх арга хэрэгслүүдийг ашиглахын зэрэгцээ үндэсний нутаг дэвсгэрийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулан, хөгжлийн үе шат бүрийн онцлогт нийцсэн стратеги, зорилт, бүтээн байгуулалтын төслүүдийг хэрэгжүүлж ирсэн байна. БНСУ-ын энэхүү туршлага нь бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалаа эргэн харж, төгөлдөржүүлэх, эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр шинээр боловсруулан мөрдөхөөр зорьж буй манай орны тухайд илүү ойр, наалдацтай жишиг сургамж байж болох юм.

Хүснэгт.4. БНСУ-ын үндэсний нутаг дэвсгэрийн ерөнхий төлөвлөгөөний концепци

Д/д	Үндсэн стратеги	Зорилт, томоохон бүтээн байгуулалт
Үндэсний нутаг дэвсгэрийн 1-р ерөнхий төлөвлөгөө (1972-1981)	Хязгаарлагдмал нөөцөд түшиглэн өсөлтийн боломжийг нэмэгдүүлэх	1.Томоохон аж үйлдвэрийн газрууд болон нийслэлийн бүс нутгийг хөгжүүлэх -Зүүн өмнөд эрэг орчмын аж үйлдвэрийн бүс, -Сөүлийн метрополитан бүс 2. Өндөр ач холбогдолтой дэд бүтцийн (Хурдны зам, боомтууд) хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, томоохон аж үйлдвэрийн газруудыг холбох 3. Эдийн засгийн уналттай бүс нутгийн хөгжлийг сэргээх -Шинэ тосгон болон шинэ коммуните хөдөлгөөн
Үндэсний нутаг дэвсгэрийн 2-р ерөнхий төлөвлөгөө (1982-1991),	Өсөлтийн үр нөлөөг үндэстэн даяар дэлгэрүүлэх	1. Сөүлийн метрополитан бүсийн (Нийслэлийн бүс) хэт төвлөрөлийг таслан зогсоох 2. Үндэстний хэмжээнд өсөлт хөгжлийн олон төвүүдийг хөгжүүлэх -Өсөлтийн хөдөлгүүр болсон бусад метрополитан бүс нутгуудыг хөгжүүлэх 3. Нутаг дэвсгэрийн хөгжүүлэхдээ хүрээлэн буй орчны асуудалд анхаарал хандуулах
Үндэсний нутаг дэвсгэрийн 3-р ерөнхий төлөвлөгөө (1992-1999),	Олон төвт үндэсний нутаг дэвсгэрийн бүтэц үүсгэх	1.Төвлөрлийг сааруулах үндэсний хөгжил Баруун эргийн аж үйлдвэрийн газрууд, орон нутгийн хотуудыг хөгжүүлэх 2.Зам тээврийн цогц сүлжээг (7х9 артер замын сүлжээ) хөгжүүлэх 3.Өмнөд ба Умардын харилцааг өргөтгөх, нэгдсэн Солонгос байгуулах бэлтгэлийг хангах
Үндэсний нутаг дэвсгэрийн 4-р ерөнхий төлөвлөгөө (2000-2020),	Бүс нутгуудын тэнцвэртэй хөгжил ба нээлттэй, нэгдсэн үндэсний нутаг дэвсгэр	1. Стратегийн гарц болон үйлчлэх үүрэгтэй л-хэлбэртэй нутаг дэвсгэрийн тэнхлэгүүдийг байгуулах 2. Бүс нутгуудын өрсөлдөх чадавхийг дэмжих -Аж үйлдвэрийн кластерууд, бүс нутгийн инновацийн систем бүрдүүлэх 3. Өндөр хурдны тээврийн сүлжээ байгуулах 4. Бүс нутгуудын хоршил, хамтын ажилгааны орон зайн суурь бүрдүүлэх
Үндэсний нутаг дэвсгэрийн 4-р ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол (2011-2020),	Үндсэн стратеги Глобал-Ногоон, үндэсний нутаг дэвсгэр	1. Өрсөлдөх чадавхитай нэгдмэл нутаг дэвсгэр 2. Байгальд ээлтэй хөгжил бүхий тогтвортой нутаг дэвсгэр 3. Амьдралын өндөр чанартай, сэтгэл татсан нутаг дэвсгэр 4. Глобал зах зээлд нээлттэй нутаг дэвсгэр

БҮЛЭГ II . Эдийн засгийг бүсчлэн хөгжүүлэх судалгааны ерөнхий аргазүй

2.1. Гео орон зайг тодорхойлох аспект, судалгааны ерөнхий аргазүйн схем

Гео орон зай гэдэг нь байгаль, нийгэм, эдийн засгийн харилцан үйлчлэлийн түүхэн хөгжлийн явцад бүрэлдэн тогтдог байгаль нийгэм эдийн засгийн нутаг дэвсгэрийн тодорхой тогтолцоо бөгөөд түүний хил хязгаарыг тогтооход дараах аспектиудыг харгалзан үзэх шаардлагатай болно.

Хүснэгт 5. Гео орон зайг тодорхойлох аспект

Аспект	Шалгуур
а) Байгалийн газарзүйн	Байгалийн комплекс ба компонентийн
б) Улс төр, засаг захиргааны	Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжүүд
в) Түүх соёлын	Түүх угсаатан, шашин соёлын
г) Функциональ	Аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал
д) Статистикийн	NUTS I, NUTS II, NUTS III
е) Эдийн засгийн	Хөгжингүй, хөгжиж буй, хоцрогдсон
ё) Орон зайн бүтцийн	Хотожсон, бүлэг суурин, хөдөөгийн

Улс орны эдийн засгийн бүсүүдийг сонгогдсон шалгууруудын тусламжтайгаар ангилах аргазүй нь дараах үе шаттайгаар явагдана. Үүнд:

1. Эдийн засгийн бүсүүдэд хийгдэх шинжилгээний хүчин зүйлсийг тодорхойлон орц гарцыг тодорхойлох
2. Бүс нутгуудын талаар цуглуусан өгөгдөлд тооцоолол хийх
3. Бүс нутгийн ангилалын үндэсийг бүрдүүлэх өгөгдөлүүдийг нормчлох
4. Эдийн засгийн бүсүүдийг ангилах

Улс орны байгалийн нөхцөл, эрдэс баялгийн нөөц, үйлдвэрлэлийн салбаруудын онцлог зэрэг нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдал болон төрөөс баримтлах бодлого, гадаад болон дотоод орчны хүчин зүйлс тодорхойлох эдийн засгийн бүсүүдийн шалгууруудыг сонгох анхдагч алхам болно. Үүний тулд дараах байгаль нийгэм-эдийн засгийн нөхцөл байдлын талаар өмнө хийгдсэн болон одоо байгаа судалгааны материалуудтай танилцан хянан үзэж, шаардлагатай шинэ өгөгдөл мэдээллээр баяжуулан дүн шинжилгээ хийнэ.

1. Эдийн засгийн хөгжлийн талаарх төрийн бодлогын баримт бичгүүд
 - а. Монгол улсын эдийн засгийн болон бүсчилсэн хөгжил, хүн ам, хөдөлмөрийн нөөц, байгаль орчны талаар төрөөс баримтлаж буй бодлого, хууль тогтоомж тэдгээрт холбогдох баримт бичгүүд
 - б. Аймаг сумдын буюу орон нутгийн эдийн засгийн хөгжлийнхөө талаар баримтлаж буй бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө

с. Үйлдвэрлэлийн үндсэн салбаруудын хөгжлийн талаар баримтлаж буй бодлого, хөтөлбөр төлөвлөгөө

2. Монгол орны байгаль газарзүйн нөхцөл, эрдэс баялагийн нөөц байршил

а. Физик газарзүйн нөхцөл (уур амьсгал, геологи, геоморфологи, хөрс, ургамал, ландшафт)

б. Нийгэм эдийн засгийн газарзүйн нөхцөл (Газарзүйн байрлал, засаг захиргааны хуваарь, хүн амын нутагшил суурьшил, үйлдвэрлэлийн болон нийгмийн үйлчилгээний салбаруудын орон зайн тархалт байршил, дэд бүтэц, тээврийн сүлжээ зангилаа)

с. Эрдэс баялгийн нөөц, түүний орон зайн тархалт, байршил

3. Монгол улсын нутаг дэвсгэрийн оронзайн хөгжлийн нөөц, төлөвлөлт

а. Монгол улсын газрын нөөц, газрын сангийн ангилал

б. Хот суурингийн сүлжээ, бүлэг суурингийн тогтолцоо, тэдгээрийн үүргийн бүтэц

4. Үйлдвэрлэлийн үндсэн салбаруудын өнөөгийн нөхцөл байдал цаашдын чиг хандлага, дотоод болон гадаад орчны хүчин зүйлс

а. ХАА

б. Уул уурхай

с. Боловсруулах үйлдвэр

д. Үйлчилгээний салбар

5. Нийгмийн үйлчилгээний салбарууд өнөөгийн нөхцөл байдал, цаашдын чиг хандлага

а. Боловсрол

б. Эрүүл мэнд

Дээрх дүн шинжилгээний үр дүнг ашиглан эдийн засгийн бүсүүдийн үндсэн орц гарцуудыг тодорхойлоно. Эдийн засгийн бүсүүд нь системийн хандлагын үүднээс авч үзвэл оронзайн нээлттэй динамик систем болох учир түүний хөгжилд системийн орц болон гарц чухал үүргийг гүйцэтгэнэ.

Хоёрдугаар шатанд өмнө хийгдсэн дүн шинжилгээндээ үндэслэн холбогдох статистик болон бусад өгөгдөл мэдээлэлийг цуглуулан өгөгдөлийн сан үүсгэж түүндээ дүн шинжилгээ хийснээр бүс нутгийн шинжилгээнд зориулсан хүчин зүйлсийг тодорхойлоно. Үүний тулд эдийн засгийн бүс тус бүрт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг илэрхийлэх боломжтой шалгуур үзүүлэлтүүдтэй холбоотой өгөгдөлүүдийг олж авч эдийн засгийн бүсүүдийг шинжлэх, тодохойлох үзүүлэлтүүдийн матрицыг байгуулах аргаар өгөгдөлүүдэд тооцоолол хийнэ.

Гуравдугаар шатанд сонгон авсан шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхой параметр лүү хувиргах шаардлагатай, энэ нөхцөлд, эдийн засгийн бүс нутгуудыг шинжлэх, тодорхойлох шалгуур үзүүлэлтүүдийнхээ матрицыг байгуулна. Мөн энд цуглуулсан олон төрлийн асар их өгөгдлийг нормчлох шаардлагатай болно. Нормчлол нь өгөгдлийн сангийн бүтцийг хамгийн бага логик нөөцтэй болгох хэлбэрийг бий болгох зорилготой байдаг. Өгөгдлийг нормчилсноор өгөгдлийн санд хадгалагдсан мэдээллийн зөрүү багасгадаг. Энэ шатанд бүс нутгийн ангиллыг бүрдүүлэхэд дутагдаж байгаа зарим төрлийн нөөц, бодит байдлын чанарыг төлөөлөх өгөгдлийг илрүүлэх,

орон зайн шинэ төлөвлөлт хийхэд гарах гажуудлыг багасгах, өгөгдлүүдийн харилцан тэнцвэргүй байдлыг арилгах, шаардлагатай хязгаарлалтуудыг хийх үйл ажиллагаа явагдах ёстой.

Энэхүү аргазүйн эцсийн шатанд эдийн засгийн бүс нутгуудыг ангилах, орон зайн ялгааг илрүүлэх шинжилгээг явуулна. Статистик мэдээлэлүүдээ тооцоолол хийх замаар кластерийн шинжилгээг явуулах ба дараах аргуудыг ашиглана. Үүнд:

1. Ижил төстэй хэмжүүрийн арга
2. Бүлэглэлийн арга
3. Бүлэглэлийн техникийн арга
4. Нэгтгэлийн арга

Ижил төстэй хэмжүүрийн суурь хэмжигдэхүүн нь зайн хэмжээс болно. Бүлэглэх аргын хувьд орон зайн шатлах захирах зүй тогтолыг илрүүлэхэд анхаарах ёстой. Бүлэглэх техникийн аргаар тухайн объектуудын орон зайн төвлөрөл, шугаман болон тэнхэлэгт татагдсан байдлыг тогтооно. Объектуудыг нэгтгэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг тогтоох нь нэгтгэлийн аргын гол зорилго болдог. Энд Ward-ын шаталсан кластерийн шинжилгээний аргазүйг өргөн ашиглах боломжтой байдаг. Дээрх аргуудыг ашиглан өгөгдөлүүдэд боловсруулалт, тооцоо, шинжилгээ хийснээр тодорхой нутаг дэвсгэрийн эдийн засгийн бүс нутгийн ангилалыг хийх боломжтой болно.

Эдгээр аспект болон тэдгээрийн шалгуур үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзэж эдийн засгийг бүсчлэн хөгжүүлэх судалгааны ерөнхий аргазүйн дараах бүдүүвчийг урьдчилсан байдлаар санал болгож байгаа байна.

2.2. ГМС-ийн технологид суурилсан судалгааны аргазүй

Гео орон зайн хил хязгаарыг тодорхойлох, бүс нутгийн хөгжлийн загвар боловсруулах үйл ажиллагаанд ГМС-ийн технологид суурилсан аргазүй ашиглах нь дараах олон талын боломжууд олгоно.

GIS ашиглах давуу талууд

- Төлөвлөлтийн тасралтгүй үйл явцыг хангах,
- Төлөвлөлтийн аппликейшн болон чадамж өргөн хүрээтэй,
- Олон хувилбарт төлөвлөлт хийх боломж,
- Бүс нутгийн загварчлал болон зохиомж,
- Өгөгдөл, мэдээлэл нарийчлалтай
- Визуаль чадамж өндөр,
- Өгөгдлийг шинэчлэх үйл явц хялбар,
- орон зайн "гүн гүнзгий" дүн шинжилгээ хийх боломж илүү сайн,
- Мониторинг хийх чадамж сайн,
- нэгдсэн мэдээллийн менежментийн орчин,
- Илүү зохион байгуулалттай архив, гэх мэт.

ГМС-ийн технологи ашиглахад тулгарах сорилт

Эдийн засгийн бүсчлэл, бүс нутгийн төсөл боловсруулах ажлын орчинд ГМС-ийн технологи хэрэглэхэд дараах сорилт тулгарч болох юм. Үүнд

- Ажлын орчин дахь функциональ өөрчлөлт (шинэ organogram)
- Хот бүс нутгийн захиргааны байгууллагын ГМС-ийн эрх бүхий ажилтан, байгууллагын хэрэглэгч болон түншүүдийн ур чадвар
- Тоног төхөөрөмж, программ хангамж, мэдээлэл цуглуулах, үйл ажиллагааны санхүүжилт
- Өгөгдөл боловсруулах болон хэвлэн нийтлэх хууль эрхзүйн орчин
- ГМС-ийн өгөгдлийн стандартчлал
- Засаг захиргааны янз бүрийн түвшин хоорондын зохицуулалт (бүс нутгийн, орон нутгийн, Төрийн (төлөвлөлт, кадастрын гэх мэт), орон нутгийн байгууллага (хот төлөвлөлт, барилга, дэд бүтэц) болон хот ба бүс нутаг төлөвлөлтийн салбар хоорондын зохицуулалт
- үргэлжилсэн (насан туршийн) сургалтыг зохион байгуулах,
- тасралтгүй шинэчлэх үйл явцыг бий болгох (update process)
- мэдээлэл олж авах арга (GPS, сансрын зураг, гэх мэт) -ын шинэчлэл,
- холбооны дэд бүтэц (өргөн хүрээтэй).

ГМС-ийн хэрэглээний түвшин

ГМС нь энгийн софтвер биш бөгөөд энэ нь шийдвэр гаргах ба төлөвлөлтийн үйл явцыг дэмжих, мэдээллийн орчны цөм болно.

Ер нь хот бүс нутаг төлөвлөлт (эсвэл хот суурин газрын мэдээллийн систем) дэх ГМС нь өвөрмөц хэрэглээний гурван түвшинг багтаана:

Өгөгдлийн сангийн удирдлага

- Мэдээлэл олж авах,
- Мэдээллийн шалгалт,
- Мэдээллийн өөрчлөлт,
- Мэдээллийн шинэчлэх,
- Нарийвчлалын түвшин,
- Нээлттэй эх сурвалж.

Орон зайн дүн шинжилгээ хийх, хяналт тавих, шийдвэр гаргалтад дэмжлэг үзүүлэх

- Мэдээлэл боловсруулах, ашиглах,
- Мэргэжлийн программууд,
- Хот суурин газрын хяналт тавих,
- Сүлжээнд хяналт тавих, дүн шинжилгээ хийх, төлөвлөлт,
- Төлөвлөлт ба хотын эд хөрөнгийн удирдлага,
- Төлөвлөлт, барилгын зөвшөөрөл олгох үйл явцын менежмент, мэдээлэл
- Сэдэвчилсэн үр дүн: газрын зураг, хүснэгт, зураг,
- Тусгай гарц, програмууд: Интернет хэрэглээ болон өгөгдлийн.

Бүс нутгийн мэдээллийн системийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх ерөнхий схемийг дараах байдлаар үзүүлэв:

Боломжит судалгаа,

Үзэл баримтлалын загварчлал,

"Pilot application" -ийн хөгжил,

Мэдлэг, ойлголтын сайжралт,

Ажилтнуудын сургалт,

Өргөтгөсөн боловсруулалт, хэрэгжилт,

Тасралтгүй мэдээлэл болон системийн шинэчлэлтийн процесс,

Үйл ажиллагааны хүрээний шинэчлэл,

Улс төрийн дэмжлэг,

ГМС-ийг хөгжүүлж, ажиллуулах үе шат

Техникийн нөхцлүүд нь ГМС-ийг хөгжүүлж, ажиллуулах дараагийн гурван тусдаа үе шатны талаарх мэдээлэл өгч, дэлгэрэнгүй тодорхойлох болно:

Оролт

- Шаардлагатай мэдээлэлийг дижиталчлах үйл явц
- Шаардлагатай тоон зураглалын бүтцийг хангах,
- Хот суурин газрын одоогийн ба шинэ ерөнхий төлөвлөгөө, байр зүйн ба кадастрын ажлын төсөл, одоо байгаа ба шинэчилсэн газрын зураг хуудас, агаарын зураг, хиймэл дагуулын дүрс мэдээлэлийг оруулах гэх мэт
- Мэдээллийн нийцтэй (орц ба экспорт дахь өөр өөр форматтай мэдээлэл)
- Арифметик буюу текстэн хүснэгт гэх мэт график бус өгөгдөлийг оруулах,

Боловсруулалт

- Өгөгдлийн бүтэц тодорхойлох (орон зайн эсвэл референс биш)
- Мэдээллийн санг хөгжүүлэх, мэдээлэл кодлох,
- График болон график бус өгөгдөл засварлах
- Зураглал боловсруулах чадамж,
- Зураг зүйн хувиргалт - илэрхийлэл representation,
- Аналитик чадвар,
- Дүрслэл чадвар,
- Мэргэжлийн програмууд Specialized applications

Гарц

- зураглалын үйл явц, автоматжуулалт (динамик арга зам, гарц, тоног төхөөрөмж)
- зураглалын синтезид (шошго болон тайлбар гэх мэт) зориулсан хэрэгслүүд,
- тайлан зураг,
- Интернет нийтлэл (формат болон чадамж).

ГМС-ийн бүрдүүлэх практик асуудлууд

Ерөнхий практик алхмууд

- Зорилго, хэрэгцээг тодорхойлох..... (хэнд зориулж? Яагаад?)
- Анхдагч эх сурвалжуудыг судлах (юу байгаа?)
- Газрын зургийн форматыг сонгох(Растер, вектор, эсвэл аль аль нь?)
- Мэдээллийн сангийн дизайн(чухам юу хэрэгтэй байгаа?)
- Үндсэн газрын зураг дээрх шийдлүүд(нийлэмж, хэрэгцээний хүрээ)

- Давхаргуудын тодорхойлолт(талбайг давхцуулах)
- Ажилгааны зохион байгуулалт(хэрхэн яаж?)
- Давхаргыг бий болгох(өгөгдлийн нэгж сонголт)
- Сэдэвчилсэн мэдээлэл (атрибут хүснэгтүүд)
- орон зайн анализ, сэдэвчилсэн зураг зүй(мэдээлэл)

Вектор давхаргыг тодорхойлох нь (Газрын зураг)

- Орон зайн өгөгдлүүдийн тодорхойлолт.....(полигон, шугам, цэг гэх мэт)
- Топологийн шийдэл.....(полигонлог, шугаман, цэгэн гэх мэт)
- Дижитацчлах(дүрэм)
- Байрзүйн холболт-геореференсин.....(tics / хяналтын цэгүүд)
- Засварлах, алдаа шалгах(нарийвчлал, үнэн зөв байдал)
- Хаягжуулах (уншигдах байдлыг нэмэгдүүлэх)
- Кодчиллын систем(ID-ууд, анхдагч мэдээлэл)
- Топологи журам(орон зайн харилцаа)
- Засварлах, алдаа хянах (топологи дүрэм)
- Геометр.....(эсвэл анхдагч?)
- Атрибутуудыг харуулах буюу нэгтгэх.....(мэдээллийн сан үйл ажиллагаа)
- Засварлах, алдаа шалгах, боловсруулах.....(геометр болон сэдэвчилсэн атрибутуудын нийлэмж)
- Эцсийн дижитал газрын зургийн давхарга..... (хэлбэр, geodatabase гэх мэт)

Орон зайн өгөгдлийн бүтцийн төлөвлөлт

ГМС-ийг хөгжүүлэх нэг гол арга зам нь орон зайн мэдээллийн сан байгуулах явдал юм. Үүнийг хийхэд урт удаан хугацаа шаардах ба түүнийг үргэлжлүүлэх олон сонголтууд байдаг. Концептуал дизайн (үзэл баримтлалын загвар) бэлтгэх замаар эдгээр сонголтуудын хариултыг шийдвэрлэх болно.

Жишээ нь:

- Автоматжуулалтын аль ажлуудыг ГМС-ийн байгууллагын ажилтнууд гүйцэтгэх вэ?
- Алийг нь автомат вендороор (vendor)?
- Аль өгөгдөлийг тоон хэлбэрээр олж авч болох вэ?

Энэхүү арга замын гол аспект нь Хот бүс нутаг төлөвлөлтөнд зориулан янз бүрийн geodata давхаргуудыг (зураг давхарга) тодорхойлох явдал юм. Эдгээр давхаргууд нь хот бүс нутгуудын

төрх чанар, хэмжээ болон захиалгын (desired applications) хэв шинжээс шууд хамаардаг ба ерөнхий схем нь дараах байдалтай байна:

Бүс нутгийн зонхилох давхаргууд layer

Бүс нутгийн нэгдсэн гео-өгөгдлийн бүтэц нь наад зах нь дараах давхаргуудыг агуулсан байх шаардлагатай:

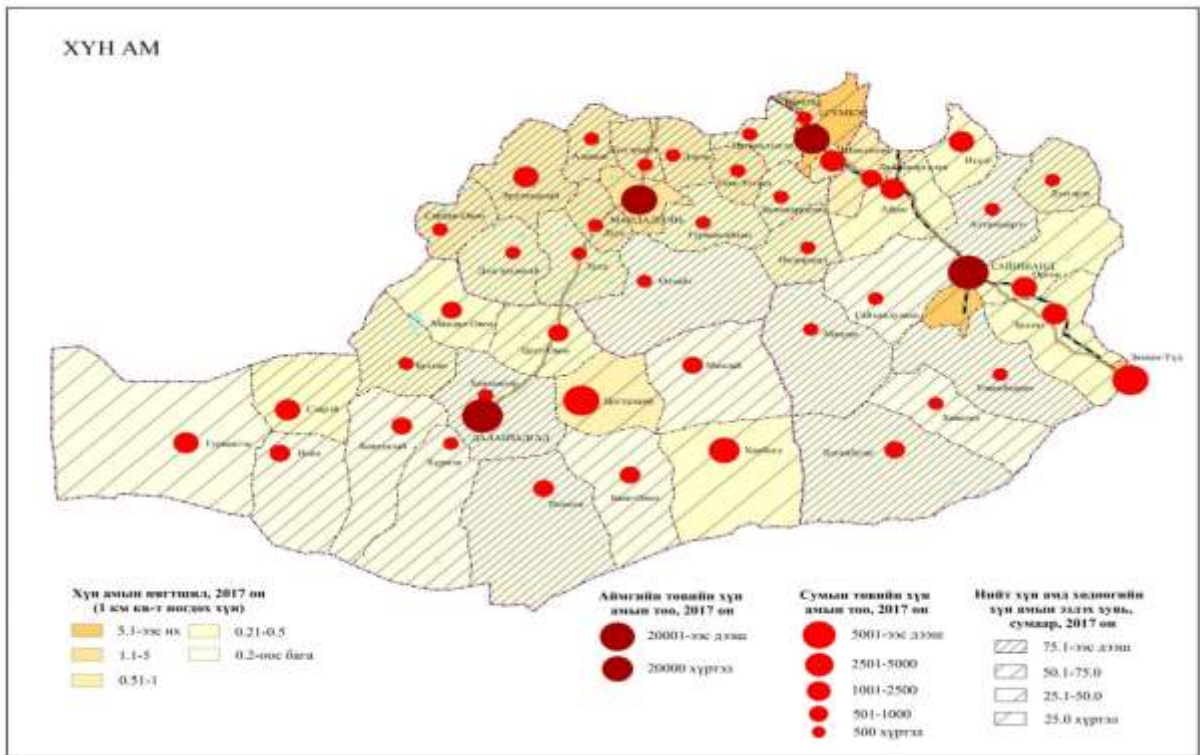
1. Бүс нутгийн хөгжлийн ерөнхий схем (үндсэн ба дэд бүсүүд:цаг хугацаа, эрхзүй гэх мэт)
2. Байгалийн нөхцөл (Геологи, геоморфологи, уур амьсгал, ус зүй, хөрс, ургамал, амьтан, гамшигийн эрсдэл гм)
3. Байгалийн нөхцөл нөөц (Газрын хэвлийн нөөц, шатах ашигт малтмал, хар ба өнгөт төмөрлөг гм)
4. Газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө (үүрэг зориулалтын бүсчлэл)
5. Хот суурин газар, нутагшил суурьшлын эрэмбэлсэн тогтолцоо
6. Авто ба төмөр замын тэнхлэгүүдийн эрэмбэлсэн тогтолцоо
7. Засаг захиргааны нэгжүүдийн хил, төвүүдийн байршил
8. Бэлчээрийн хэв шинж, нөөц
9. Тариалангийн талбай
10. Гол мөрөн, гол горхи, бусад
11. Дамжуулах хоолой, бусад шугман объект
12. Геодезийн хатуу цэг
13. Эрчим хүчний шугам, сүлжээ
14. Тусгай хамгаалалттай газар нутгууд
15. Харилцаа, холбооны шугам, сүлжээ гэх мэт.

Мөн дээрх давхаргууд дээр нэмэлтээр растер давхаргын багцтай байх шаардлагатай ба тэр нь бүхийл бүтцэд дэмжлэг үзүүлэх болно. Эдгээр растер давхаргад агаарын фото зураг, хиймэл дагуулын зураг болон сэдэвчилсэн давхаргад зориулагдсан бусад растер зураг багтана.

Нийтлэг давхаргын харагдах байдал

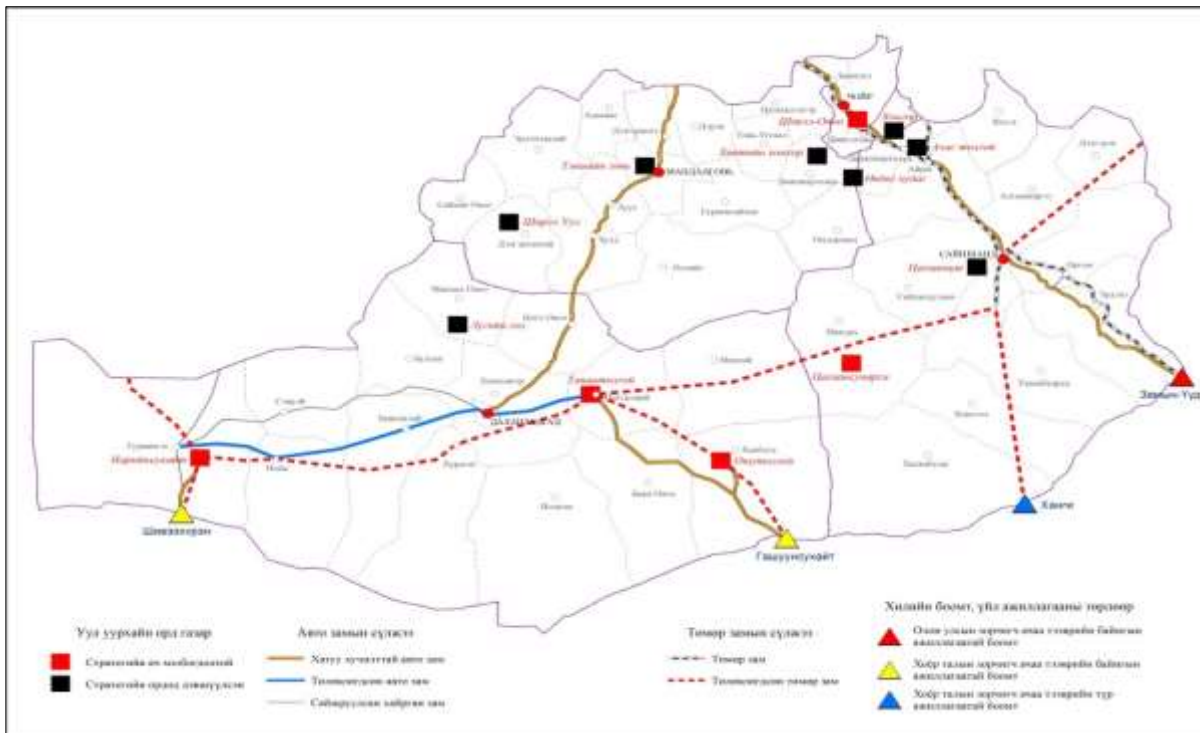
Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн шинэчлэл боловсруулалтын түвшинд байгаа ба ГМС-ийн технологи ашиглан цаашид боловсруулах нийтлэг давхаргын төлөөлөл болгон дараах зургийн давхаргуудыг жишээ болгон үзүүлэв.

Зураг.3 Говийн дэд бүсийн хүн амын нутагшил, суурьшил



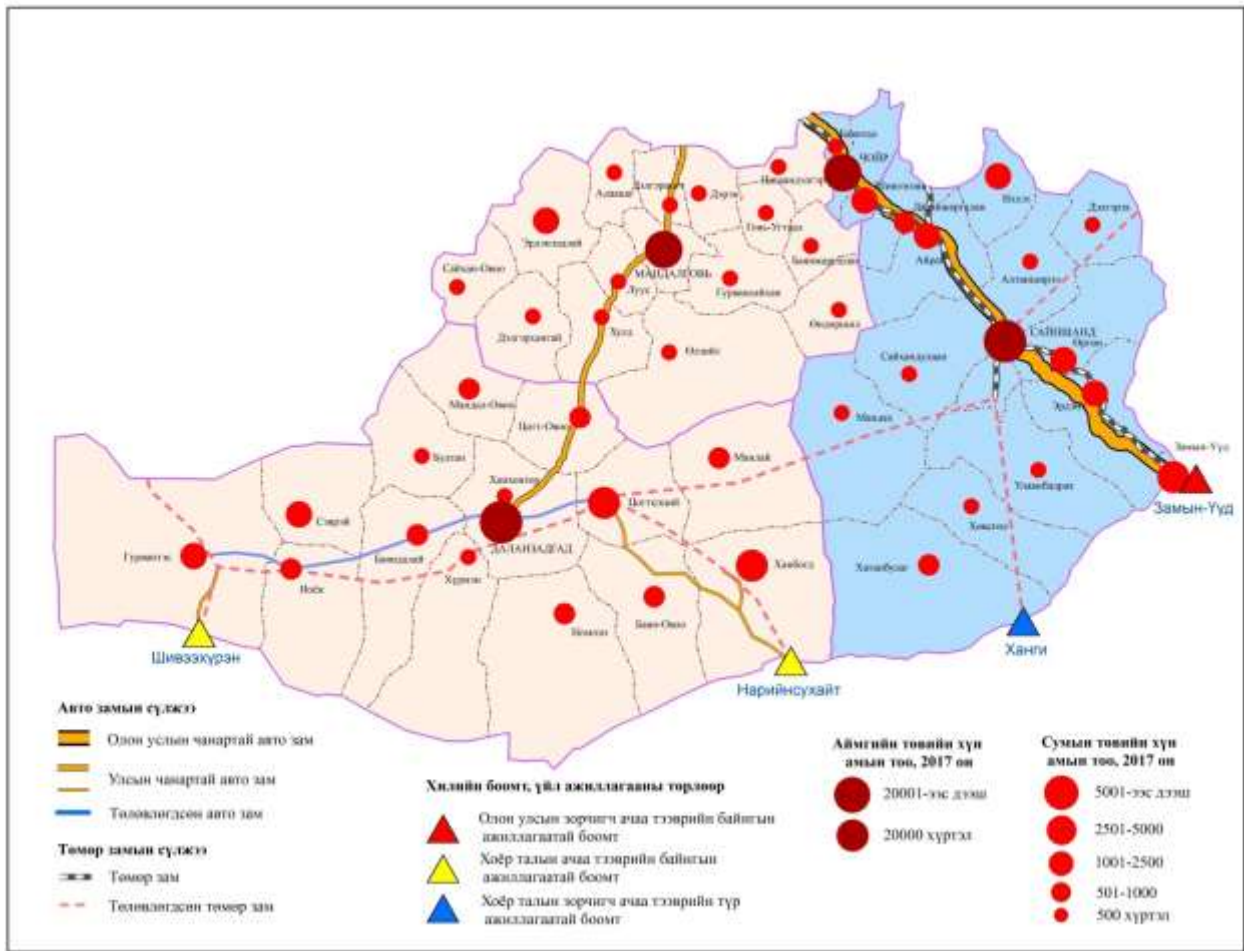
Эх сурвалж: Судалгааны баг, 2019

Зураг.4 Авто ба төмөр зам, стратегийн ордын байршил



Эх сурвалж: Судалгааны баг, 2019

Зураг. 5 Давхаргуудын давхцуулалт, Говийн дотоод бүсчлэлийн урьдчилсан төсөөлөл



Эх сурвалж: Судалгааны баг, 2019

2.3. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн зохион байгуулалтын аргазүй

Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн тодорхой үе шат бүрийг даган хүмүүсийн амьдралын орон зайн зохион байгуулалт өөрчлөгдөн хувьсаж байдаг. Аливаа улс орон, бүс нутаг бүр өөрийн гэсэн нутаг дэвсгэртэй. Тэрхүү нутаг дэвсгэрийг орон зайн хувьд хэрхэн зохион байгуулах нь улс төр нийгэм эдийн засгийн дотоод болон гадаад олон хүчин зүйлээс хамаардаг.

Дэлхий дахинаа даяаршил гүнзгийрч, шинжлэх ухаан, мэдээллийн технологи үсрэнгүй хөгжин, улс төр, эдийн засгийн интеграц өргөжин, улс хоорондын харилцан хамаарал улам бүр гүнзгийрч байгаа өнөө үед улс орнуудын эдийн засгийн хөгжил нь тухайн орны өөрийн дотоод хүчин зүйлсээс гадна дэлхийн зах зээлийн чиг хандлага, олон улсын болон бүс нутгийн эдийн засгийн харилцаа, хөрш зэргэлдээ орнуудын улс төр эдийн засгийн бодлого зэрэг гадаад орчны хүчин зүйлсээс ихээхэн хамаарах болжээ. Энэхүү гадаад хүчний нөлөөллийг багасгах түүнийг эерэгээр ашиглах нэг арга зам бол өөрийн орны хөгжлийн нөөцийг нутаг дэвсгэрийн хувьд зөв зохион байгуулах явдал юм. Иймээс Монгол улсын хувьд газарзүйн өвөрмөц байршил, байгалийн нөхцөл нөөц, хүн ам хөдөлмөрийн нөөцийнхөө чадавхид түшиглэсэн хамгийн үр ашигтай нутаг дэвсгэрийн эдийн засгийн орон зайн зохион байгуулалтын зарим хэлбэрүүдийг ашиглах шаардлагатай байгаа билээ.

Нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалт гэдэг нь эдийн засгийн объектууд, хүн ам, нутаг дэвсгэрийн нөөц баялаг, тэдгээрийн хоорондох орон зайн уяалдаа холбоо, харилцан хамааралыг харгалсан нутаг дэвсгэрийн ялгааг илрүүлэх байршуулах зохион байгуулах үйл явц юм.

Нэгдмэл эдийн засгийн орон зайн хамгийн чухал бүрэлдхүүн хэсгүүдэд үндэсний түүхий эдийн зах зээл, хөдөлмөр, капитал тэдгээрийн нэгдэл, ялгарал, сегментчлэл, шилжилтийн үйл явцууд түүний дотор эдийн засгийн бүсчлэл орно.

Эдийн засгийн бүсчлэл нь нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын нэг хэлбэр болох бөгөөд орон зайн тодорхой түвшинд нутаг дэвсгэрийг эдийн засгийн харилцаа түүний орон зайн шинж чанар, онцлогийг харгалзан зохион байгуулах асуудал юм.

Нутаг дэвсгэрийг эдийн засгийн үүднээс бүсчлэхийн тулд гео орон зайн шатлан захирах нарийн төвөгтэй байдал болон эдийн засгийн орон зайн янз бүрийн түвшинд бүрэлдэн тогтдог нэгдмэл, цогц байх гэсэн үндсэн шинж чанаруудыг харгалзан үзэх шаардлагатай байдаг.

Бүс нутаг судлалын болон эдийн засгийн газарзүйн ухаан, байршлын онолоор бүс нутгийн хөгжилд үйлдвэрлэлийн болон хэрэглээний цэгүүдийн хоорондын зай, байршил, орон зайн хүртээмж, ойр дөхөм байдал, сүлжээний нөлөө, орон зайн олон янз байдал, нягтрал зэрэг параметруудээр тодорхойлогдох хүчин зүйлс нөлөөлж байдаг.

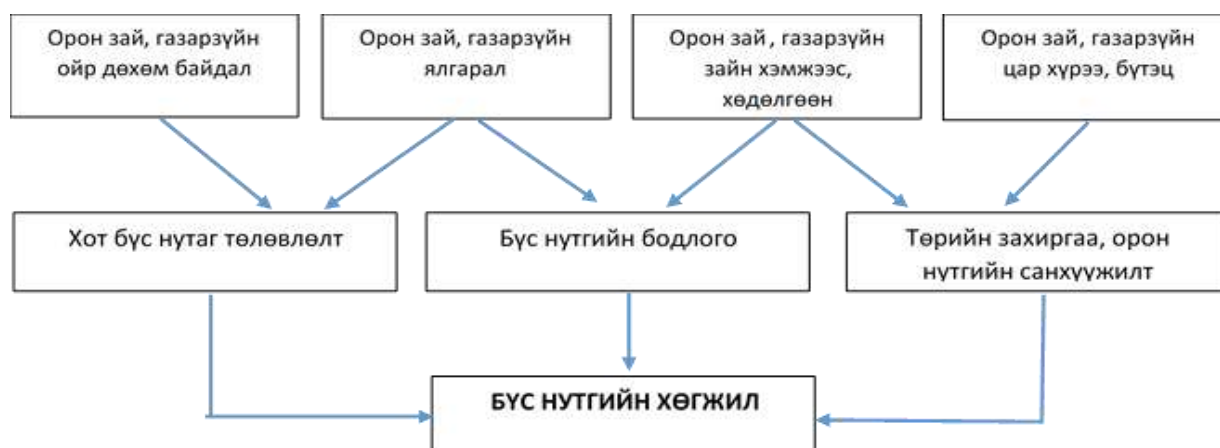
Нийгэм, эдийн засгийн бүхий л үйл явц орон зай, цаг хугацаанд явагдана. Тэдгээр үйл явцын үйлчлэх орон зай нь үндсэн хүчин зүйлийн нэг нь газар зүйн байршил юм. Газарзүйн байршлын дараах онцлог шинж чанаруудыг тодорхойлсон байдаг.

Үүнд:

1. Орон зайн, газарзүйн ойр дөхөм байдал
2. Орон зайн, газарзүйн ялгарал
3. Орон зайн, газарзүйн зайн хэмжээс, хөдөлгөөн
4. Орон зайн, газарзүйн цар хүрээ, бүтэц

Эдгээр чанар нь бүс нутгийн хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн орон зайн суурь үзүүлэлтүүд болно. (Зураг 6)

Зураг 6 Бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх оронзайн суурь үзүүлэлтүүд



Эх сурвалж: Судалгааны баг, 2019

Орон зайн судалгааны нэгдсэн арга зүйд тулгуурлан эдийн засаг, улс төр, эдийн засгийн газарзүй, экологи болон нийгмийн шинжлэх ухааны бусад салбаруудын дундаас “Бүс нутгийн шинжлэх ухаан”-ы салбар үүсэж хөгжиж байгааг АНУ-ын эдийн засагч У.Айзерд өөрийн бүтээлдээ дурьдсан байдаг. Иймд бүс нутаг судлалын ухаанд шинжлэх ухааны олон салбарын онол хандлага, аргазүйг ашигладаг. Говийн дэд бүс нутгийн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулах судалгааны ажилдаа бид газарзүйн болон эдийн засгийн шинжлэх ухааны зарим онол хандлагыг ашиглахыг зорьсон.

2.4. Бүс нутаг дахь аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтцийг судлах арга зүй

Эдийн засгийн газарзүйд нутаг дэвсгэрийг бүсчлэх, эдийн засгийн оронзайн ялгааг илрүүлэх, бүрэлдэн бий болсон бүс нутгуудад орон зайн шинжилгээг явуулахдаа бүтцийн болон системийн гэсэн үндсэн 2 хандлагыг баримтлана.

Аж ахуйн ямар ч салбар үйлдвэрлэл, үйлчилгээ явуулж ашигтай ажилласанаар эдийн засгийн аль түвшинд нэмүү өртөг бий болгож бусад салбарууд (үйлдвэр)-тай түүхий эд, нөөц, техник, технологи, борлуулалт, худалдааны сүлжээнд холбогддог. Эдийн засгийн энэхүү үйл ажиллагаа нь хүн амын нутагшил, суурьшил, хөдөлмөр эрхлэлтийг бий болгож түүнийг дагасан нийгмийн үйлчилгээний салбар, тээврийн сүлжээ (логистик) бий болж хөгждөг. Харин нийгэм-эдийн засгийн газарзүйн ухаанд дээр дурьдсан нөөц-үйлдвэрлэл-хуваарилалт гэсэн эдийн засгийн циклийг нутаг дэвсгэрийн бүтэц, зохион байгуулалт гэсэн аргазүйн хандлагаар авч үздэг. Ийм нөхцөлд хүн амын нутагшил, суурьшил (хот, хот маягийн суурин ба бусад) түүхий эд-үйлдвэрлэл-бүтээгдэхүүн хуваарилалтын нутаг дэвсгэрийн ялгаа, тодорхой бүс нутаг, тэдгээрийг холбогч тээврийн сүлжээ (ялангуяа зам харилцаа), үйлдвэрлэл, нутаг дэвсгэрийн (түүхий эдийн бус) цогцолборын түвшинд судалдаг.

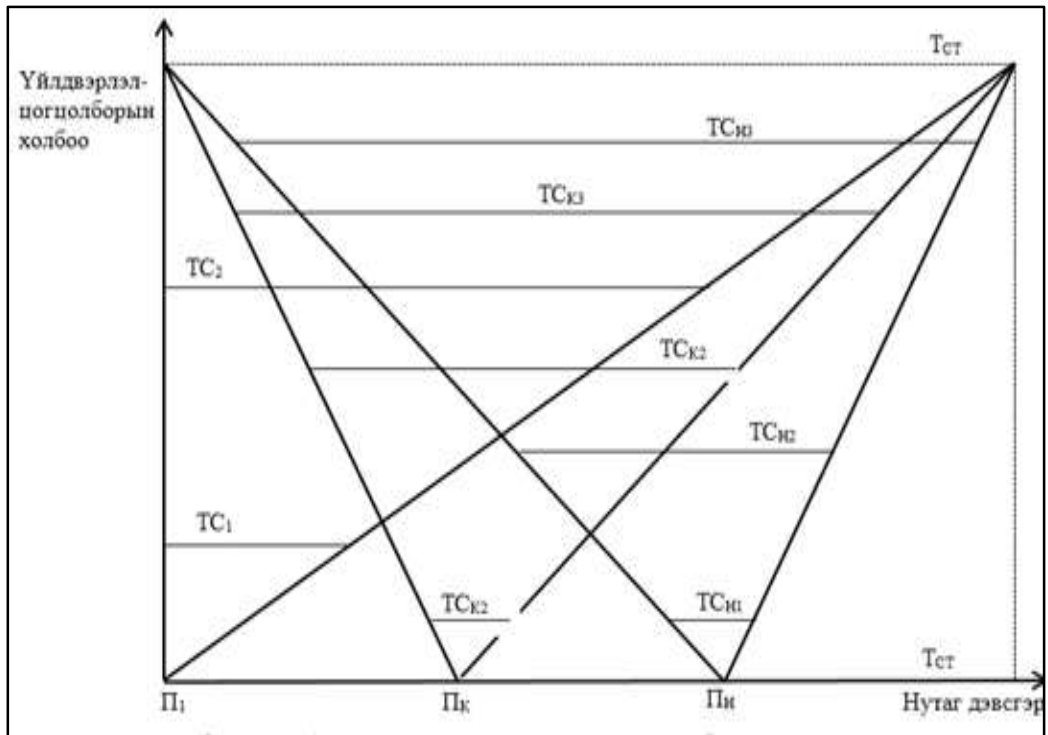
Эдийн засгийн газарзүйд аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтэц нь нутаг дэвсгэрээр хязгаарлагдсан үйлдвэрлэл, хүн амын суурьшлын жижгэвтэр нийгэм-эдийн засгийн цэгээс эхлэн бүхэл бүтэн эдийн засгийн бүс нутаг, үндэсний хэмжээний эдийн засгийн нутаг дэвсгэрийн дүн шинжилгээ хийх гол ашигладаг хэрэглүүр гэж үздэг. Ямар нэг үйлдвэрлэл, аж ахуйн эсвэл эдийн засгийн аль нэг салбаргүй аж ахуйн (эдийн засгийн) нутаг дэвсгэрийн бүтэц гэж байдаггүй.

Эдийн засгийн газарзүйн үүднээс нутаг дэвсгэрийн бүтцийн ба нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтын аргазүйг хэрэглэхдээ дараах үе шаттайгаар орон зайн шинжилгээг явуулна. Үүнд:

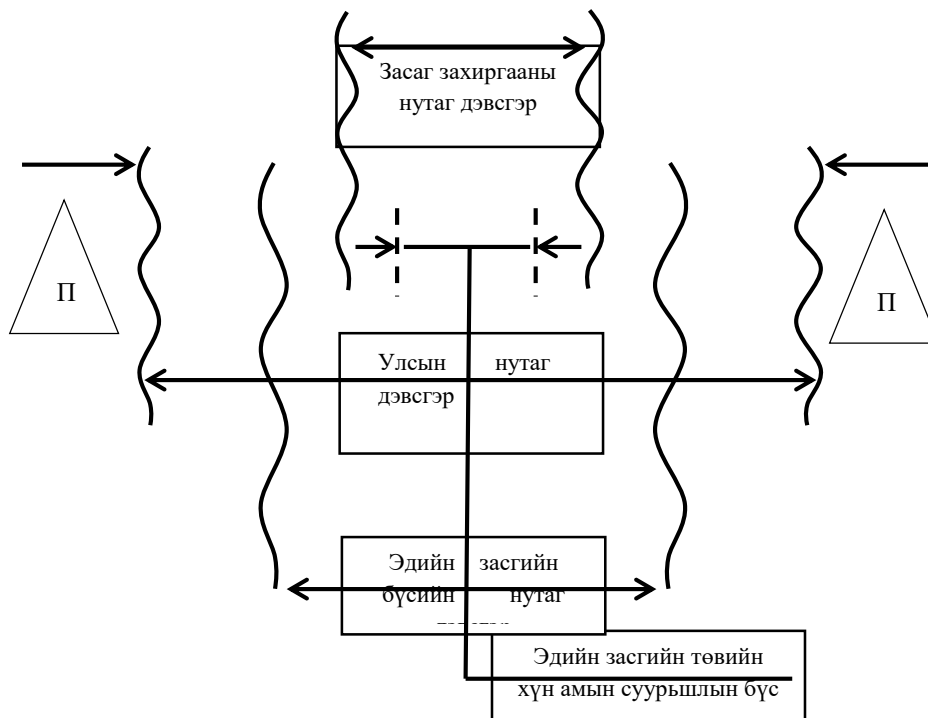
1. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн энгийн бүтцийг судлах
2. Нутаг дэвсгэрийн бүтцэд гарах чанарын өөрчлөлтийг судлах
3. Эдийн засгийн бүтцээр аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтэц, зохион байгуулалтыг судлах
4. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн систем бүрэлдэн тогтох үйл явцыг судлах

Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн энгийн бүтцийг судлахдаа аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн энгийн элементүүд тэдгээрийн хоорондын уяалдаа холбоог олж тогтоохоос эхлэнэ.(Зураг 7) Тодорхой нутаг дэвсгэр дээр орших үйлдвэрийн газрууд нь үйл ажиллагааны явцдаа ямар нэг нутаг дэвсгэрийн уялдаа холбоог бий болгодог нь нутаг дэвсгэрийн бүтэц, зохион байгуулалтыг судлах анхдагч алхам болдог.

Зарим үйлдвэрүүд хоорондоо түүхий эд, техник технологи, бүтээгдэхүүн, солилцоо зэрэг эдийн засгийн үйл ажиллагааг явуулах явцдаа засаг захиргааны нутаг дэвсгэр эсвэл эдийн засгийн бүс, түүний төв (хүн амын суурьшлын нутаг дэвсгэр), улсын нутаг дэвсгэрийн хүрээнд бүтцийн чанарын өөрчлөлтыг бий болгодог. (Зураг.7) байдаг.



Зураг 7. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн уялдаа холбоо



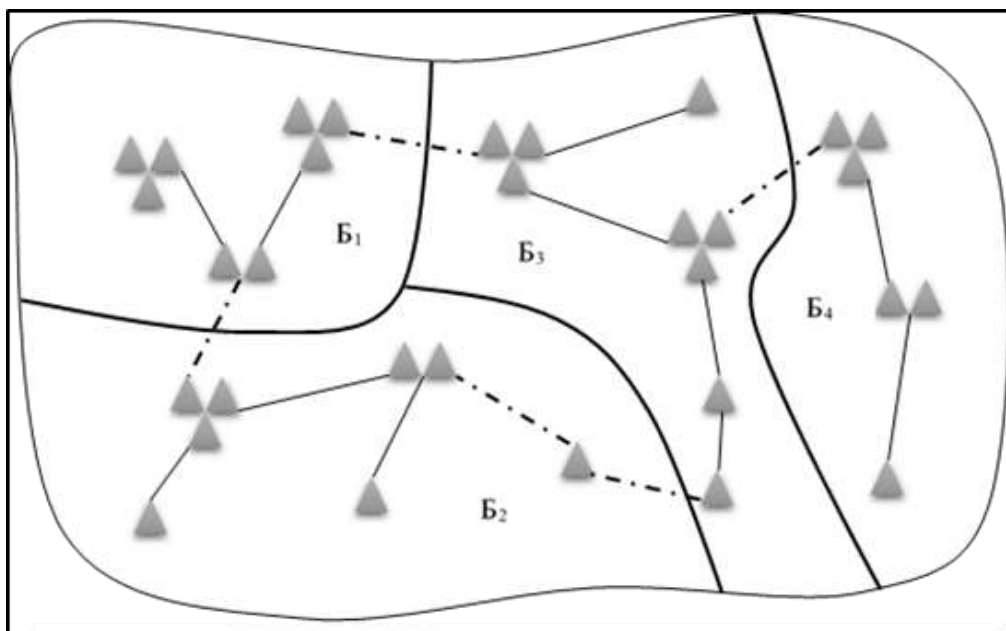
Зураг 8. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн чанарын түвшнийг судлах

Эдийн засгийн бүс нь ойролцоо байгаль газарзүйн нөхцөлд бүрэлдэн тогтдог нутаг дэвсгэрийн систем тул аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтцийг судлахдаа тэдгээрийг тодорхой бүсийн түвшинд авч үздэг. Эдийн засгийн бүсүүд нь дараах шалгуурыг хангасан байхыг шаарддаг. Үүнд:

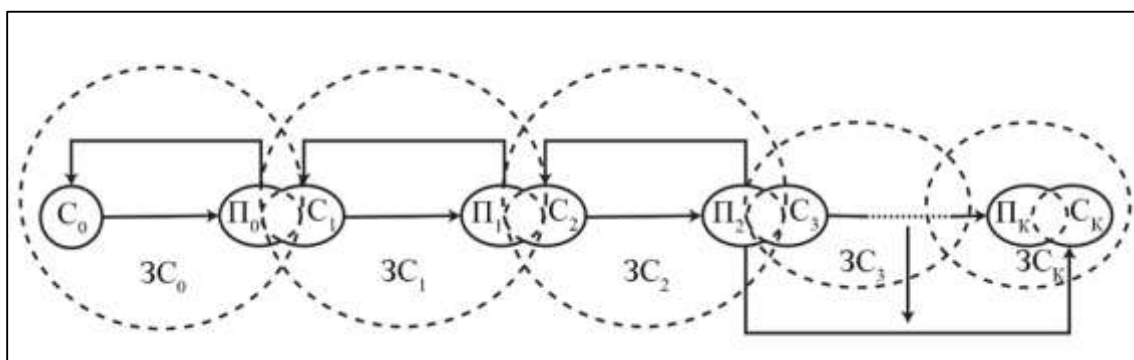
- үйлдвэрлэлийн чиглэл,

- төрөлжилт адил
- бүтээгдэхүүний солилцоо дотроо хийгддэг
- түүхий эдийн эх сурвалж ойр
- дэд бүтцийн шугаман ба түүнийг дагасан үйлдвэрлэл, суурьшлын зангилаагаар эдийн засгийн үйл ажиллагаа нь явагдаж байдаг (Зураг 8) зэрэг болно.

Нутаг дэвсгэрийн (бүс) аль нэг байршил дээр бэлэн бүтээгдэхүүний эрэлт хэрэгцээ үүсч үйлдвэрлэл эрхлэх шаардлага гардаг. Эндээс үндэслэн аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтэц бүрэлдэн тогтох үйл явц (Зураг.9) эхэлнэ.



Зураг 9. Эдийн засгийн бүсүүд дахь нутаг дэвсгэрийн бүтцийн схем

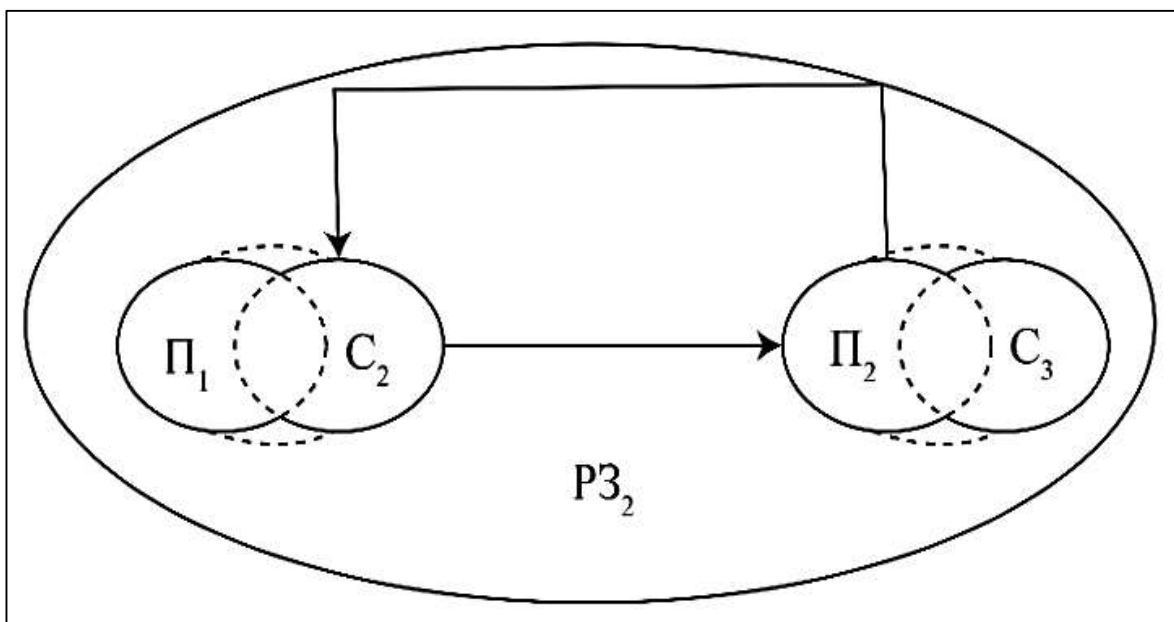


Зураг 10. Нутаг дэвсгэрийн бүтэц, бүрэлдэн тогтох схем

Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтцийг судлахдаа дараах аргазүйн дарааллыг баримтлана.

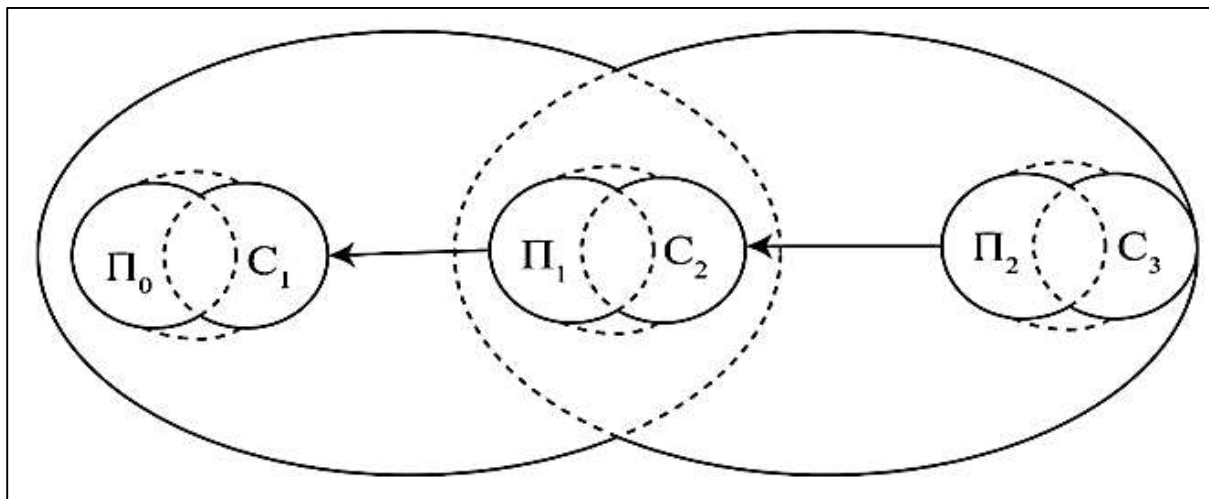
1. Үйлдвэрлэлийн нутаг дэвсгэрийн бүтэцийн доорх элементүүдийг тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийхдээ заавал харгалзан үзнэ. Үүнд:
 - а. Зангилаа-бэлэн бүтээгдэхүүн, өөр үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд шаардагдах нөөцийг үйлдвэрлэгчийн нутаг дэвсгэрийн цогцолбор
 - б. Тухайн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчийн түүхий эдийн бүс

- c. Үйлдвэрлэгчийн эцсийн бүтээгдэхүүний тээвэрлэлт, солилцоог (логистик) хангах тээврийн хэрэгсэл, зам, суурин газар бүхий шугаман зангилааны (тэнхлэг) систем
 - d. Эрэлт хэрэгцээгээр тодорхойлогддог зах зээлийн бүс
- 2. Дээр дурьдсан элементүүд ба шугаман зангилааны систем нь шугаман зангилааны сүлжээний янз бүрийн хэлбэрүүд ба зах зээлийн бүсүүд үүсдэгийг анхаарах
- 3. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн аль сүлжээнд бүрдүүлэгч элементүүд давтагдаж (Зураг 11) байгааг тодорхойлох. Эрэлтийн бий болсоноор үйлдвэрлэл явагдаж тодорхой орон зайд зах зээлийн бүс үүсдэг. Эхний үйлдвэрлэлийн явцад бий болсон бүтээгдэхүүн нь хоёрдогч үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн эх сурвалж болж нийлүүлэгдэх ба үйлдвэрлэлийн зарим тоног төхөөрөмж бүтээгдэхүүн нь эргээд эхний үйлдвэрийн нөөцийн хувьд шаардлагатай болдог. Ийм циклээр үйлдвэрлэл нь сүлжээ болон өргөжин тэлэх явцдаа үйлдвэрлэлийн нутаг дэвсгэрийн бүрэн циклийг бий болгодог (Зураг 11). Энэ нь эрэлтээр бий болсон бүтээгдэхүүн (эхний зангилаанд бий болсон) үйлдвэрлэгдэн дараагийн зангилаанд ирж (борлуулагдах, эсвэл угтвар бүтээгдэхүүн болох) эцсийн бүтээгдэхүүн болон хэрэглэгчид очно. Үйлдвэрлэлийн нутаг дэвсгэрийн бүтэц нь дээр дурьдсан уялдаа холбоон дээр суурилж зангилаа хэлбэртэй байхын зэрэгцээ заавал шугаман зангилааны хэлбэртэй байдаг.



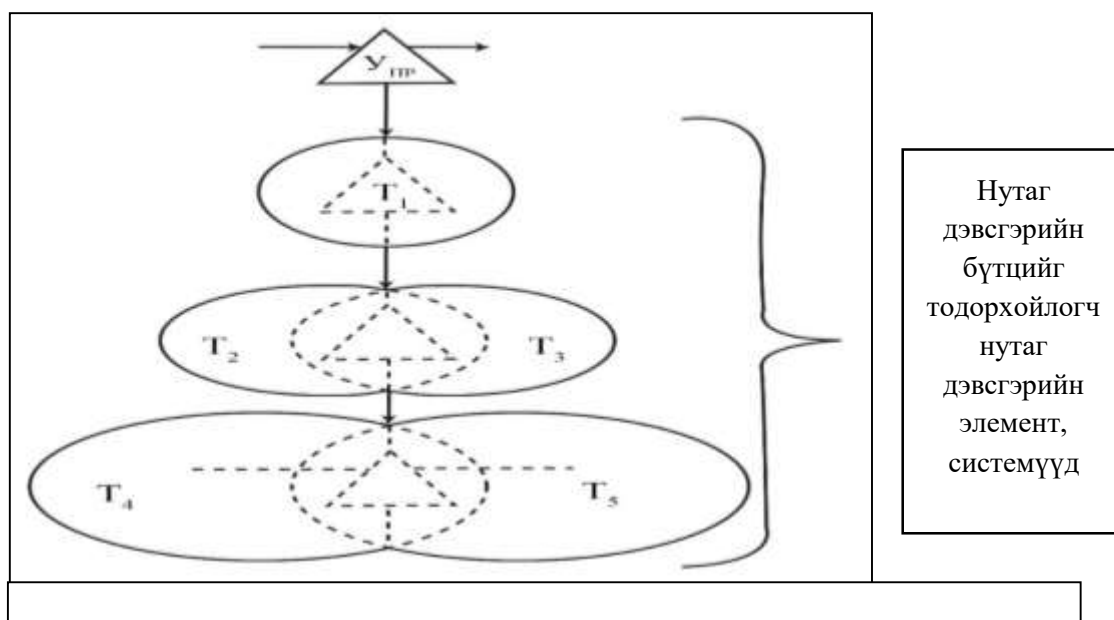
Зураг.12 Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн бүрэн циклийн дүрслэл

- 4. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн элементүүдийг тодорхой дэс дарааллаар энгийнээс нийлмэл хэлбэрт хэрхэн шилжиж хөгжиж байгаад дүн шинжилгээ хийх (Зураг 12)
- 5. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтэц бүрэлдэн тогтох үйл явцыг нэгтэн судлах. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн бүтэц нь түвшний хувьд:
 - a. Шугаман-зангилааны орон зайн ердийн бүтцийн түвшин
 - b. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн түвшин
 - c. Нутаг дэвсгэрийн ерөнхий (эцсийн) түвшин гэсэн гурван түвшинтэй байна. (зураг.....)



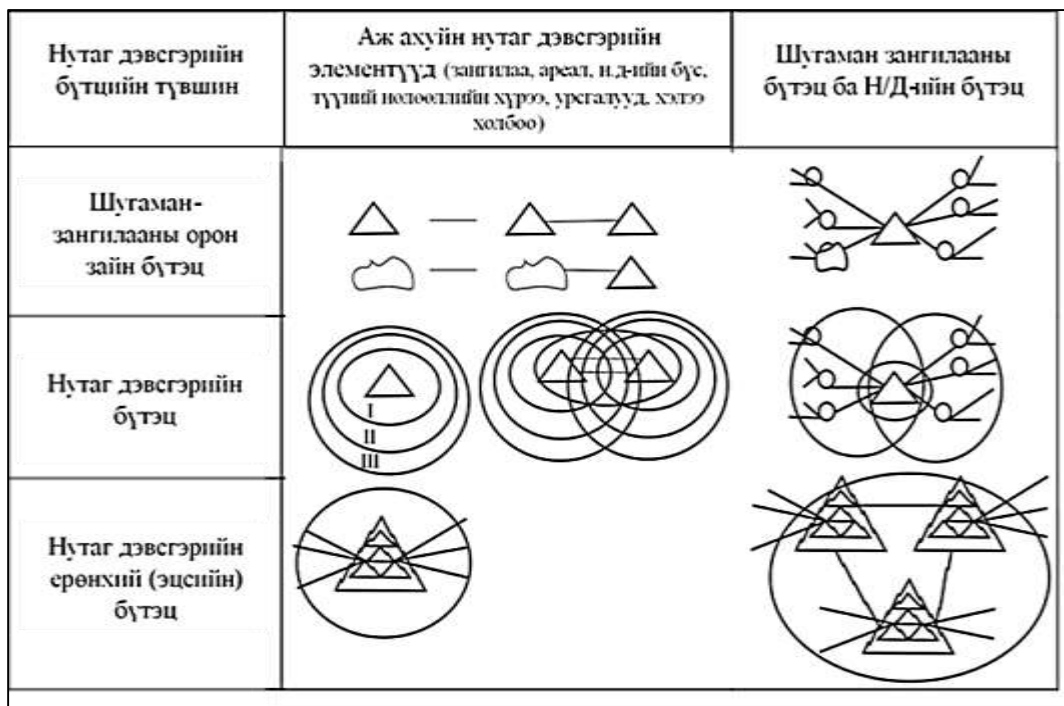
Зураг 11. Нутаг дэвсгэрийн бүтцийн циклийн схем

Харин нутаг дэвсгэрийн бүтэц нь зангилаа, ареал (хүрээ), нутаг дэвсгэрийн бүс, түүний нөлөөллийн хүрээ, урсгалууд, хэлхээ холбоо гэсэн элементүүд (параметр)-тэй байна. Аливаа энгийн салангид үйлдвэрлэлийн шатанд тэр нь шугаман зангилааны энгийн оронзайн бүтэцтэй. Энэ үед үйлдвэрлэлийн түүхий эд, бүтээгдэхүүн, борлуулалт, тээвэрлэлт, эрэл хэрэгцээ, бүгд салангид, нутаг дэвсгэрийн хувьд нэгдмэл бус, хэлхээ холбоогүй (Зураг 12) байдаг.



Зураг 13. Аж ахуйн нутаг дэвсгэрийн орон зайн шатлалын дүрслэл

Үйлдвэрлэлийн түүхий эд ханган нийлүүлэгчдийн хэлхээ холбоо бий болохын зэрэгцээ үйлдвэрлэсэн бэлэн бүтээгдэхүүний эрэлт шинээр үүсч, шугаман зангилааны систем, нутаг дэвсгэрийн бүтцийн хэлбэрт өөрчлөлт орно. Нэгэнт нутаг дэвсгэрийн бүтцийн түвшинд хүрч хөгжин (Зураг 13) үйлдвэрлэгч нөлөөллийн өөрийн нутаг дэвсгэрийн хүрээтэй болж бусад үйлдвэрлэлтэй хэлхээ холбоо тогтоож борлуулалт, зах зээлийн бүсэд хамтран ажиллах эсвэл хоорондоо техник технологи, бүтээгдэхүүний төрөлжилтөөр хамтрах зайлшгүй шаардлага гарна.



Зураг 14.. Нутаг дэвсгэрийн бүтэцийн түвшин

Аж ахуй нутаг дэвсгэрийн бүтэц нь шугаман зангилааны системтэй болсноор эдийн засгийн бүсийн хөгжлийн зөв гольдролдоо ордогийг эрдэмтэд нотолсон байдаг. Энэ нь үйлдвэрлэлийн хэсэг бүлэг циклүүд, түүхий эдийн эргэлтэнд орж чадахгүй түүхий эдийг анхдагч байдлаар гадагш худалдах үйлдлүүдийг зогсоож тэдгээрийг шугаман зангилааны систем бүхий нутаг дэвсгэр, үйлдвэрлэлийн нэгдсэн циклд багтаан нутаг дэвсгэрийн зохистой бүтцийг үүсгэдэг. Нутаг дэвсгэрийн зохистой бүтэц бүрэлдэн тогтсоноор улсын хэмжээний эдийн засгийн бүсүүдийг үүсгэдэг.

Аливаа бүс нутгийн нутаг дэвсгэрийн бүтцийг судлахад дээр дурьдсан арга зүйг улам бүр боловсронгуй болгон өнөөг хүртэл баримталсаар ирсэн. Бид ч бас энэхүү аргазүйг сайжруулан судалгааны ажилдаа хэрэгжүүлэхийг зорилоо. Мөн нутаг дэвсгэрийн бүтцийн дүн шинжилгээнд нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтыг заавал авч үзэх шаардлагатай байдаг.

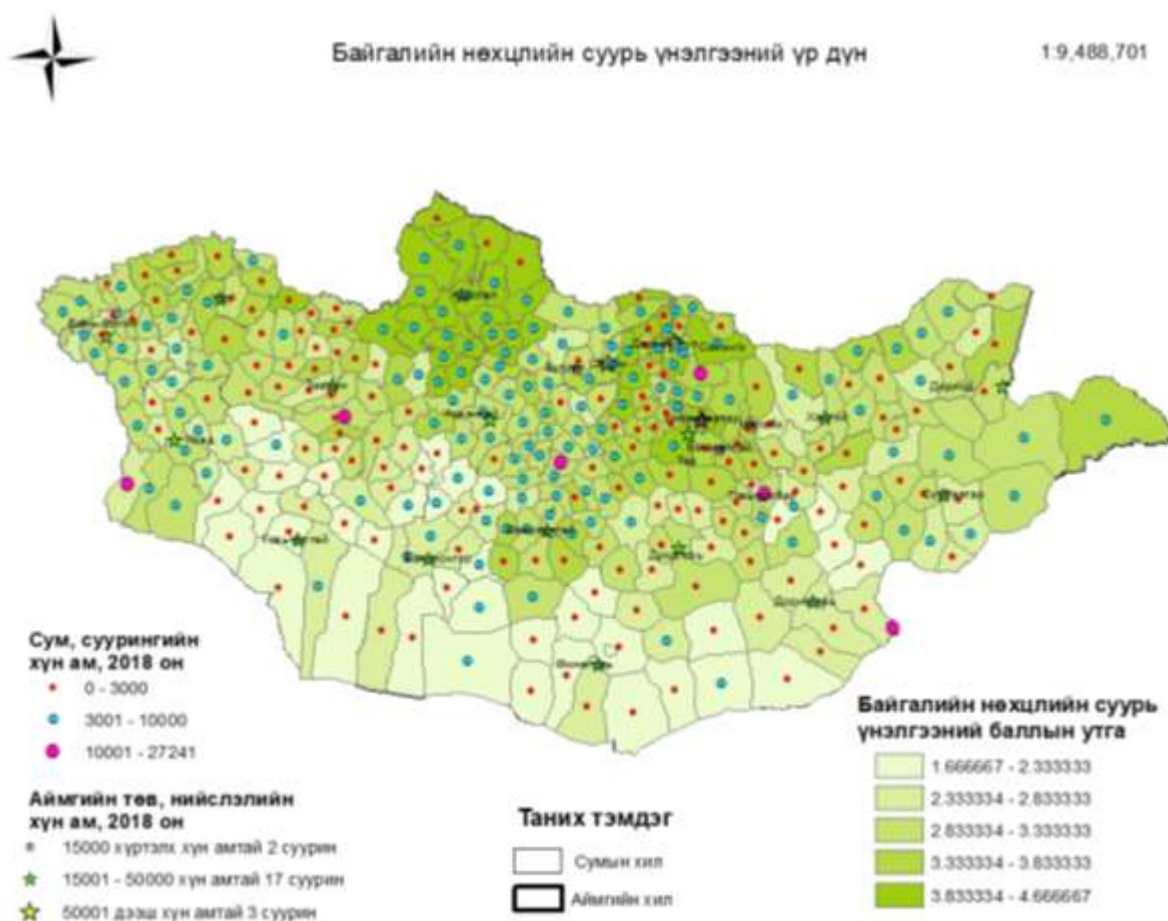
Иймд бид нийгэм-эдийн засгийн нутаг дэвсгэрийн зохион байгуулалтанд нийгэм, аж ахуйн салбарын нутаг дэвсгэрийн байршил, тэдгээрийн байгаль, нийгэм-эдийн засгийн газарзүйн тодорхойлолт, салбарын хамрах хүрээ, нутаг дэвсгэрийн ба үйлдвэрлэлийн хоорондын уялдаа холбоо хүчин чадал, үйлдвэрлэлийн болон үүргийн төрөлжилт, хүн амын ажиллах хүчний хангамж, түүхий эдийн нөөцийг авч үзсэн төдийгүй үйлдвэрлэлийн салбарын шинжилгээнд үндэслэсэн бүсчлэлийн асуудлыг хөндөж байна.

2.5. Эдийн засгийн бүсэд бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох

2.5.1. Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээний үр дүн

Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээг уур амьсгалын бүсчлэл, газрын гадаргын төрх буюу ургамалан бүрхэвч, гадаргын болон гүний ус, уул уурхайн ордын байршил, газар хөдлөлтийн мужлал гэсэн шалгуур хүчин зүйлсийг эрэмбэлэн 330 сум, суурингуудад хүчин зүйл тус бүрээр 1-5 хүртэлх баллын үнэлгээ өгсөн. Жигнэсэн дундаж баллын нэгдсэн үнэлгээгээр дараах зургийг гүйцэтгэв (Зураг.15).

Зураг. 15 Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээний үр дүн, баллын утгаар



Эх сурвалж: Судлаач

Жигнэсэн дундаж баллын утга 1.66-4.66 хооронд гарсан ба энэ нь монгол орны нутаг дэвсгэрийн хойноос урагшлах тусам газрын өндөршил намсах, ургамалан бүрхэвч, ус зүйн нөхцөл, уур амьсгалын нөхцөл зэрэг нь харилцан адилгүй учраас сумдын үнэлгээний утга өөр хоорондоо ялгаатай үнэлэгдсэн.

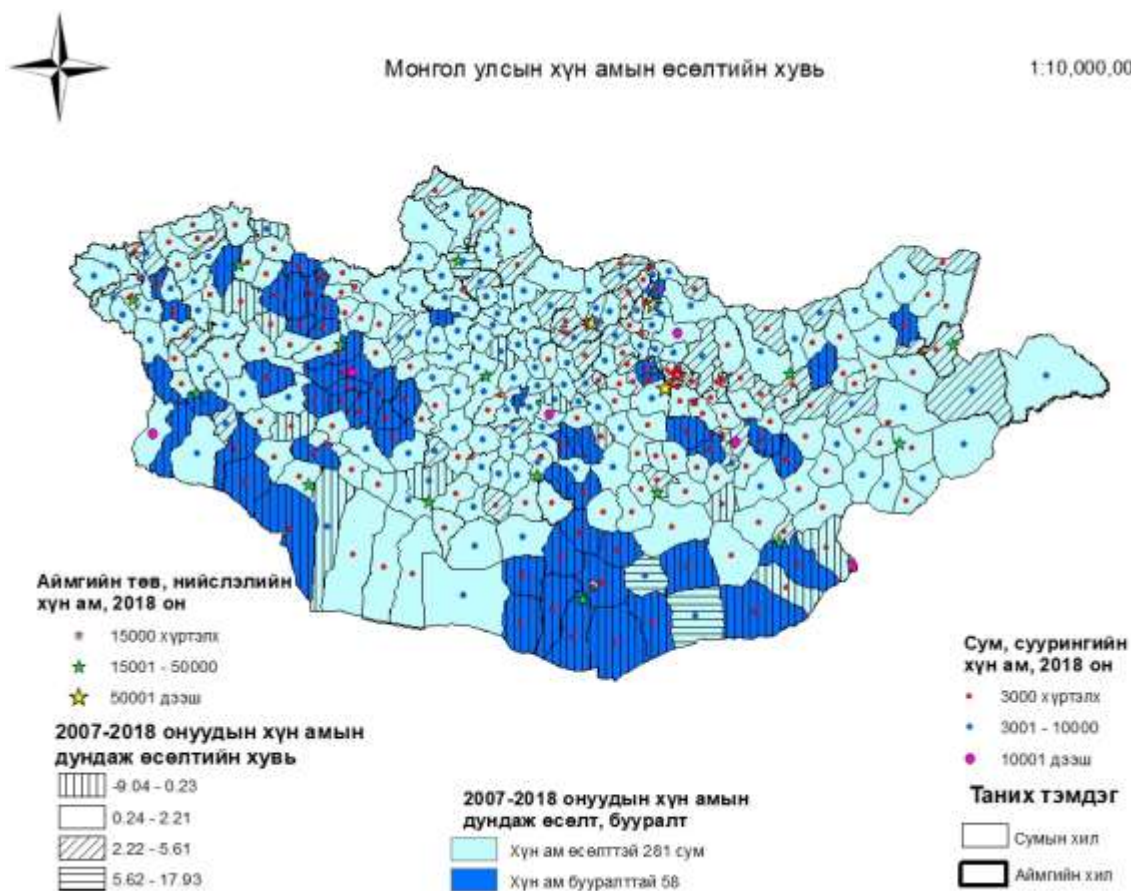
2.5.2. Нийгэм эдийн засгийн суурь нөхцөлийн үнэлгээний үр дүн

2.5.2.1. Хүн амын өсөлт, бууралт

Нийгэм эдийн засгийн суурь үнэлгээг хүн амын өсөлт, бууралт, орон нутгийн хөгжлийн индекс болон үйлдвэрүүдийн байршил гэсэн шалгуур хүчин зүйлсийг эрэмбэлэн 330 сум, суурингуудад хүчин зүйл тус бүрээр 1-5 хүртэлх баллын үнэлгээ өгсөн.

Нийгэм эдийн засгийн суурь үнэлгээн дэх хүн амын хүчин зүйлээр 2007-2018 оны хооронд 10 жилийн хүн амын өсөлт, бууралтаар болон хүн амын дундаж өсөлтийн хувийн үр дүнгээр дараах зураглалыг гүйцэтгэв (Зураг.16).

Зураг. 16 Сум тус бүрийн хүн амын дундаж өсөлтийн хувь болон хүн амын өсөлт, бууралт



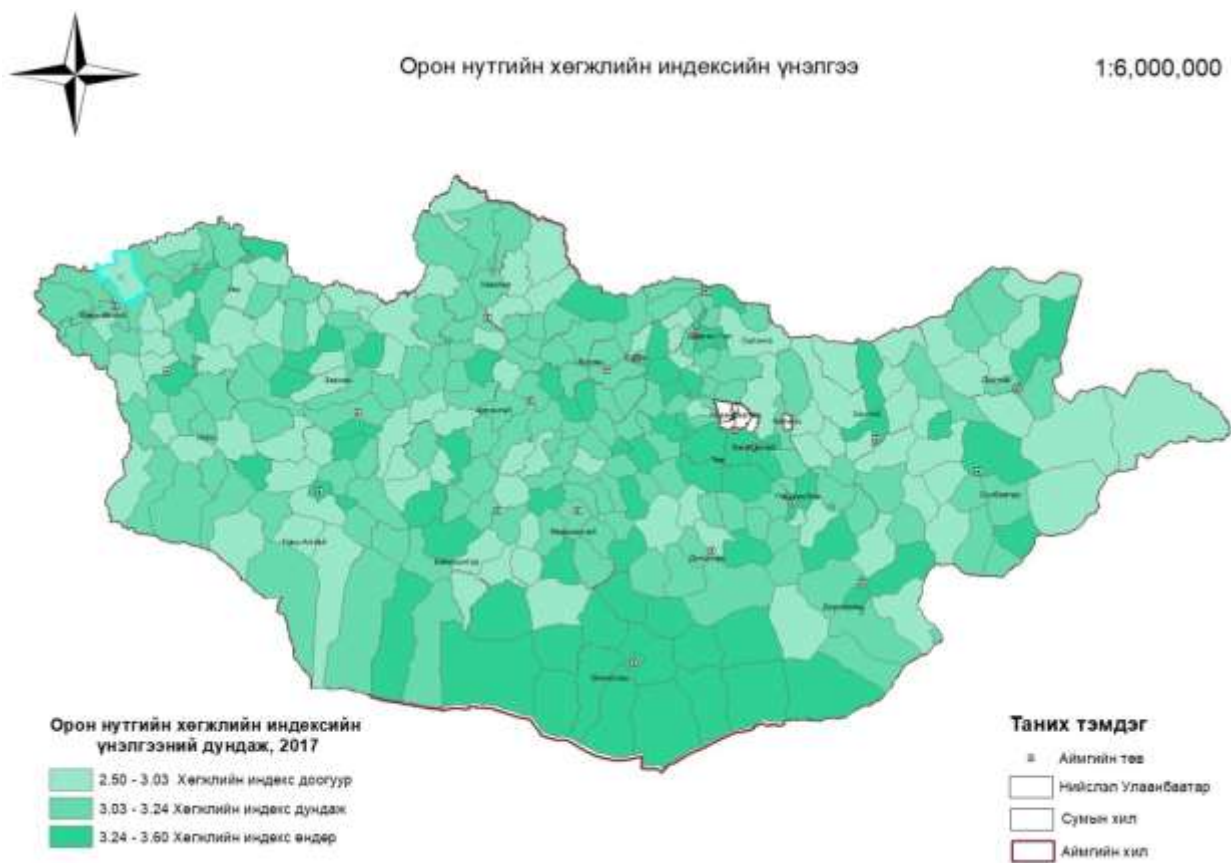
Эх сурвалж: Судлаач

Сүүлийн жилүүдэд төрөөс баримтлах бодлоготой холбоотойгоор сум суурингуудын хүн амын нутагшил, суурьшилтад өөрчлөлт гарч эхэлжээ. Иймээс дийлэнх сумд буюу 272 сумдын хүн амын тоо өсөлттэй байна. Хүн ам бууралттай 58 сум суурин илэрсэн ба -9%(-0.01%) хүртэл хүн ам буурсан ба дийлэнх нь баруун бүсийн болон говийн аймгуудын сум суурингийн хүн ам буурсан үзүүлэлттэй байна.

2.5.2.2. Орон нутгийн хөгжлийн индекс

“Орон нутгийн хөгжлийн индекс тооцох аргачлал”-ын дагуу 6 бүлэг 33 хүчин зүйлсээр тооцоологдсон индексийн дунжийг 1-5 хүртэлх баллын утгаар үнэлсэн. Тус баллын үнэлгээг хөгжлийн индекс доогуур, хөгжлийн индекс дундаж, хөгжлийн индекс дээгүүр гэж ангилан зураглав (Зураг.17).

Зураг. 3 Орон нутгийн хөгжлийн индексд харгалзах баллын үнэлгээний зураглал



Эх сурвалж: Судлаач

Орон нутгийн хөгжлийн индексийн баллын үнэлгээгээр хөгжлийн индекс дээгүүр 34 сум суурин, хөгжлийн индекс дундаж 169 сум, суурин, хөгжлийн индекс доогуур 127 сум, суурин байна.

2.5.3. Дэд бүтцийн суурь нөхцөлийн үнэлгээний үр дүн

Авто замын сүлжээ

Зураг. 4 Сум, суурингуудын улсын чанартай авто замын сүлжээнд холбогдсон байдал

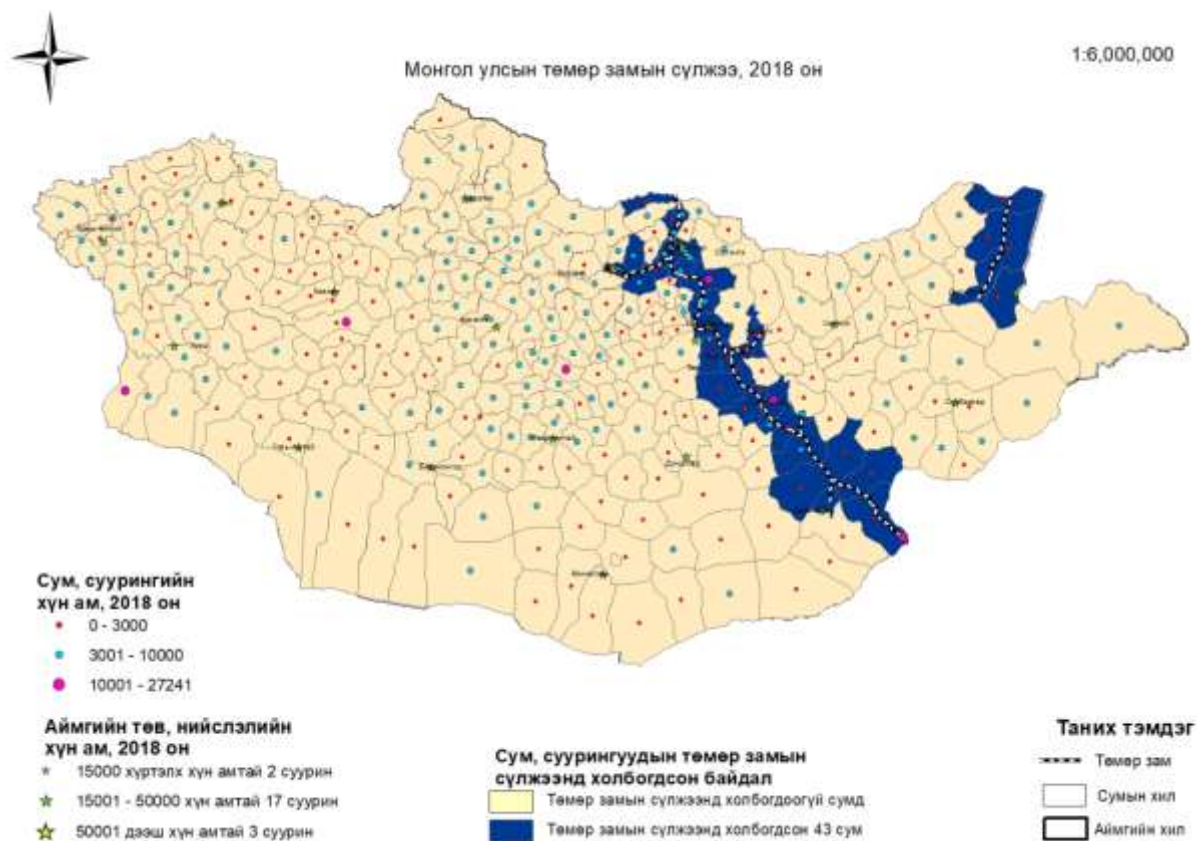


Эх сурвалж: Судлаач

Улсын хэмжээнд тухайн сум, суурингийн нутаг дэсвгэрээр хатуу хучилттай зам дайран өнгөрсөн 129 сум суурин байна. Тэдгээрийн дийлэнх нь төвийн бүсэд байна. Харин УИХ-ын 2001 оны 9-р тогтоолоор батлагдсан “Мянганы зам” төслийн зорилгод тусгагдсан хатуу хучилттай авто зам барихаар төлөвлөгдсөн 54 сум суурин байна.

Төмөр замын сүлжээ

Зураг. 19 Сум, суурингуудын улсын чанартай төмөр замын сүлжээнд холбогдсон байдал



Эх сурвалж: Судлаач

Улсын хэмжээнд тухайн сум, суурингийн нутаг дэвсгэрээр төмөр замын сүлжээ дайран өнгөрсөн 43 сум, суурин байна.

Дэд бүтцийн үнэлгээнд авто болон төмөр замын сүлжээнд холбогдсон эсэхээр үнэлсэн. Хатуу хучилттай авто замд 129 (37.94%) сум суурин холбогдсон бол төлөвлөгдсөн 54 (15.88%) сум суурин, холбогдоогүй 153 (45%) сум, суурин тогтоогдсон. Төмөр замын сүлжээнд 43 сумд буюу нийт сумдын 12.64 % нь холбогдсон байна. Эдгээр хүчин зүйлсийн дундаж баллын үнэлгээ 3.04 буюу сум суурингууд дэд бүтцийн дундаж хөгжилтэй байна.

Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээ, нийгэм эдийн засгийн үнэлгээ болон дэд бүтцийн үнэлгээнүүдийн 15 хүчин зүйлийн жигнэсэн дундаж үнэлгээнд тулгуурлан бүлэг суурингийн төвийг тодорхойлов. Харин бүлэг суурингийн тогтолцоог тогтоохдоо дараах үзүүлэлтүүдийг харгалзан үзсэн. Үүнд:

- Орон зайн, газарзүйн төвдөө ойр дөхөм байдал
- Байршлын хувьд бусад сумуудаас нийгэм, соёл ахуйн болон бизнесийн үйлчилгээг хүргэх боломжтой
- Зам харилцаа, дэд бүтцийн хангамжийн эх үүсвэрийг одоогийн байдал, цаашдын хандлагад тулгуурласан
- Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн хуваарь зэргийг харгалзан үзэв.

Монгол Улсын 21 аймгийн 330 сум, суурин газруудыг хамруулж байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээ, нийгэм, эдийн засгийн суурь үнэлгээ болон дэд бүтцийн гэсэн 3 бүлэг суурь үнэлгээний 15 хүчин зүйлсээр сум суурин тус бүрийг үнэлсэн. Хүчин зүйлс бүрийн утгаас хамаарч 1-5 хүртэлх баллаар сум суурин тус бүрийг үнэлсэн. Эдгээр хүчин зүйлс бүр ижил жингээр нөлөөлөхгүй учир ач холбогдолоор нь АНР программ ашиглан эрэмбэлсэн.

Байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээний баллын утга 1.66-4.66 хооронд гарсан ба энэ нь монгол орны нутаг дэвсгэрийн хойноос урагшлах тусам газрын өндөршил намсах, ургамалан бүрхэвч, ус зүйн нөхцөл, уур амьсгалын нөхцөл зэрэг нь харилцан адилгүй учраас сумдын үнэлгээний утга өөр хоорондоо ялгаатай үнэлэгдсэн.

Нийгэм эдийн засгийн суурь үнэлгээн дэх хүн амын хүчин зүйлийн тооцоогоор 2007-2018 оны хооронд хүн ам өсөлттэй 272 сум, хүн ам бууралттай 58 сум суурин илэрсэн ба -9%(-0.01%) хүртэл хүн ам буурсан ба дийлэнх нь баруун бүсийн болон говийн аймгуудын сум суурингийн хүн ам буурсан үзүүлэлттэй байна. Орон нутгийн хөгжлийн индексийн баллын үнэлгээгээр хөгжлийн индекс дээгүүр 34 сум суурин, хөгжлийн индекс дундаж 169 сум, суурин, хөгжлийн индекс доогуур 127 сум, суурин илэрсэн.

Дэд бүтцийн суурь үнэлгээнд авто болон төмөр замын сүлжээнд холбогдсон эсэхээр үнэлсэн. Хатуу хучилттай авто замд 129 (37.94%) сум суурин холбогдсон бол төлөвлөгдсөн 54 (15.88%) сум суурин, холбогдоогүй 153 (45%) сум, суурин тогтоогдсон. Төмөр замын сүлжээнд 43 сумд буюу нийт сумдын 12.64 % нь холбогдсон байна. Эдгээр хүчин зүйлсийн дундаж баллын үнэлгээ 3.04 буюу сум суурингууд дэд бүтцийн дундаж хөгжилтэй байна.

Шатлан эрэмбэлэх аналитик буюу АНР программаар тооцоолж үзэхэд нийгэм эдийн засгийн суурь үнэлгээ 0.3509 хувийн жингээр, дэд бүтцийн суурь үнэлгээ 0.3330 хувийн жингээр, байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээ 0.3161 хувийн жингээр тус тус нөлөөлж байна.

Монгол Улсын хэмжээнд нийгэм эдийн засаг, байгалийн суурь нөхцөлийн болон дэд бүтцийн гэсэн 3 бүлэг суурь үнэлгээний 15 шалгуур хүчин зүйлсийн жигнэсэн дундаж баллын үнэлгээгээр 77 бүлэг суурингийн төв байх боломжтой байна.

Бүлэг суурины тогтолцооны хувьд замын анализ, зах зээлийн орон зайн нөлөөллийн байдал, засаг захиргааны хуваарь, бүсчилсэн хөгжлийн баримт бичгүүд зэргийг харгалзан үзэж тэдгээр төвүүдэд татагдах сум суурингуудыг тогтоов. Нийт 77 бүлэг суурингийн тогтолцоо байх санал оруулсан ба үүнээс нийслэл, бүсийн тулгуур төв хот, аймгийн төв хотын 22, сум дундын 55 бүлэг суурингийн тогтолцоо байхаар санал болгосон. Бүлэг суурингийн төвүүд нь өөрт татагдах сум, суурингуудын хамтаар хоршин хөгжих боломжтой гэсэн таамаглалыг дэвшүүлж байна. Бүлэг суурингуудын тогтолцооны харилцан хамаарлыг судалснаар бичил бүс, дэд бүс бий болгох боломжтой гэж үзэж байна.

Аливаа төлөвлөлтийн нутаг дэвсгэрийг дэд бүс, бичил бүс, бүлэг суурингийн тогтолцоонд хуваах нь орон зайн үр ашигтай байдлыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ бүс нутгийн хөгжлийг төлөвлөхөд илүү ач холбогдолтой болох нь бидний судалгааны үр дүнгээр илэрхийлэгдэж байна. Цаашид бичил бүс, бүлэг суурингуудад тодорхой чиг үүрэг бүхий үйлдвэрлэл, үйлчилгээний кластеруудыг төлөвлөж хөгжүүлэх боломж судалгааны үр дүнгээр илэрч байна.

Аливаа бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийг судалгааны ажилд оновчтой, үндэслэлтэй хүчин зүйлсүүдийг тогтоон боловсруулж байх шаардлагатай байна.

2.6. Говийн дэд бүсийн бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох

2.6.1. Говийн дэд бүсийн бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоосон судалгааны ажлууд

Хүн амд үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах, хөрөнгө оруулалтыг жигд хуваарилах, хөдөөгийн иргэд орон нутагтаа амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор Монгол улсын засаг захиргааны нутаг дэвсгэрийн хуваарийг бүлэг суурингийн тогтолцоонд тулгуурлан тодорхой үе шаттайгаар шийдвэрлэх боломжтой гэж зарим судлаачид үздэг.

Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан, бүсчлэлийн схемийг эргэн харж, эдийн засгийн макро бүс нутгуудын дотоод бүсчлэлийг нарийвчлан тогтоох үндсэн дээр дэд ба бичил бүс, бүлэг суурин, хот суурингийн чиг үүрэг, үйлдвэр аж ахуйн төрөлжилт, хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох төлөвлөлт, судалгаа шинжилгээний ажил хийгдэх шаардлага урган гарч байна (Базарханд, Ц., 2015).

1996 онд Дэд бүтцийн хөгжлийн яам зураг төсөл судалгааны үндэсний төвд боловсруулсан Монгол улсын хүн амын нутагшилт, хөгжлийн ерөнхий төсөлд говийн 4 аймгийг 12 бүлэг суурингийн төвтэй, тэдгээр бүлэг суурин бүрт татагдах сум, суурин газруудыг тодорхойлсон ба тэдгээр суурингуудын чиг үүргийн ялгааг авч үзсэн байдаг(Хүснэгт 5).

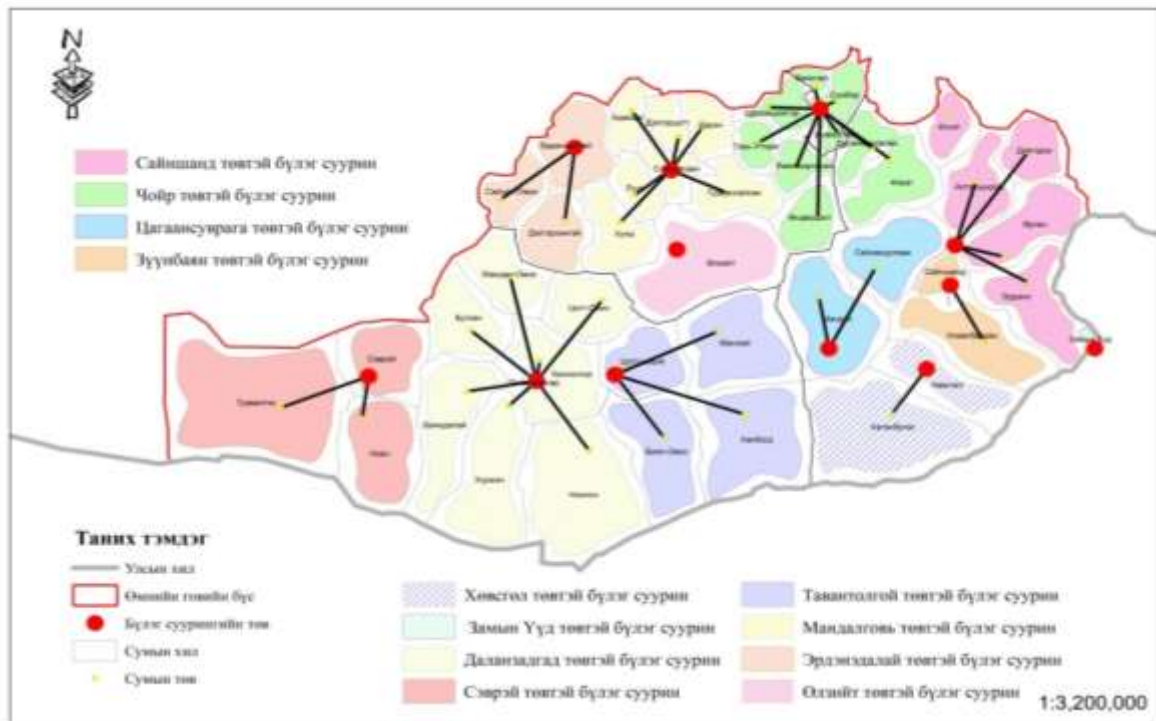
Хүснэгт 6. Говийн дэд бүсийн бүлэг суурингийн тогтолцоо

№	Бүлэг суурингийн төвийн нэр	Хот суурингийн нэр	Хот суурингийн ангилал	Хот суурингийн үүргийн ялгаа
1	САЙНШАНД	Сайншанд	Аймгийн төв	Засаг захиргаа, үйлдвэр, тээвэр, соёлын төв
		Алтанширээ	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Дэлгэрэх	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Өргөн	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Эрдэнэ	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
2	ЧОЙР	Чойр	Орон нутгийн хот	Засаг захиргаа, тээвэр, хөнгөн хүнс
		Шивээговь	Хоторхуу тосгон	Эрчим хүч, уул уурхай, тээвэр
		Айраг	Хоторхуу тосгон	Эрчим хүч, уул уурхай, тээвэр
		Халзан-Уул	Хоторхуу тосгон	Аялал жуулчлал, амралт сувилал
		Даланжаргалан	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Өндөршил	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Баянжаргалан	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Говь-Угтаал	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Цагаандэлгэр	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
3	ЦАГААНСУВАРГА	Цагаансуварга	Орон нутгийн хот	Засаг захиргаа, эрчим хүч, уул уурхай
		Сайхандулаан	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл

		Мандах	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
4	ЗҮҮНБАЯН	Зүүнбаян	Орон нутгийн хот	Засаг захиргаа, эрчим хүч, уул уурхай
		Улаанбадрах	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
5	ХӨВСГӨЛ	Хөвсгөл	Хөдөөгийн тосгон	Орон нутгийн төв
		Хатанбулаг	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
6	ЗАМЫН-ҮҮД	Замын-Үүд	Хоторхуу тосгон	Засаг захиргаа, тээвэр
7	ДАЛАНЗАДГАД	Даланзадгад	Аймгийн төв	Засаг захиргаа, үйлдвэр, соёлын төв
		Цогт-Овоо	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Номгон	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Хүрмэн	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Баяндалай	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Булган	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Мандал-Овоо	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Ханхонгор	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
8	СЭВРЭЙ	Сэврэй	Хөдөөгийн тосгон	Орон нутгийн төв
		Гурвантэс	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Ноён	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
9	ТАВАНТОЛГОЙ	Тавантолгой	Орон нутгийн хот	Засаг захиргаа, эрчим хүч, уул уурхай
		Цогтцэций	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Манлай	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Ханбогд	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Баян-овоо	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
10	МАНДАЛГОВЬ	Мандалговь	Аймгийн төв	Засаг захиргаа, үйлдвэр, соёлын төв
		Тэвшийн говь	Хоторхуу тосгон	Эрчим хүч, уул уурхай
		Дэлгэрцогт	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Адаацаг	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Сайнцагаан	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Дэрэн	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Гурвансайхан	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Хулд	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Луус	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл

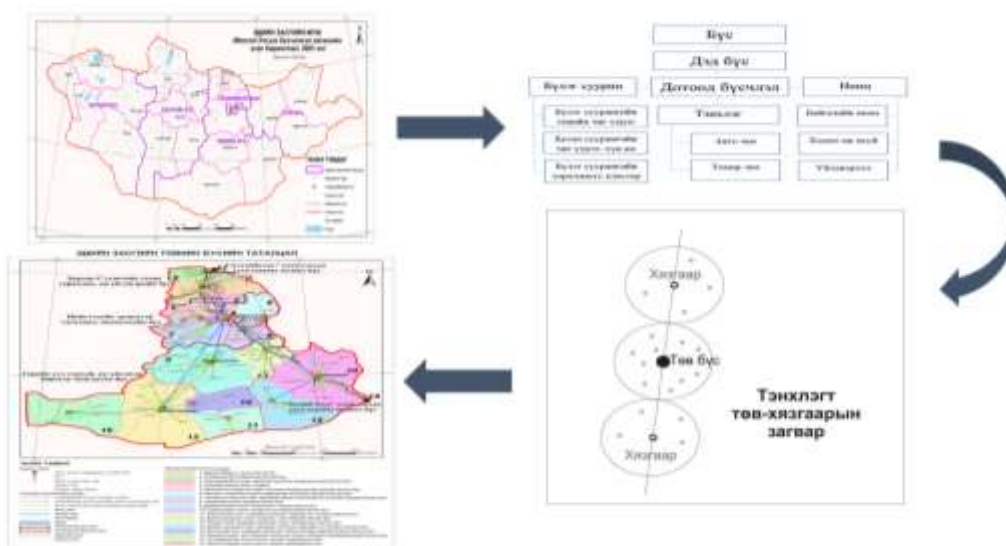
11	ЭРДЭНЭДАЛАЙ	Эрдэнэдалай	Хөдөөгийн тосгон	Орон нутгийн хот
		Дэлгэрхангай	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
		Сайхан-Овоо	Хөдөөгийн тосгон	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
12	ӨЛЗИЙТ	Өлзийт	Хөдөөгийн тосгон	Орон нутгийн хот

Зураг 20. Говийн дэд бүсийн бичил бүс



Эх сурвалж: Монгол улсын хүн амын нутагшил суурьшлын төсөл. 1996.

Ц.Базарханд “Нийслэлийн бүс нутгийн орон зайн төлөвлөлтийн асуудал” судалгааны ажилдаа төвийн бүсийн дэд бүс, дотоод бүсчлэлийг тодорхойлсон байдаг.



Зураг 21. (Базарханд, Ц., 2015). Төвийн бүсийн бичил бүс

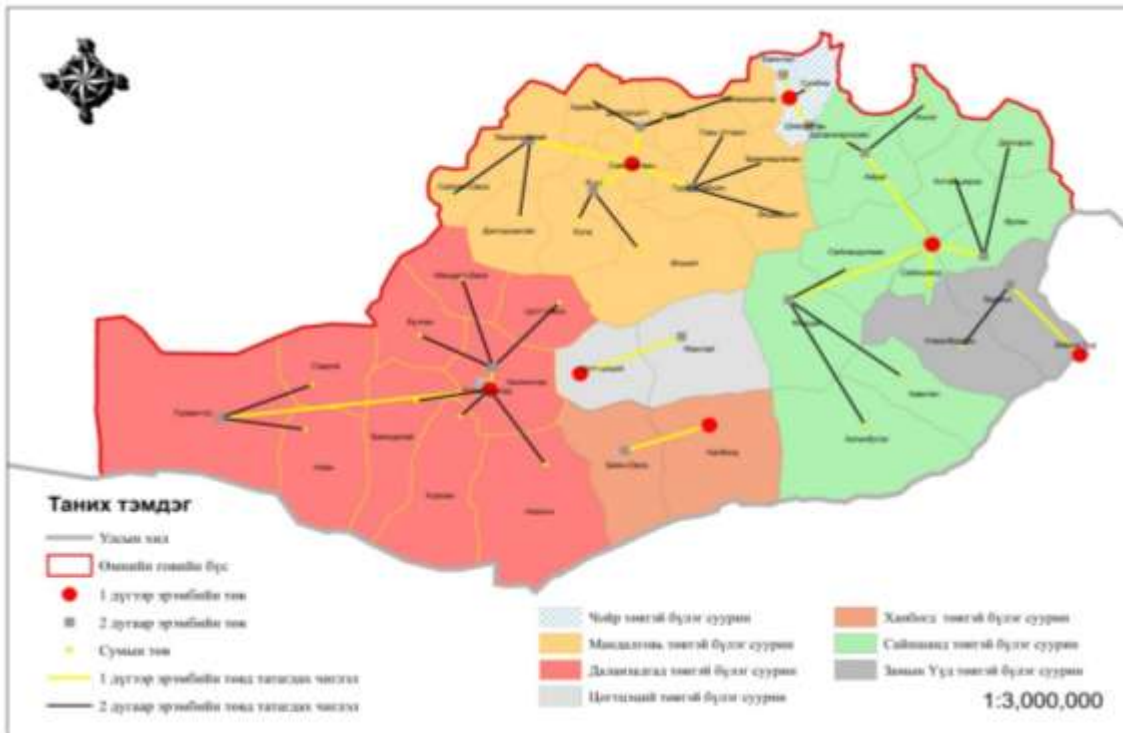
Тус бүтээлдээ судлаач бүс нутгийн хөгжлийн эдийн засгийн газар зүйн шинэ хандлагад хамаарах бүс нутаг төлөвлөлтийн аналогийн загварыг дэвшүүлсэн ба уг загварт эдийн засгийн бүс нь дотоод буюу дэд бүстэй байх бөгөөд төв бүс, хязгаар бүсүүдэд мезо түвшинд хуваагдана. Бүс бүр бүлэг суурингийн тогтолцоотой байх бөгөөд гол тэнхлэгийн дагуу орших суурин газар нь бүсийн аль нэг эрэмбийн төвүүд байна. Өөрөөр хэлбэл дэд бүс бүр нь бүсийн төвтэй байх ба төв, дэд бүсийн төв болох суурин газар нь эдийн засгийн бүсийн төв болж бусад бүс, дэд бүс, суурин газруудыг холбосон тэнхлэгийн дагуу байрших нь зүйтэй. Шинээр дэвшүүлж буй аналогийн загвар нь тэнхлэг, төв, хязгаар гэх үндсэн 3 хүчин зүйлийг харгалзсаны зэрэгцээ макро, мезо түвшиний бүсчлэлийг авч үзсэн цаашид микро бүсүүдийг тогтоон хөгжүүлэх боломжийг олгоно гэж үзсэн байна.

Бүс нутгийн бүлэг суурингийн тогтолцоог тодорхойлсны үндсэн дээр, байгалийн нөхцөл нөөц, газар ашиглалтын байдал, үйлдвэр, уурхайн байрлал, дэд бүтцийн тэнхлэгийг харгалзан төвийн бүсийн 3 дэд бүсийг тогтоосон. Төвийн бүсийн дотоод бүсүүдийг тогтоохдоо байгалийн нөхцөл, нөөц, орон зайн хамаарлыг чухалчлан авч үзээд бүсийн хөгжлийн хөгжлийн хөтөлбөрт дурдагдсан хөгжлийн чиг хандлагыг харгалзсан үзсэн.

Дэд бүс тус бүрт үйлдвэрлэл аж ахуйн төрөлжилт бүхий бичил бүсчлэл тогтоох санал дэвшүүлсэн байна. Бичил бүс тогтоосноор оронзайн зохион байгуулалт хийхэд нутаг дэвсгэрийн онцлог ялгаа, байгаль, аж ахуйн нөхцөл нөөц, хот суурингийн чиг үүрэг зэргийг төлөвлөлтөнд харгалзах боломжийг нэмэгдүүлэхээс гадна бичил бүс бүлэг сууринг тодорхой чиг үүрэгтэйгээр төлөвлөн хөгжүүлэх боломжтой болно. Өөрөөр хэлбэл, үндсэн бүсийн төлөвлөлтөнд тусгагдаагүй арга хэмжээ, харгалзаагүй нутаг дэвсгэр, орон зайн нөхцөл нөөцийн ялгаат байдлыг дэд бүсийн түвшинд, дэд бүсийн түвшинд хийгдээгүй ажлуудыг бичил бүсийн түвшинд төлөвлөн оронзайн зохион байгуулалтыг авч үзэж төлөвлөлтийг хэрэгжүүлнэ. Дэд бүс, бичил бүсийн төлөвлөлтийн зорилго зорилт нь бүсийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан зорилго, зорилттой бүрэн нийцэж байх албагүй ч тэдгээрийн тодорхой хэсгүүдийг шийдвэрлэх шаардлагатай. Тиймээс бүсийн дотоод бүс, түүний доторх бичил бүсүүд нь төлөвлөлтийн нэгжийн үүрэг гүйцэтгэх, бүлэг суурингууд, тэдгээрийн багтаасан засаг захиргааны нэгж сумын хамт бүс нутаг төлөвлөлтийн хамгийн бага нэгж болно. Эдгээр зорилго, зорилтод тулгуурлан нийгэм, эдийн засаг орон зайн зохион байгуулалтын дүн шилжилгээний үр дүнд үндэслэн төвийн бүсийн нутаг дэвсгэрийн нэгдсэн схемийг доорх байдалтай боловсруулжээ. Төвийн бүс нь 3 Дэд бүс, 16 бичил бүсийн хэмжээнд нутаг дэвсгэрийн системийг авч үзсэн. Уг судалгааны ажилд Говийн дэд бүс нь Говийн уул уурхай, аж үйлдвэр, байгаль хамгааллын дэд бүс гэж тодорхойлогдсон ба дотор нь Мандалговийн засаг захиргааны төвийн бичил бүс, Сайншандын засаг захиргаа, аж үйлдвэрийн бичил бүс, Оюутолгойн зам тээврийн зангилаа, уурхайн хот орчмын бичил бүс, Даланзадгадын засаг захиргаа, зам тээврийн бичил бүс, Чойрын зам тээврийн зангилаа, засаг захиргааны бичил бүс, Цагаан суваргын зам тээврийн зангилаа, уурхайн хот орчмын бичил бүс, Цогтцэций зам тээврийн зангилаа, Тавантолгойн уурхай орчмын бичил бүс, Гурвантэсийн зам тээврийн зангилаа, нүүрс олборлох үйлдвэрлэлийн бичил бүс, Замын-Үүдийн олон усан чөлөөт худалдааны бүс гэсэн 9 бичил бүсэд хувааж, тухайн бичил бүрт татагдах сум, суурин газруудыг тодорхойлсон байна.

2.6.2. Говийн дэд бүсийн хот суурингийн эрэмбэ, бичил бүс, бүлэг суурингийн төв тогтоох

Говийн дэд бүсэд бичил бүс, бүлэг суурингийн төвийг байгалийн нөхцөлийн суурь үнэлгээ, нийгэм эдийн засгийн суурь нөхцөлийн үнэлгээ, дэд бүтцийн нөхцөлийн суурь үнэлгээ гэсэн 3 бүлэг, 43 хүчин зүйлээр эрэмбэлэн шинжилж үзэхэд Говийн дэд бүс нь II эрэмбийн 7 төв буюу бичил бүсийн төв, III эрэмбийн 14 төв буюу бүлэг суурингийн төв байхаар байна (Зураг 16).



Зураг 22 Говийн бичил бүсийн төв, бүлэг суурингууд
Эх сурвалж: Зохиогчид

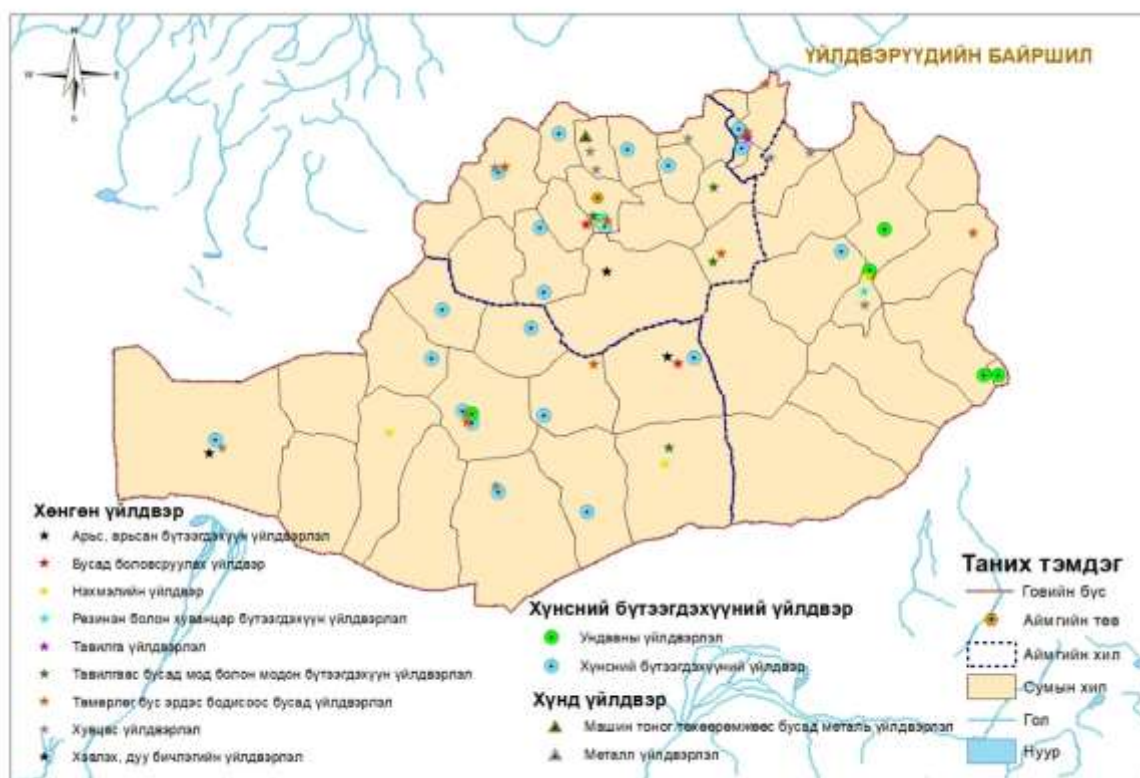
Хүснэгт 7. Говийн бичил бүсийн төв, бүлэг суурингууд

№	II эрэмбийн төвийн нэр	III эрэмбийн төвийн нэр	Хот суурингийн нэр	Хот суурингийн чиг үүрэг	
1	Чойр	Баянтал	Баянтал	Засаг захиргаа, тээвэр, логистик	
		Шивээговь	Шивээговь		
2	Айраг		Айраг	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, тээвэр, логистик	
			Даланжаргалан		
			Иххэт		
	Өргөн		Алтанширээ	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл	
			Дэлгэрэх		
			Өргөн		
	Мандах		Мандах	Уул уурхай, хөдөө аж ахуй	
			Сайхандулаан		
			Хатанбулаг		
		Хөвсгөл			
		Замын-Үүд	Эрдэнэ	Эрдэнэ	тээвэр, логистик, уул уурхай
				Улаанбадрах	
4	Мандалговь	Дэлгэрцогт	Адаацаг	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл	
			Дэрэн		
			Дэлгэрцогт		
			Цагаандэлгэр		
			Сайхан-Овоо		
			Эрдэнэдалай		Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
	Луус	Эрдэнэдалай	Дэлгэрхангай		
			Хулд	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл	
			Өлзийт		
			Луус		

		Гурвансайхан	Гурвансайхан	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл	
			Говь-Угтаал		
			Баян		
			Өндөршил		
5	Даланзадгад	Ханхонгор	Цогт-Овоо	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл	
			Ханхонгор		
			Булган		
			Мандал-Овоо		
			Гурвантэс	Гурвантэс	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, уул уурхай
				Ноён	
				Сэврэй	Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл
				Хүрмэн	
			Баяндалай		
			Номгон		
6	Ханбогд	Баян-Овоо	Баян-Овоо	Уул уурхайн үйлдвэрлэл	
7	Цогтцэций	Манлай	Манлай	Уул уурхайн үйлдвэрлэл	

Эх сурвалж: Зохиогчид

2.7 Говийн дэд бүс дэх үйлдвэрүүдийн байршил



Зураг 23. Говийн дэд бүс дэх үйлдвэрүүдийн байршил, ангиллаар

Говийн дэд бүсэд үйл ажиллагаа явуулж буй үйлдвэрүүдийн байршлыг орон зайд зураглалаа.

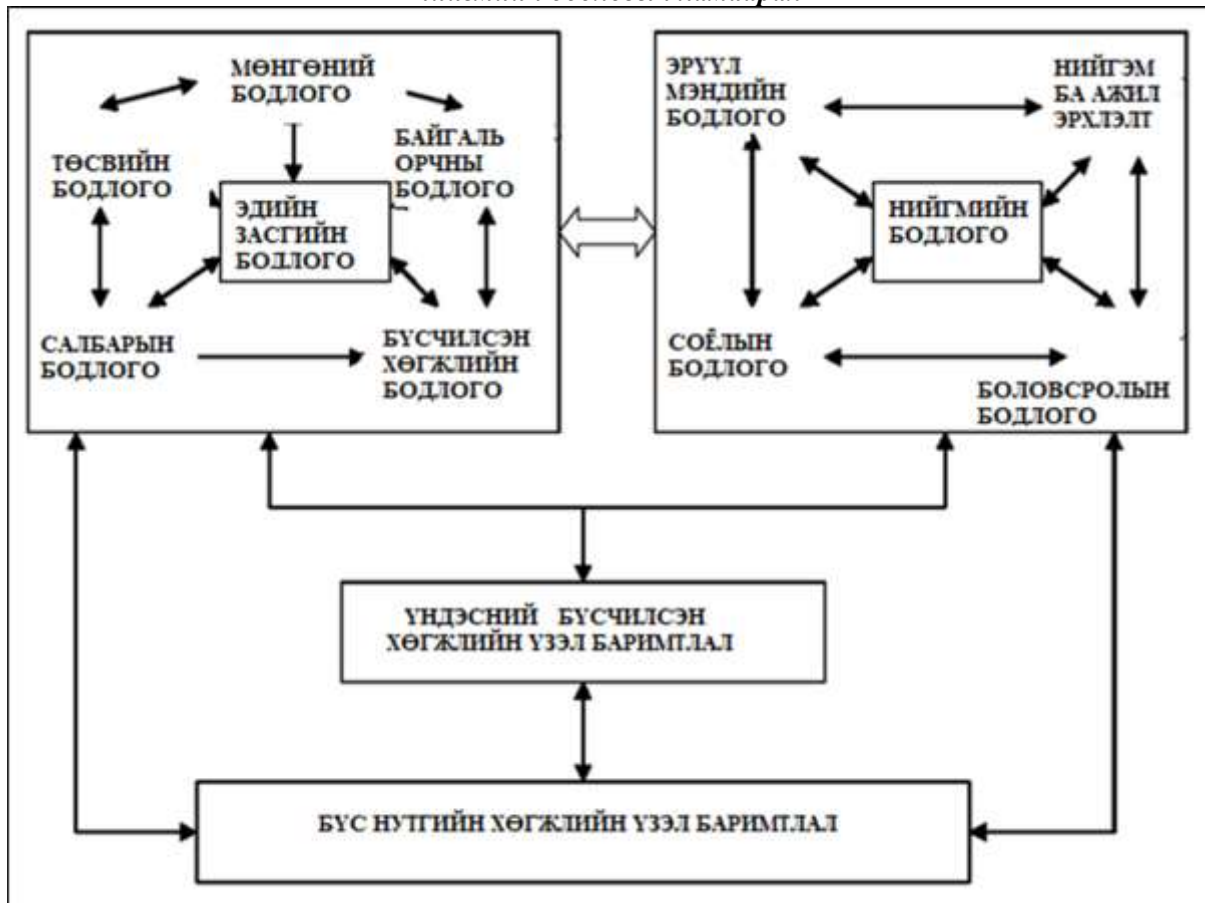
- Хөнгөн үйлдвэр-65
- Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэр-26
- Хүнд үйлдвэр-3 үйлдвэр тус тус байна.

БҮЛЭГ III. Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн баримт бичиг ба бүс нутгийн хөгжлийн үзэл баримтлал

3.1. Эдийн засгийн бодлого ба бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хамаарал

Өнгөрсөн 30-аад жилийн хугацаанд Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн түүхэн үеийг туулахдаа баримталж ирсэн болон цаашид баримтлах эдийн засаг, нийгмийн философи түүнээс урган гарсан горизонталь ба салбарын бодлогуудын харилцан хамаарал, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн өнөөгийн хүрсэн түвшин, цаашид зорих чиг хандлага зэрэг асуудал нь Монгол Улсын эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг шинэчлэхэд гол чиглүүлэх үүрэгтэй болно.

Зураг 2. Бүс нутгийн хөгжлийн үзэл баримтлал ба эдийн засаг, нийгмийн бодлогын хамаарал



Төрөөс эдийн засгийн ямар бодлого баримтлахаас хамааран бүс нутгуудын тэгш бус байдлын шалтгаан, бүс нутгийн хөгжилд төр захиргааны оролцоо, бүс нутгийн хөгжлийн бодлогын хэлбэр ямар байж болохыг Неолиберал ба Пост-Кейнсийн эдийн засгийн бодлогын жишээгээр доор (Хүснэгт.4) үзүүлэв.

Хүснэгт 8. Бүс нутгийн хөгжил ба эдийн засгийн бодлогын хамаарал

Үзүүлэлт	Неолиберал эдийн засгийн бодлого	Пост-Кейнсийн эдийн засгийн бодлого
Бүс нутгийн тэгш бус байдлын шалтгаан	уналт, үр ашиг багатай, микро-эдийн засагт оролцогчдын нийгмийн болон эдийн засгийн уян хатан байдал сул байх	гадаад (дэлхийн эдийн засгийн мөчлөг) дотоод (бүтцийн, хөрөнгийн гэх мэт)
Оролцооны арга	Зонхилон зах зээлийн эдийн засгийн арга, хэрэгслээр	зах зээлийн эдийн засгийн ба улс орны дахин хуваарилалтын арга хэрэгслийг хослуулан ашиглах
Бүс нутгийн хөгжлийн бодлогын хэлбэр	сонгон татаас олгох, орон нутгийн чөлөөт зах зээлийн хэлбэрийг хөгжүүлэх (аж ахуйн нэгжүүд, хөгжлийн агентлагууд); орон нутгийн түвшин дэх эдийн засгийн өрсөлдөөн, орон нутгийн түвшин дэх хувийн ба нийгмийн үүрэг хариуцлагыг хөгжүүлэх	өргөн хүрээтэй улсын татаас, бүс нутгийн агентлагууд, орон нутгийн засаг захиргаанаас өргөн хүрээнд оролцдог.

Монгол Улсын эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг шинэчлэн боловсруулах ажлын хүрээнд дараах асуудлуудыг тодруулан үзэх шаардлага тулгарч байна. Үүнд

1. Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн өнөөгийн хүрсэн түвшин цаашид зорих чиг хандлага
2. Өнгөрсөн хугацаанд баримталж ирсэн болон цаашид баримтлах эдийн засаг, нийгмийн философи, идеологи
3. Эдийн засаг нийгмийн горизонталь ба салбарын бодлогуудын харилцан хамаарал, нийцэл, цаашид хийгдэх өөрчлөлт эдгээр болно.

3.2. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийн судалгаа

Эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн ерөнхий аргагүй, үзэл баримтлал боловсруулахад дараах бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүд, тэдгээрийн үзэл баримтлал гол үндэслэл болно.

- Нэгдсэн үндэсний байгууллагын Ерөнхий Ассемблейн чуулганаар 2015 онд батлагдсан “Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд 2030”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”

- Монгол Улсын Их Хурлын 2011 оны 10 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2014 оны 43 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Ногоон хөгжлийн бодлого”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 19 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал - 2030”
- Монгол Улсын Засгийн Газрын 2018 оны 42 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого”

Хүснэгт 9. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүд

Д/Д	Баримт бичгийн нэрс	Холбогдох заалт
1	НҮБ-ийн Ерөнхий ассемблейн чуулганаар 2015 онд батлагдсан “Тогтвортой хөгжлийн зорилтууд 2030”	<ul style="list-style-type: none"> • Зорилт 11.3. 2030 он гэхэд бүх улс орнуудад хамтын оролцооны, нэгдсэн, тогтвортой хүн амын суурьшлын төлөвлөлт, менежментийн чадавх, бүх талын оролцоог хангасан, тогтвортой хот байгуулалтыг сайжруулах • Зорилт 11.4. Дэлхийн соёлын болон байгалийн өвийг хадгалан хамгаалах арга хэмжээг сайжруулах • Зорилт 11.5. 2030 он гэхэд нас барсан болон байгалийн гамшигт өртсөн хүмүүсийн тоог үлэмж хэмжээгээр бууруулж, ядуу болон эмзэг бүлгийн хүн амыг голлон анхаарч байгалийн гамшиг, түүний дотор устай холбоотой гамшгийн улмаас ДНБ-тай харьцуулсан эдийн засгийн алдагдлыг [х] хувиар бууруулах • Зорилт 11.а. Үндэсний болон бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг сайжруулах замаар хот, хагас суурин газар, хөдөө орон нутгийн хооронд эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчны үр дүнтэй уялдаа холбоо дэмжих • Зорилт 11.б. 2020 он гэхэд бүх талын оролцоог хангах, хөрөнгө баялгийг үр ашигтай ашиглах, уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, дасан зохицох, гамшгийг даван туулах чадварыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн нэгдсэн бодлого, төлөвлөгөө батлан хэрэгжүүлдэг хот, хүн амын суурьшлын тоог [х] хувиар нэмэгдүүлж, удахгүй гарах Хёгогийн үйл ажиллагааны баримт бичигтэй уялдуулан бүх түвшинд гамшгийн эрсдэлийн цогц менежментийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх • Зорилт 11.с. Орон нутгийн материалыг ашиглан даац сайтай, гамшгийн үед тэсвэртэй, эдийн засгийн хэмнэлттэй барилга байгууламж барихад санхүүгийн болон техникийн туслалцаа үзүүлэх замаар нэн буурай хөгжилтэй орнуудыг дэмжих
3	Монгол Улсын Их Хурлын 2001 оны 57 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”	<ul style="list-style-type: none"> • 4.7.5. хүн амын нутагшил, хот байгуулалтын хүрээнд: • 4.7.5.а. бүс нутаг, хот-хөдөөгийн хөгжлийн нэгдмэл тогтолцоо бүрдүүлэх агуулгаар "Хүн амын нутагшил, суурьшлын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг"-ыг боловсруулж, шийдвэрлүүлэн хэрэгжүүлэх; • 4.7.5.б. бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн чиглэл, орон нутгийн байгаль, цаг уурын онцлог, хүн амын тоо, түүх, соёлын уламжлал, хот, хөдөөгийн хүн амд үйлчлэх хүрээ зэргийг

		<p>харгалзан Монгол Улсын хот, тосгоны зохистой хэмжээ, бүтцийн загварыг боловсруулж, хот, тосгоныг үе шаттайгаар сэргээн хөгжүүлэх;</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4.7.5.в. бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын зорилтыг хэрэгжүүлэх шаардлагын дагуу бүсийн төв болгон хөгжүүлэх хотуудын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх; • 4.7.5.г. Улаанбаатарын болон бусад бүсийн хэмжээнд Улаанбаатар хотын хүн ам, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний бөөгнөрлийг задлах зохистой чиглэл, хотын оршин суугчдын амьдрах орчны чанар, аюулгүй байдлыг хангах, хотын газрыг үр ашигтай ашиглах, инженерийн шугам сүлжээ, замын байгууламжийг шинэчлэх шаардлагыг бодолцон нийслэл хотын хөгжлийн стратеги, ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд төр, иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагын хамтын хүч чармайлтыг нэгтгэн зохион байгуулах; • 4.7.5.д. эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм сэтгэл зүйн зохих нөхцөлийг бүрдүүлсний үндсэн дээр Монгол Улсын нийслэлийг Улаанбаатар хотоос тус улсын нутаг дэвсгэрийн төв хэсэгт шилжүүлэн байршуулах асуудлыг иж бүрнээр судалж 2020 он хүртлэх хугацаанд шийдвэрлэх; • 4.7.5.е. улсын хэмжээнд эдийн засгийн бүсчлэл, хот байгуулалтын стратегийн удирдлага, төлөвлөлтийн нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлж, эдийн засгийн бүсүүдийн хэмжээнд, нутаг дэвсгэр зохион байгуулалтын товчоод байгуулах ажлыг дэмжих;
4	<p>Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүс, хамтарсан буюу гадаадын дагнасан хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн томоохон нэгж байгуулах, концесс олгох, дэд бүтэц шинээр бий болгох зэрэг эдийн засгийн хөгжилд үлэмж нөлөө үзүүлэх төсөл, арга хэмжээг үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгод нийцүүлэн хэрэгжүүлнэ. • монгол орны байгаль, түүх, соёлын өв санд түшиглэн аялал жуулчлал хөгжүүлэх, үйлчилгээг нь олон улсын түвшинд хүргэх, олон улсын сүлжээнд хамрагдах, соёлын бүтээгдэхүүнийг гадаадад борлуулахад дэмжлэг үзүүлэх • гадаад худалдааг эдийн засгийн өсөлт, хүн амын эрэлт хэрэгцээг хангахад чиглүүлж, үр ашгийг нь дээшлүүлэх, гадаад худалдааны тааламжтай нөхцөлийг олох замаар өөрийн бараа, үйлчилгээний зах зээлийг тэлэх нөхцөл бүрдүүлэх; • ."Ногоон", "Цэнхэр" эдийн засгийг хөгжүүлэх, уул уурхайн нөөц баялгийг ашиглах явцад байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөг багасгахад дэмжлэг үзүүлэх; • Үндэсний хөгжилд нэн шаардлагатай мэргэжилтнүүдийг хөгжингүй улсуудад бэлтгэх, гадаадын өндөр мэргэшлийн багш, эрдэмтдийг ирүүлж ажиллуулах нөхцөл бүрдүүлэх, сургууль, судалгааны байгууллага байгуулах зэрэг

		<p>боловсролын салбарын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх;</p>
5	<p>Монгол Улсын Их Хурлын 2014 оны 43 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Ногоон хөгжлийн бодлого”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Байгаль орчинд ээлтэй, хүний эрүүл мэнд болон биологийн олон янз байдалд сөрөг нөлөөгүй дэд бүтэц, тээврийн сүлжээг хөгжүүлэх • Ус хангамж, ариутгах татуургын байгууламжийн хүчин чадал, бүтээмжийг нэмэгдүүлж, хүн амын 90-ээс доошгүй хувийг эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн ундны усаар хангаж, сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг 60-аас доошгүй хувьд хүргэх • Банк, санхүүгийн байгууллагын байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой санхүүжилтийн тогтолцоог бий болгож, аж ахуйн нэгж, байгууллагын нийгмийн хариуцлагыг өндөржүүлэх; • Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хэтийн хандлага, байгалийн нөөц даацад нийцүүлж, хүн амын хэт төвлөрөл үүсэхээс сэргийлсэн, өөрийгөө тэтгэх чадвартай “ногоон”, “ухаалаг” хот, тосгоныг хөгжүүлж, орон нутагт тав тухтай ажиллаж, амьдрах орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх; • Хот, тосгоны газар ашиглалт, барилгажилтын бүсчлэл, дэд бүтцийн төлөвлөлтийг боловсронгуй болгон хэрэгжүүлэх, хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн зохицуулалт хийж, агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулах; • Улаанбаатар хот болон бусад хот сууриныг дахин төлөвлөж эдэлбэр газарт ногоон байгууламжийн эзлэх хувь хэмжээг 2020 он гэхэд 15 хувь, 2030 он гэхэд 30 хувьд хүргэх; • Үр ашигтай, хэмнэлттэй технологийг дэмжих, хүн амд амьдрах орчны эрүүл ахуйн мэдлэг, зөв дадлыг олгох замаар хаягдлыг бууруулах зохистой менежментийг төлөвшүүлж, хог хаягдлыг боловсруулж дахин ашиглах, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байгальд булж зайлуулах хаягдлын хэмжээг 2020 онд 20 хувь, 2030 онд 40 хувь бууруулах; • Байгаль орчинд ээлтэй, хүртээмжтэй, найдвартай, эрсдэлгүй нийтийн тээврийн төрөл, үйлчилгээг хөгжүүлж, иргэд тав тухтай зорчих орчныг бүрдүүлэх
6	<p>Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 19 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал- 2030”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт 2016-2030 онд 6.6 хувиас доошгүй байна. • Орлогын тэгш бус байдлыг багасгаж, нийт хүн амын 80 хувь нь дундаж болон чинээлэг дундаж давхаргын ангилалд багтсан байна. • Суурь болон мэргэжлийн боловсролд хамрагдалтын түвшинг 100 хувьд хүргэж, насан туршийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлнэ. • Хүний хөгжлийн өндөр үзүүлэлт бүхий эхний 70 орны нэг болно. • Экологийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалж, ногоон эдийн засгийн үзүүлэлтээр дэлхийн эхний 30 орны нэг болно.

		<ul style="list-style-type: none"> • Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтээр дэлхийн эхний 40, өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтээр эхний 70 орны нэг болно. • Хөгжлийн бодлогоо бүх түвшинд хэрэгжүүлэх чадвартай, авлигаас ангид, иргэдийн оролцоог хангасан, мэргэшсэн тогтвортой засаглал төлөвшсөн байна. • Байгаль, соёлын өвийн үйлдвэрлэл, үзмэрүүдийн голлох төвүүдэд жуулчлалын дэд бүтэц, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах, олон улсын тавцанд Монголын аялал жуулчлалын онцлог дүр төрхийг бүрдүүлэх, байгаль орчин, эрүүл ахуйн шаардлага хангасан эко аялал жуулчлалын бүсүүд, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг хөгжүүлж гадаадын жуулчдын тоог 1.0 саяд хүргэх • Жилд 100.0 мянган тонн ган туйван, барилгын болон төмөр замын металл хийц үйлдвэрлэх хүчин чадал бүхий үйлдвэрийг ашиглалтад оруулах. • Нийт эрчим хүчинд сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувийг нэмэгдүүлж, эрчим хүчний шинэ эх үүсвэрийг ашиглах бэлтгэлийг хангана. • Тээвэр логистикийн шинэ төвүүдийг хөгжүүлж, улсын болон олон улсын чанартай авто замын уртыг 470 км-ээр нэмэгдүүлж, бүсүүдийн төмөр замыг барьж дуусгах. • Хүн амын нутагшилт, суурьшлын зохистой тогтолцоонд тулгуурлан хот байгуулалт, газрын харилцааны эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоно. • Хот байгуулалтын ногоон хөгжлийн стандартыг боловсруулж, ногоон хөгжлийн загварт нийцсэн дэд бүтцийг бий болгох, Улаанбаатар хот болон бусад хот, сууринг дахин төлөвлөх, барилгын дулааны алдагдлыг 20 хувиар бууруулах. • Хот байгуулалтын ногоон хөгжлийн стандартыг нутагшуулан, ногоон хөгжлийн загварт нийцсэн дэд бүтцийг хот, суурин газруудад хөгжүүлэх, барилгын дулааны алдагдлыг 25 хувиар бууруулах • Хот байгуулалтын ногоон хөгжлийн стандартыг нутагшуулан, олон улсын стандартад нийцсэн эрүүл, аюулгүй, тохилог орчныг бүрдүүлсэн хот, суурин газруудыг хөгжүүлэх, барилгын дулааны алдагдлыг 40 хувиар бууруулах • Эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжих хөгжлийн санхүүжилтийн болон санхүүгийн зах зээлийн зохистой тогтолцоог хөгжүүлнэ. Санхүүгийн зах зээлд банкны бус санхүүгийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг нэмэгдүүлж, арилжааны банк, хөрөнгийн зах зээл, даатгалын зах зээлийн эзлэх хувийг зохистой түвшинд хүргэнэ.
--	--	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

		<ul style="list-style-type: none"> • Хот суурины ногоон байгууламжийн эзлэх хувийг 15 хувьд хүргэж, хог хаягдлыг дахин боловсруулах хэмжээг нийт хог хаягдлын 20 хувьд хүргэх, Улаанбаатар хотыг утаагүй болгох. • Хот суурины ногоон байгууламжийн эзлэх хувийг 25 хувьд хүргэж, хог хаягдлыг дахин боловсруулах хэмжээг нийт хог хаягдлын 30 хувьд хүргэх.
7	Монгол Улсын Засгийн Газрын 2018 оны 42 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого”	<ul style="list-style-type: none"> • Хөдөө аж ахуйн салбарыг эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлж, эрүүл, аюулгүй хүнсээр иргэдээ хангах; • Хөдөө аж ахуйн боловсруулах үйлдвэрлэлийг олон улсын стандартад нийцүүлэн хөгжүүлж, хүнс экспортлогч орон болох; • Бүс нутаг, хөрш орнуудтай эдийн засгийн интеграцид нэгдэх замаар гадаад худалдааны шинэчлэл хийж, үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих худалдааны сүлжээг бий болгох; • Аялал жуулчлалын дэд бүтэц, өрсөлдөх чадварыг бүс нутгийн хэмжээнд дээшлүүлж, тухайн орон нутгийн онцлогт тулгуурласан иргэдийн оролцоотой тусгай сонирхлын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх • Эдийн засгийн өсөлтийг дэмжсэн нэгдсэн тээвэр, логистик, дэд бүтцийг хөгжүүлж, иргэдийн ажиллаж амьдрах таатай орчинг бүрдүүлэх. • Эдийн засгийг бүсчилж хөгжүүлэх, төвлөрлийг сааруулах бодлого хэрэгжүүлэх • Хүн амыг өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулж, хүн амд эрүүл амьдрах зан үйлийг төлөвшүүлэх; • Өвөл, зуны хүлэмжийн загвар, цогцолбор аж ахуйг хөгжүүлж, хот, суурин газрын хүн амыг шинэ ургацын ногоогоор тогтвортой хангах • Жимс, жимсгэний нэр төрөл, үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, чацаргана үйлдвэрлэлийн нэгдсэн сүлжээ байгуулан хүн амыг амин дэм бүхий жимс, жимсгэнээр хангаж, экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх • Аж үйлдвэрийн салбарыг борлуулалтаар дэмжих тээвэр, логистикийн сүлжээг байгуулах ажлыг эхлүүлэх • Импортыг орлох барилгын материалын үйлдвэрийг бодлогоор дэмжих; • Эрэлт хэрэгцээг харгалзан барилгын материалын логистикийн сүлжээг үндэсний хэмжээнд төлөвлөж, цементийн хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангах; • Зочид буудал, хоол үйлдвэрлэлийн салбар дахь эрүүл ахуйн шаардлага хангасан цэвэрлэгээний нэгдсэн үйлдвэрийг хүн ам ихтэй хот, суурин газарт байгуулахыг дэмжих • Төв, суурин газарт нийтийн хоолны үйлдвэрийн цогцолбор байгуулахыг бодлогоор дэмжих; • Улаанбаатар төмөр замын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх • Жижиг нисэх онгоц, нисдэг тэрэгний зах зээлийг хөгжүүлж, гамшгаас хамгаалах, хөдөө аж ахуй, түргэн тусламжийн

		<p>үйлчилгээ, иргэний агаарын тээвэр, аялал жуулчлалын чиглэлээр ашиглах;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Хот байгуулалт, дэд бүтэц, барилга бүтээн байгуулалтын тогтвортой хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлэх; • Эдийн засгийн коридор байгуулах хөтөлбөрийн хот байгуулалтын төслүүдийг хэрэгжүүлэх; • Хот, суурин газрын хог хаягдлыг цуглуулах, ангилах, боловсруулах, дахин ашиглах тогтолцоог бүрдүүлэх зорилгоор байгаль орчинд ээлтэй арга, технологи, үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгж, иргэдийг урамшуулал, татаасын бодлогоор дэмжих; • Орон нутгийн хөгжлийн загварт тулгуурласан нийгмийн үйлчилгээний жишиг нормативыг нэвтрүүлж, төрийн үйлчилгээг жигд, хүртээмжтэй болгох, нийгмийн үйлчилгээний болон үйлдвэрлэл, бизнесийн барилга байгууламжийн нэг маягийн загвар зураг, түүний урсгал зардлын тооцоог төсвийн төлөвлөлтөд нэвтрүүлэх;
--	--	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

3.3. Говийн дэд бүсийн хөгжлийн концепцид тусгах санал

Бүс нутгийн хөгжлийн чиг хандлагын санал

1) Зорилго. Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн зорилго нь МУ-ын өсөлт хөгжлийг тогтвортой хөгжлийн замд хөглөх, тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжих, бүс нутгийн тэгш бус байдал, байгаль орчны доройтлыг саармагжуулахад чиглэнэ.

Бүсчилсэн хөгжлийн гол зорилтууд:

1. Говийн дэд бүс нутаг нь МУ-ын эрдэс баялгийн болон хүнд үйлдвэрийн хөгжлийг залах, гадаад дотоодын хөрөнгө оруулалтыг татсан зангилаа бүс нутаг болохын зэрэгцээ хил залгаа бүсийн эдийн засаг, соёл, байгаль орчны асуудлуудад чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

2. Говийн дэд бүс нутаг нь МУ хийгээд Төвийн бүс нутгийн эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах, уламжлалт соёл, орчин үеийн техник, технологид суурилсан, хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх, өндөр чанартай хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд тэргүүлэх байр суурь эзэлнэ.

3. Говийн дэд бүс дэх аймаг, хот суурингийн хөгжлийн бодлогыг уялдуулах, бүсийн хөгжлийн төвүүдийг хөгжүүлэх үндсэн дээр нийслэлийн хүн ам ба нийгэм эдийн засгийн хэт төвлөрлийн ачааг үүрэлцэх, бусад орон нутгуудтай үр дүнтэй хамтран ажиллаж, бүс нутгийн тэнцвэрт өсөлтийг хангана.

2) Санал болгож буй стратеги

1. НУТАГШИЛ, СУУРЬШЛЫН ОНОВЧТОЙ ТОГТОЛЦОО БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ
2. БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАЛ, РЕКРЕАЦИ - АЯЛАЛЫГ ЗОХИСТОЙ ХОСЛУУЛСАН БҮС НУТАГ
3. ХҮН АМЫН ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, НИЙЛҮҮЛЭЛТИЙН НАЙДВАРТАЙ ОРОН ЗАЙ БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ
4. ШИНЭ ТЕХНОЛОГИ, ИННОВАЦИД СУУРИЛСАН ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ХӨГЖҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ
5. САЙН ЗАСАГЛАЛ, ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН БҮРДСЭН БҮС НУТАГ

1. НУТАГШИЛ, СУУРЫШЛЫН ОНОВЧТОЙ ТОГТОЛЦОО БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ зорилтын хүрээнд дараах зорилгыг дэвшүүлж байна.

1. Говийн дэд бүсийн хот суурингууд, бүлэг суурингийн эдийн засаг, нийгэм, соёл ахуйн, орон зайн бүтэцлэг тогтолцоог бүрдүүлэх замаар бичил бүсүүдийн эдийн засаг, нийгмийн тулгуур төвүүдийн хөгжлийг дэмжих,
2. Бүсийн хүрээнд зам тээвэр, холбоо, эрчим хүч зэрэг инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийн хангамжийг сайжруулах, дээд зэрэглэлийн тээвэрлэлт / логистикийн коридорыг бий болгох
3. Хот тосгод, бичил бүсийн тулгуур төвүүдийн үүрэг бүтэц, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, бичил бүсүүдийн төрөлжилтөнд тулгуурлан бүсийн хэмжээний интеграци, нийгэм, эдийн засгийн чиг, үүргийг тодорхойлох

2. БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАЛ, РЕКРЕАЦИ - АЯЛАЛЫГ ЗОХИСТОЙ ХОСЛУУЛСАН БҮС НУТАГ зорилтын хүрээнд дараах зорилгыг дэвшүүлж байна.

1. Бүс нутгийн хүрээ дэх улсын ба орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагт рекреаци-аялал жуулчлалын нөөцийг харгалзан олон улс, улс, орон нутгийн чанартай аялал жуулчлалын бүс, “хүний эрүүл мэнд, соёл ба экологийн ач холбогдол бүхий олон зориулалтат коридор” хөгжүүлэх
2. Аялал-рекреацийн бүс, “хүний эрүүл мэнд, соёл ба экологийн ач холбогдол бүхий олон зориулалтат коридор” байгуулах ажлыг улс үндэстний хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, газар зохион байгуулалт, хот байгуулалт, бүс, орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөгөө болон байгаль хамгаалал, түүх, соёл-биеийн тамир, спортын зэрэг салбарын төлөвлөгөө, ОНБ-ын төсөл хөтөлбөртэй нягт уялдуулах
3. Бүс нутаг ба орон нутгаас гарч буй хөгжлийн төлөвлөгөө, тодорхой үүсгэл санаачилга бүхий төсөл, хөтөлбөрүүдийг төр засгийн газраас дэмжих, аялал-рекреацийн бүс, “хүний эрүүл мэнд, соёл ба экологийн ач холбогдол бүхий олон зориулалтат коридор” байгуулж, хэрэгжүүлэх ажлыг удирдан, зохион байгуулах институцийн тогтолцоо, менементийн системийг бүрдүүлэх,

3. ХҮН АМЫН ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, НИЙЛҮҮЛЭЛТИЙН НАЙДВАРТАЙ ОРОН ЗАЙ БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ

1. Мах, сүү, төмс хүнсний ногоо, үр тариа зэрэг хүнсний тодорхой нэр төрлийн бүтээгдэхүүний хангалтын байдал, тэдгээр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн орон зайн бүтцийг төгөлдөржүүлэх үндсэн дээр бүс нутгийн хүнсний найдвартай орон зай бүрэлдүүлэх,
2. Эрчимжсэн мал аж ахуй, хүлэмжийн аж ахуйг хөгжүүлж, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хадгалалт, боловсруулалт, дахин боловсруулалт, түгээлтийн орон зайн конвьерчилсон бүтэцлэг, тогтолцоог бүрдүүлэх,
3. Бичил бүсийн төвүүдэд хүнс, хөнгөн үйлдвэрийн газруудыг байгуулах, агро үйлдвэрлэлийн цогцолборуудыг хөгжүүлэх асуудлыг бодлогоор дэмжих

4. ДЭВШИЛТЭТ ТЕХНОЛОГИ, ИННОВАЦИД СУУРИЛСАН ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ҮЙЛЧИЛГЭЭТЭЙ БҮС НУТАГ зорилтын хүрээнд дараах зорилгыг дэвшүүлж байна.

1. Тэргүүний технологи, инновацид суурилсан үйлдвэрлэлийг, үйлдвэр технологийн парк хэлбэрээр зохион байгуулж хөгжүүлэх

2. Үйлчилгээний салбарт ухаалаг системийг эрчимтэйгээр нэвтрүүлж, хотын амьдралын хэв маяг болгох

3. Ашигт малтмал, байгалийн нөөцийг хуулийн хүрээнд ашиглах, хариуцлагатай уул уурхайн үйлдвэрлэлийг дэмжих, шат дараалан боловсруулах, үйлдвэрлэл технологийн кластеруудыг хөгжүүлэх

5. САЙН ЗАСАГЛАЛ, ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИНТОЙ ХОТ зорилтын хүрээнд дараах зорилгыг дэвшүүлж байна.

1. Бүсийн зохицуулах механизмыг бий болгох, орон нутгийн засаг захиргааны чадавхийг бэхжүүлэх, Бүс нутгийн зохицуулах зөвлөлийг байгуулах

2. Бүс нутгийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг нэгтгэх, нэг төвийн зохицуулалтыг бий болгох

3. Бүс нутгийн төлөвлөлтийн мэдээллийн сан, мэдээллийн системийг бий болгох

4. Хот, бүс нутгийн төлөвлөлтийн чадавхийг бэхжүүлэх, байнгын ажилгаатай байгууллагуудыг бий болгох эдгээр болно.

№	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах бодлогын санал	Тайлбар
1	2	3
Төвийн бүсийн Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах бодлогын санал		
Зорилго. Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн зорилго нь МУ-ын өсөлт хөгжлийг тогтвортой хөгжлийн замд хөтлөх, тэнцвэртэй хөгжлийг дэмжих, бүс нутгийн тэгш бус байдал, байгаль орчны доройтлыг саармагжуулахад чиглэнэ.		
1	НУТАГШИЛ, СУУРЫШЛЫН ОНОВЧТОЙ ТОГТОЛЦОО БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ	Өмнийн говийн хот суурингууд, бүлэг суурингийн эдийн засаг, нийгэм, соёл ахуйн, орон зайн бүтэцлэг тогтолцоог бүрдүүлэх замаар бичил бүсүүдийн эдийн засаг, нийгмийн тулгуур төвүүдийн хөгжлийг дэмжих,
		Бүсийн хүрээнд зам тээвэр, холбоо, эрчим хүч зэрэг инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийн хангамжийг сайжруулах, дээд зэрэглэлийн тээвэрлэлт / логистикийн коридорыг бий болгох
		Хот тосгод, бичил бүсийн тулгуур төвүүдийн үүрэг бүтэц, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, бичил бүсүүдийн төрөлжилтөнд тулгуурлан бүсийн хэмжээний интеграци, нийгэм, эдийн засгийн чиг, үүргийг тодорхойлох
2	БАЙГАЛЬ ХАМГААЛАЛ, РЕКРЕАЦИ - АЯЛАЛЫГ ЗОХИСТОЙ	Бүс нутгийн хүрээ дэх улсын ба орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагт рекреаци-аялал жуулчлалын нөөцийг харгалзан олон улс, улс, орон нутгийн чанартай аялал жуулчлалын бүс, “хүний эрүүл мэнд, соёл ба экологийн ач холбогдол бүхий олон зориулалтат коридор” хөгжүүлэх

	ХОСЛУУЛСАН БҮС НУТАГ	Аялал-рекреацийн бүс, “хүний эрүүл мэнд, соёл ба экологийн ач холбогдол бүхий олон зориулалтат коридор” байгуулах ажлыг улс үндэстний хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, газар зохион байгуулалт, хот байгуулалт, бүс, орон нутгийн хөгжлийн төлөвлөгөө болон байгаль хамгаалал, түүх, соёл-биеийн тамир, спортын зэрэг салбарын төлөвлөгөө, ОНБ-ын төсөл хөтөлбөртэй нягт уялдуулах
3	ХҮН АМЫН ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, НИЙЛҮҮЛЭЛТИЙН НАЙДВАРТАЙ ОРОН ЗАЙ БҮРДҮҮЛСЭН БҮС НУТАГ	Мах, сүү, төмс хүнсний ногоо, үр тариа зэрэг хүнсний тодорхой нэр төрлийн бүтээгдэхүүний хангалтын байдал, тэдгээр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн орон зайн бүтцийг төгөлдөржүүлэх үндсэн дээр бүс нутгийн хүнсний найдвартай орон зай бүрэлдүүлэх,
		Эрчимжсэн мал аж ахуй, хүлэмжийн аж ахуйг хөгжүүлж, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хадгалалт, боловсруулалт, дахин боловсруулалт, түгээлтийн орон зайн конвьерчилсон бүтэлцлэг, тогтолцоог бүрдүүлэх,
		Бичил бүсийн төвүүдэд хүнс, хөнгөн үйлдвэрийн газруудыг байгуулах, агро үйлдвэрлэлийн цогцолборуудыг хөгжүүлэх асуудлыг бодлогоор дэмжих
4	ДЭВШИЛТЭТ ТЕХНОЛОГИ, ИННОВАЦИД СУУРИЛСАН ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ҮЙЛЧИЛГЭЭТЭЙ БҮС НУТАГ	Тэргүүний технологи, инновацид суурилсан үйлдвэрлэлийг, үйлдвэр технологийн парк хэлбэрээр зохион байгуулж хөгжүүлэх
		Үйлчилгээний салбарт ухаалаг системийг эрчимтэйгээр нэвтрүүлж, хотын амьдралын хэв маяг болгох
		Ашигт малтмал, байгалийн нөөцийг хуулийн хүрээнд ашиглах, хариуцлагатай уул уурхайн үйлдвэрлэлийг дэмжих, шат дараалан боловсруулах, үйлдвэрлэл технологийн кластеруудыг хөгжүүлэх
5	САЙН ЗАСАГЛАЛ, ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИНТОЙ ХОТ	Бүсийн зохицуулах механизмыг бий болгох, орон нутгийн засаг захиргааны чадавхийг бэхжүүлэх, Бүс нутгийн зохицуулах зөвлөлийг байгуулах
		Бүс нутгийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг нэгтгэх, нэг төвийн зохицуулалтыг бий болгох
		Бүс нутгийн төлөвлөлтийн мэдээллийн сан, мэдээллийн системийг бий болгох
		Хот, бүс нутгийн төлөвлөлтийн чадавхийг бэхжүүлэх, байнгын ажиллагаатай байгууллагуулыг бий болгох

"ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ СУДАЛГАА"		
"ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН СУДАЛГАА"		
№	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах бодлогын санал	Тайлбар
1	2	3
Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах санал		
Зорилго. Аймгуудын хөгжлийн хөтөлбөрийг бүсүүдийн хөгжлийн хөтөлбөр зэрэг бодлогын баримт бичгүүдийн зорилтуудад нийцүүлэн боловсруулах.		
1	ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙГ БИЧИЛ БҮС, БҮЛЭГ СУУРИНЫ ТОГТОЛЦОО ХЭЛБЭРЭЭР ХӨГЖҮҮЛЭХ	Өмнийн говийн хот суурингууд, бүлэг суурингийн эдийн засаг, нийгэм, соёл ахуйн, орон зайн бүтэцлэг тогтолцоог бүрдүүлэх замаар бичил бүсүүдийн эдийн засаг, нийгмийн тулгуур төвүүдийн хөгжлийг дэмжих. Хот тосгод, бичил бүсийн тулгуур төвүүдийн үүрэг бүтэц, хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, бичил бүсүүдийн төрөлжилтөнд тулгуурлан бүсийн хэмжээний интеграци, нийгэм, эдийн засгийн чиг, үүргийг тодорхойлох

2	<p>ГОВИЙН ДЭД БҮС ДЭХ АЙМАГ, ХОТ СУУРИНГИЙН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГЫГ УЯЛДУУЛАН ХӨГЖҮҮЛЭХ</p>	<p>Говийн дэд бүс дэх аймаг, хот суурингийн хөгжлийн бодлогыг уялдуулах, бүсийн хөгжлийн төвүүдийг хөгжүүлэх үндсэн дээр нийслэлийн хүн ам ба нийгэм эдийн засгийн хэт төвлөрлийн ачааг үүрэлцэх, бусад орон нутгуудтай үр дүнтэй хамтран ажиллаж бүс нутгийн тэнцвэрт өсөлтийг хангах.</p>
	<p align="center">"ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР БОЛОВСРУУЛАХ СУДАЛГАА"</p>	
	<p align="center">"ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН СУДАЛГАА"</p>	
№	<p>Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах бодлогын санал</p>	<p align="center">Тайлбар</p>
1	2	3
<p align="center">УИХ-д хандсан бодлогын санал</p>		

Зорилго. Бүс нутгийн хөгжлийн үндсэн зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр болон аймгуудын хөгжлийн хөтөлбөр зэрэг баримт бичгүүдийн эрхзүйн чадамжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэнэ.

1	Бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн эрхзүйн чадамжийг нэмэгдүүлэх	Бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн хэрэгжих боломж, нөхцөлийг нэмэгдүүлэх үүднээс УИХ, ЗГ болох төрийн шийдвэр гаргах дээд байгууллагаар тогтоол гаргуулж бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн эрхзүйн чадамжийг дээшлүүлэх.
---	-----------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Ашигласан материалын жагсаалт

Монгол хэлээрх ашигласан материалын жагсаалт

- Батбуян Б. “ Монгол улсын засаг захиргааны нэгжийн нутаг дэвсгэрийн хуваарийг оновчтой болгох газарзүйн асуудалд “ 2000. УБ.
- Батхишиг. Б., “Монгол орныг бүсчлэн хөгжүүлэх арга зүйн зарим асуудал” 1999. УБ.
- Базарханд. Ц. Чинбат. Б. Мягмарцэрэн . П. “Улаанбаатар бүсийн орон зайн төлөвлөлтийн асуудал” Нэг сэдэвт бүтээл, 2016. УБ
- Газарзүй-Геоэкологийн хүрээлэн “Монгол орны газарзүйн асуудал” 2015. УБ.
- Гунгаадаш, Б. “БНМАУ-ын эдийн засгийн төв муж” 1967. УБ.
- Галбадрах, С. “ Бүс нутгийн хөгжлийн удирдлагын асуудалд “УБ.
- Даш. Д. “Монгол орны ландшафт-экологийн асуудлууд” 2015. УБ.
- Даш.Д, Монгол орны физик газарзүйн судалгааны тойм, 2002, УБ.
- Жигж. С., Монгол орны хотгор гүдгэрийн үндсэн шинж, 1975, УБ.
- Нацагдорж, Л., Монгол орны уур амьсгал, 2017, УБ.
- Ринчинбазар, Р. “ Монголын бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд “УБ.
- Ринчинбазар, Р. “Монгол орны бүс нутгийн хөгжлийн эдийн засгийн математик загварчлалын асуудал” 2006. УБ.
- Сүхбаатар, О. “БНМАУ-ын хүн амын газарзүйн зарим асуудлууд” 1971. УБ.
- Санжмятав. З. “Монгол орны байгалийн газарзүй” 2007. УБ.
- Цэгмид,Ш. Монгол орны физик газарзүй, 1969, УБ.
- Чинбат Б. Заяа Ч. Базарханд Ц. Цахиур С. Рэгзмаа Ч. Нарангэрэл Г. “Хот ба бүс нутаг” 2018. УБ.
- ШУА-ийн Газарзүйн хүрээлэн, Ерөнхий редактор Д.Доржготов, Монгол Улсын Үндэсний Атлас, 2009, УБ.
- Шагдар. Ш, Монголын Газарзүйн нэрийн товч толь бичиг, 2007, УБ.

Англи хэлээрх ашигласан материалын жагсаалт

- Bachtler J. Downes R. Regional police in the transition countries : A comparative assessment . European Planning studies . Dec 1999.
- John. G, Tim. M, Regional planning 2007. USA

Эрх зүйн баримт бичиг

- “ Монгол орны бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал” 2001.

“Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр” 2005.

“Монгол улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги” УИХ-ын тогтоол

“Тодорхой ордыг стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордод хамааруулах тухай”
2007 УИХ-ын тогтоол

“Орон нутгийн хөгжлийн индекс тооцох аргачлал” 2017

Интернет дэх эх сурвалж

<https://marine.rutgers.edu/~cfree/gis-data/mongolia-gis-data/industry4.nda.gov.mn/geoportal/index.php>

<http://1212.mn> “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан”

<http://nda.gov.mn> “Засгийн газрын тохируулагч агентлаг, Үндэсний хөгжлийн газар